

11. заседание

Вторникъ, 25 декември 1923 г.

(Открито отъ председателя д-ръ Т. Кулевъ, въ 15 ч. 30 м.)

Председателъ: (Звъни) Моля г. секретаря да провери по списъка присъстващите г. г. народни представители.

Секретарь Г. Терзиевъ (д. ст.): Прочита списъка. Отъ заседанието сж отсъствували следниятъ народни представители. Батоловъ Константинъ, Господиновъ Христо I, Домузчиевъ Василь, Дончевъ Георги, Драгановъ Пънто, Дяковъ д-ръ Пейташъ, Кабакчиевъ Христо, Киселовъ Христо, Кръстевъ Захари, Купаровъ Янко, Малжаровъ Атанасъ, Мушановъ Никола, Недѣлковъ Лачо, Николовъ Върбавъ, и Николовъ Маринъ. Парасковъ Василь, Пенчевъ Петъръ, Петровъ Борисъ, Поповъ Проданъ, Разсукановъ Петко, Реджовъ Григоръ, Савовъ Николай, Стефановъ Петъръ, Фалсехетъ д-ръ Йосифъ, Цаневъ Александъръ, Чешмеджиевъ Григоръ и Юртовъ Георги)

Председателъ: (Звъни) Отъ 247 души народни представители отсъствуватъ 88. Значи има нужното число присъстващи, за да може заседанието да се счита за законно.

Обявявамъ го за открито.

Преди да пристъпимъ къмъ дневния редъ на дневното заседание, ще ви направя нѣколко съобщения, а именно за отпуски, които съмъ далъ на нѣкои г. г. народни представители.

На г. Христо Господиновъ I — 2 дена, по важни домашни причини;

Народниятъ представителъ г. Константинъ Батоловъ е подалъ заявление, съ което моли почитаемото Народно събрание да му разреши едномесеченъ отпускъ, тъй като Софийската градска община го е наговорила да я представя предъ експертитъ, назначени отъ Българобелгийския арбитраженъ смѣсенъ съдъ по спора ѝ съ дружеството за електрическо осветление въ гр. София, вследствие на което той трѣбва да отсъствува вънъ отъ пределитъ на България. Понеже само Народното събрание може да разрешава на народни представители отпускъ повече отъ 20 дни, азъ ще моля опия отъ васъ, които сж съгласни да се разреши на народния представителъ г. Константинъ Батоловъ едномесеченъ отпускъ, да вдигнатъ рѣка. Болшинство, Събранието приема.

Г. министърътъ на търговията, промишлеността и труда ще отговори на питането, което му е отправилъ народниятъ представителъ г. Григоръ Дановъ.

Ще развиете ли Вашето питане, г. Дановъ?

Г. Дановъ (с. д.): Да.

Председателъ: Имате думата.

Г. Дановъ (с. д.): (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! Едно отъ най-големитъ национални богатства на България, известно на всички ви, е мината „Перникъ“. Въ това голѣмо народно богатство, намираше се подъ земнитъ пластове, сж заети голѣмъ брой работници, понастоящемъ кръгло 7 хиляди души. Независимо отъ тежкитъ условия, при които работятъ тѣ, благодарение специфичността на тѣхния трудъ, независимо отъ лошитъ условия на животъ, при които сж поставени тѣзи хиляди хора на черния физически трудъ, независимо отъ мизерното имъ материално положение, оскъднитъ заплати, недостатъчнитъ и нехигиенични жилища и недостатъчната имъ и недоброкачествена храна, тия хора, които презъ течение на цѣлото денонощие се врътатъ подъ земята, за да изкараватъ черното злато, за да се храни българската индустрия,

за да се поддържа транспортътъ и да се удовлетворяватъ ежедневнитъ нужди на населението, особено на това въ градоветъ, този хиляденъ работнически свѣтъ е изложенъ и на тежки злополуки, които, за нещастие, особено въ единъ рудникъ на тази мина, ставатъ нередко. Въ рудника „Хумни-долъ“ сж отбелѣзани подъ редъ, почти всѣка година, по нѣколко злополуки, които сж повлѣкли следъ себе си човѣшки жертви. Презъ м. май т. г. е имало тоже една такава катастрофа, която, за щастие, не е взела живота на нѣколкото засегнати отъ нея работници, но която ги е значително осакатила. Въ тази мина, където вниманието на ръководнитъ фактори на близкото минало, вмѣсто да бѣде съсредоточено за техническото подобрене на производството и за подобрене условията на труда и на живота на работницитъ, . . .

Нѣной отъ сговориститъ: Това питане ли е?

Х. Баралиевъ (с. д.): Много ви е страхъ!

Председателъ: (Звъни)

Г. Дановъ (с. д.): . . . дружбашкото управление бѣше обърнало мината, съ мълчаливото съдействие на комуниститъ, на мушия за охраняване на свои партизани, на мѣсто, отъ където комплектуваха своитъ оранжеви шайки, за да се подвизаватъ въ София, Кюстендилъ и Долни-Джбникъ.

Г. Семерджиевъ (д. ст.): Не на насъ приказвате, а на галерията.

Председателъ: Моля ви се, г-да, запитвачътъ има на разположение 15 минути, за да развие питането си тъй, както той го разбира. Не го прекъсвайте.

Г. Дановъ (с. д.): Вмѣсто, казвамъ, да се вземеха всички необходими предпазителни мѣрки, за да се гарантира живота на толкова хиляди работници, ние виждаме не отдавна, въ сѣбота, на 22 декември, че е станала една нова катастрофа, при която сж пострадали 14 души работници отъ които непосредствено следъ злополуката, следъ катастрофата, сж починали 7 души. Это защо, по поволъ на това нещастие, което засѣга нѣколко български семейства, които оставатъ въ трауръ и мизерия, азъ считамъ за необходимо да отправя следното питане къмъ г. министра на търговията, промишлеността и труда: (Чете)

„1. Знае ли той за станалото нещастие въ рудника „Хумни-долъ“ предъ нѣколко дни, какъ е станало то, на какво се дължи, какви и колко сж жертвитъ;

„2. Направилъ ли е нѣщо и какво за издирване виновницитъ на това нещастие и какъ е постъпилъ съ виновника, ако такъвъ има;

„3. Не намира ли за нужно да се назначи една анкета отъ експерти, които да излири причинитъ, както на сегашното, така и на по-раншното нещастие въ тази мина и да препоръча мѣрки за избѣгването имъ въ бъдаше, и

„4. Сж какво мисли той да обезщети въ случая пострадалиятъ жени, деца и близки на загиналитъ работници при тази злополука?“

Председателъ: Има думата г. министърътъ на търговията, промишлеността и труда.

Министъръ Ц. Бобошевски: Г. г. народни представители! Ще пристѣпя направо къмъ отговора на питането на

г. Григоръ Дановъ, Плѣвенски народенъ представителъ, до-сежно голѣмото нещастие, което е станало на 22 декември сутринта въ нашата мина „Перникъ“.

Много съевременно дирекцията на мината ме уведоми за това нещастие. Въ 9 ч. сутринта азъ бѣхъ известенъ по телефона, че, вследствие на изгаряне отъ нажежени пари и въздухъ, 14 души работници, работейки въ галерията на рудника „Хумни-долъ“, сж тежко пострадали и че се има опасностъ за живота на нѣколица отъ тѣхъ. Вследствие на това донесение, азъ лично разпоредихъ чрезъ дирекцията на „Александровската болница“ да отплати единъ хирургъ съ нужния персоналъ и медикаменти за една хирургическа интервенция, за да можемъ да облекчимъ страдащата и положението на тѣзи нещастници. Заминаха съ специаленъ автомобилъ, но, за голѣмо нещастие, до вечерта още на 22 сж починали 6 души, а на следующия денъ е починалъ още единъ — всичко 7 души. Азъ съмъ въ постоянна връзка съ мината; поради работитѣ, които имамъ, не успѣхъ да замина, но при пръвъ случай ще отида да анкетирамъ случката. Тази сутринъ ми съобщиха, че опасностъ за живота на останалитѣ 7 души нѣма и че тѣ сж напълно спасени.

Изпитихъ началника на минното отдѣление инженеръ Дамяновъ да анкетира отъ техническа страна има ли нѣкаква непредвидливостъ или опущение при службата, защото умислена дейностъ, която да е провокирала тоя нещастенъ случай, е изключена — и дума не може да става за такава. Ако може да се говори за отговорностъ, тя ще е или вследствие нѣкаква небрежностъ на органиитъ, които сж натоварени съ експлоатацията на този басейнъ, респективно инженеритѣ, заведующитѣ тоя рудникъ, или пъкъ по незнание на своята професия — престѣпление, квалифицирано по чл. 258 отъ наказателния законъ.

Отъ донесението на началника на минното отдѣление ще ви оясня какъ сж станали работитѣ и може ли да се допуски, че тукъ може да бѣде ангажирана една отговорностъ на дирекцията на мина „Перникъ“. Азъ ще си послужи съ известни термини, които сж необходими за уяснение на работата.

Този рудникъ „Хумни-долъ“ сега се експлоатира въ неговия пластъ втори — така нареченъ пластъ „В“. Най-основниятъ пластъ или така наречениятъ „А“, е отдавна изчерпанъ и сега се експлоатира вториятъ пластъ, така наречениятъ „Б“, а най-горниятъ, нареченъ „Д“, който е най-близко до повърхността и е отдѣленъ отъ нея само съ нѣколко метра, той е изчерпанъ прѣди нѣколко години, обаче тамъ сж останали едни материяли, така наречени пляки, които горятъ постоянно, и който е ходилъ въ мината „Перникъ“ е забелѣзалъ, че въ областта на тоя рудникъ постоянно има да излизатъ димове. Това показва, че тамъ тлѣятъ тѣзи остатѣци, наречени пляки. Другиятъ пластъ, така наречениятъ „С“, поради неговата нищожна дебелина, само отъ нѣколко сантиметра, който е между „Б“ и „Д“, не се експлоатира; той е недоорочаественъ и, поради неговата малка дебелина, само отъ 7 см. — нормалнитѣ пластове тамъ сж съ дебелина 4 м. — той не се експлоатира. Ленти се наричатъ пъкъ онѣзи отръзани части отъ пластове, които се обрушаватъ, т. е. свличатъ, посредствомъ чисто механическо въздействие, било съ рингъ, или съ едни инструменти, подобни на свърдела, които действуватъ чрезъ кондензиращи апарати. На 10 т. м. въ една отъ галерията на „Хумни-долъ“, такива две ленти, съ дължина 8 м., всѣка една отъ по 4 м., и ширина 6 м., сж били оорухени т. е. свалили на целия пластъ въглица и пространството освобождено. Следъ това е трѣбовало да настѣпни другото обрушване, т. е. смѣкването на пласта земя и на битуминозниятъ шисти, които сж между пласта „Б“ и пласта „Д“, въ който слой сега се включва и пластътъ „С“, който не се експлоатира. Махватъ се подпоритѣ за да стане свличането на тоя пластъ отъ земя и въглица до повърхността на земята. Освободеното пространство при тѣй обрушениятъ въглица е било изолирано отъ останалата частъ на галерията, където е започнало обрушването на други ленти също съ нормалното средство за изолиране — дъсчени прегради, съ дъски около 5 см. дебели, които сж били, доколкото човѣшки е било възможно, и херметически затворени съ глина. Това е практиката отъ години. По този начинъ е било изолирано свободното пространство следъ изнасянето на въглицата, докато то бѣде запълнено чрезъ смѣкване на този вертикаленъ пластъ или куполъ отъ земя и въглица чакъ до повърхността. Значи това е било извършено. Изолирана е била галерията, където сж работили работницитѣ, отъ това празно пространство и се е чакало

смѣкването на тѣзи пластове. Тукъ е станала една игра на природата. Въмѣсто това второ обрушване и замѣстване на празното пространство да стане нормално, т. е. непрекъснато да се свличатъ тѣзи пластове отъ земя и въглица и да го изпъннатъ, следъ като е слѣзълъ единъ пластъ отъ два метра, благодарение на това, че дебелината на земния пластъ се е намалила, развила се е голѣма температура отъ тлѣещитѣ писти въ пластъ „Д“, прониква една голѣма топлина въ празното пространство, която се изчислява споредъ нѣкои инженери надъ 300 градуса, а споредъ други на много повече, и нагорешява въздуха, а сжко и намиращата се вътре влага — който е ходилъ въ подземията знае, че тамъ обикновено гѣмжатъ влаги — която влага се трансформира въ нажежени повече отъ 300 градуса пари — споредъ най-скромната оценка, защото има мнение, че тази температура е била поече отъ 1000 градуса. И тогава, по необяснима причина, дали това е било вследствие на натрупването на снѣговетѣ или вследствие на пѣкватѣтъ сокусъ въ земята — това е неопредѣлено и не можемъ да кажемъ още — остатѣкѣтъ отъ земята съ пѣлия този куполъ, въмѣсто да слезе постепенно надолу, изведнажъ се смѣква, като се образува на повърхността на земята една дупка, която показва вече, че всичкия този вертикаленъ куполъ се е смѣкналъ изеднажъ надолу и вследствие на това смѣкване нажежениятъ въздухъ заедно съ нажеженитѣ пари, търсейки изходъ, както въ единъ локomobilъ, търсятъ страната на най-малкото съпротивление, за да излѣзатъ навънъ. Тая страна на най-малкото съпротивление е била оградата съ дървета. Разрушаватъ последията и на едно протяжение отъ 30 м. правятъ поражение. Въ това пространство сж се намирили едни направо, други въ страни, и парата, която, както ви е известно, търси мѣсто за разпространение, тамъ намира тѣзи нещастници, 14 души, които сж работили за обрушването на другитѣ ленти. И понеже паритѣ сж били нагоре, поражението е било по-силно спрѣмо онѣзи, които сж били въ право състояние; онѣзи работници, които сж били легнали или нѣкакъ си сж били наведени, у тѣхъ поражението е по-малко, а онѣзи, които сж били на земята, сж почти незасегнати. Вследствие на това, г-да, е станало и това голѣмо нещастие — това изведнажъ допълнително свличане на пластове, вследствие проникването на голѣмата топлина отъ тѣзи тлѣещи пляки, поради намаление дебелината на пласта, и вследствие на паритѣ, които сж се намирили тамъ.

За пръвъ пътъ въ мината, отъ сведенията, които имамъ, е станало такова едно злополучие, благодарение на тая причина. Началникѣтъ на минното отдѣление — обясненията на директора азъ вземамъ подъ гаранция, защото той е морално отговоренъ за основа, което стана тамъ, но нѣмамъ никакво основание да не вѣрвамъ на обясненията на началника на минното отдѣление — ми каза, че това, което е станало, човѣшки да бѣде предвидено е било невъзможно: както ние не можемъ да предвидимъ единъ земетръсъ, единъ секусъ, така не можемъ да предвидимъ че може да стане едно ненормално обрушване на тѣзи пластове. Обикновено това е ставало постепенно, безъ такова едно сътресение, а тукъ става по ненадѣвенъ начинъ.

Азъ, г-да, направихъ справка и въ прокуратурното. Следственитѣ власти сж тамъ, работятъ и сж повикани въ помощъ нѣколко действующи техници, минни инженери, не отъ министерството, нито отъ мината „Перникъ“, а на свободна практика, незаинтересовани, които да кажатъ своята дума дали човѣшки не е било възможно да се предвиди това нещастие. Въ връзка съ разследванията, които ставатъ, ще се провѣри и дейността на началника на този рудникъ, който работи безупречно отъ три години въ тоя рудникъ — нѣкой си инженеръ Спелъ, билъ 20 години въ Донецкия басейнъ въ Русия, единъ добъръ инженеръ, който е изпънлявалъ досега добре задачата си — ще се провѣри, казвамъ, и неговата дейностъ, дали е наблюдавалъ и дали е извършилъ необходимия контролъ, за да се предотврати това нещастие. Въ зависимостъ отъ резултата на тази експертиза, следствената властъ ще каже своята дума. Азъ не мога да предприема никакви мѣрки за наказване на този или онзи, докогато не се произнесе за случая следствената властъ, която е повикала на помощъ и експерти. Самата тя ще опредѣли поведението ни, дали да предприемемъ известни мѣрки за уволнение или премѣстване на директора или на тѣзи, които сж обслужвали този рудникъ. Днесъ, преди да е установена отговорността, ние не можемъ да винимъ хората за нѣщо, което може би е станало мимо тѣхната воля, мимо тѣхната пред-

видливост. Азъ отъ своя страна ще си направя една техническа анкета — понеже имаме всичкото основание да предполагаме, че и въ бъдеще този рудникъ може да ни създаде такива изненади — да видимъ какво трѣбва да се направи, за да избѣгнемъ подобно бързо обрушване. Отъ като азъ съмъ министъръ, въ мината, г-да, нещастия почти не е имало. Имаше само единъ случай, и то на повърхността — то бѣше още въ началото. За този случай, за който г. Дановъ говори, азъ не знаа, но въ всѣки случай, това е безъ значение. За сигурността на работниците ние трѣбва да направимъ тази техническа анкета и да се взематъ всички необходими мѣрки за предпазването имъ отъ подобни злополуки. Ние въ това отношение правимъ единъ законъ, съ който разширяваме социалната гаранция при тия злополуки. Но нека ви кажа, г-да, още сега, че ние имаме специално обезщетение за работниците въ мината „Шерникъ“. Съ правилникъ е опредѣленъ размѣра на обезщетението, което се дава при злополука, но смѣтамъ, че това обезщетение е недостатъчно — то е 300 л., мисля, месечно. Ще се помъжамъ — това не зависи отъ менъ — да дадемъ една еднократна помощ на семействата на тѣзи нещастници въ размѣръ, какъвто Министерскиятъ съветъ одобри, за да облекчимъ тѣхното положение.

Това сж фактитъ, г-да, това сж мѣрките, които азъ съмъ взелъ. Азъ съмъ въ връзка съ следственитѣ власти; азъ лично самичкъ ще отида тамъ да провѣря резултатитѣ, щомъ се малко поосвобода, и ако има нѣкои нови данни и обстоятелства, съмъ на разположението ви да ги изнеса, както и онова, което следствието е установило като отговорност, като небрежност или незнание на професионата си отъ страна на директора и управляващитѣ този рудникъ.

Председателъ: Г. Дановъ, доволни ли сте отъ отговора на г. министра?

Г. Дановъ (с. д.): Отъ отговора на г. министра въ по-голямата му частъ, азъ съмъ доволенъ. Не съмъ доволенъ само отъ една частъ и настоявамъ да се провѣри, защото единъ отъ тѣзи, които сж разпитани — старъ копачъ въ мината, който е починалъ въ саботата сутринята и е билъ разпитанъ още въ петъкъ — както и другитѣ негови другари, които сж тежко ранени, сж казали, че инженеритѣ който завежда рудника „Хумни-долъ“, сж го видѣли само два пъти въ 10 месеца да идва въ рудника и наглежда работата.

Министъръ Ц. Бобошевски: Казаха го и на менъ.

Г. Дановъ (с. д.): Този рудникъ „Хумни долъ“ е много опасенъ за работа, и ние настояваме за една по-щателна анкета отъ технически лица, за да се взематъ всички необходими мѣрки, за предотвратяване такива нещастия за въ бъдеще. Освенъ това, настояваме да се обезщетятъ пострадалиятъ семейства съ една по-голяма, по-чувствителна помощ.

Министъръ Ц. Бобошевски: Г-да! Тѣзи инженери, които сж назначени за експерти отъ следователя сж много сведущи хора и тѣ ще дадатъ едно авторитетно мнение по въпроса. Независимо отъ това, ние въ министерството ще направимъ съответнитѣ нареждания за анкета.

Забравихъ да отговора на г. Данова, че ако има нѣкой, който да се грижи за подобрене трудовитѣ условия на работниците, това е днешната власт, която още въ самото начало прояви такъвъ интересъ, какъвто никой не е проявилъ. И фактитъ, че по време на септемврийскитѣ събития нито единъ работникъ тамъ не мръдна, говори достатъчно дали сж подобрени трудовитѣ условия или не. Че храната не е лоша, можете да направите една анкета, и ще видите колко е щателна храната, която се дава. Елате да провѣрите това, което се дава — хлѣбъ, месо, мазнини — и ще видите, че нуждитѣ сж задоволявани, като е направено едно разграничение между тѣзи, които сж вътре въ мината, тѣзи, които сж на повърхността, и онѣзи, които сж въ канцеларията. Държи се смѣтка за физическия трудъ — тѣзи, които сж въ мината, получаватъ достатъчно храна. Ние правимъ всичко възможно при сегашнитѣ условия и за подобрене на жилищната. Напоследъкъ се установихме да се пуснатъ два трена, за да се облекчи жилищната криза и да се облекчи положението на работниците отъ съседнитѣ села — да могатъ да си ходятъ вечерно време, когато сж свободни, до свойтѣ села и да прекарватъ при

своитѣ близки. Отъ 1 януарий се установяватъ два работнически трена, които ще обслужватъ работниците, за да се задоволи жилищната криза и тѣхнитѣ фамилни интереси.

Председателъ: Г. г. народни представители! Ще пристанимъ къмъ първата точка отъ дневния редъ: продължение дебатитѣ по отговора на тронното слово.

Има думата народниятъ представителъ г. Атанасъ Буровъ.

А. Буровъ (д. сг.): (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! Макаръ, че се изказаха мнения въ печата какво дебатитѣ по отговора на тронната речъ сж се обърнали въ една излишна фразеология, въ едно словоборство, безъ резултати, азъ съмъ на противно мнение и тѣкмо заради туй вземамъ думата.

А. Станковъ (д. сг.): Вестникъ „Миръ“ го писа!

А. Буровъ (д. сг.): Азъ съмъ убеденъ, че тѣзи дебати въ началото на дейността на единъ парламентъ, при първитѣ стѣпки на една нова политическа формация, сж една необходимостъ политическа и държавна, за да изяснимъ общитѣ линии и голѣмитѣ очертания на политиката, която най-добре отговаря въ днешно време на интереситѣ, на които ние тукъ сме представители и пазители. Изхождайки отъ тази гледна точка, ще използвамъ и азъ времето, което правилникътъ ми дава, като предварително ви искамъ извинение, ако въ развитието на моитѣ мисли азъ бѣда принуденъ, следъ като сж говорили вече толкова оратори, да повтарямъ мисли и аргументи вече казани.

Г. г. народни представители! За да можемъ да хвърлимъ единъ правиленъ погледъ не само върху днешното положение, но и върху нуждитѣ и средствата за едно правилно управление на страната, и азъ намирамъ че е необходимо да се спреме, макаръ на късо, върху периода, който предшествува и докара датата „9 юний“, отъ която въ сжшността почва политическата епоха, която ни доведе въ този Парламентъ.

Дружбашкото управление въ последната своя фаза бѣше се обърнало на една олигархия, начало на която една единствена личностъ упражняваше лична диктатура, безъ огледъ на конституция, на закони, на държавни и обществени интереси. Докато въ първиятъ си периодъ Земледѣлскитѣ съюзъ излизаше съ известни идеи, искания и разбирания и бѣше успѣлъ въ името на тѣзи разбирания да увлѣче една частъ отъ българския народъ; докато чрезъ наивни разсѣждения той се мъчеше да постави държавното управление като функция, единъ видъ, на интереситѣ само на едно съсловие и по този начинъ тикаше това управление, по необходимостъ, къмъ една диктатура, безъ да го съзнава може би — постепененъ съ развитието на процеса на управлението тази първоначална найвна идеология се измѣсти и бѣ замѣстена съ едно съчетание на лични интереси, на лични страсти, на лични смѣтки, на жажда за власт, върховното изражение на които се концентрираше въ личността на покойния диктаторъ, и въ отдѣлнитѣ етапи на това развитие една отъ бележититѣ дати е безспорно датата 17 септемврий. Постепенно този диктаторски режимъ по една вътрешна логика на своето съсловно управление и въ връзка съ личния темпераментъ и — ще отида и по-далечъ — съ мегаломанията на Стамбулскитѣ постепенно, казвамъ, той скача съ всички фактори и съ всички срѣди, върху които можеше да се създаде въ България едно законно управление, едно прогресивно управление, едно управление, което да държи смѣтка за интереситѣ на това сложно съчетание, което се казва народъ, държава. Режимътъ влѣзе въ конфликтъ съ цялата интелегенция: съ сѣдни, съ владии, съ попове, съ учители, съ индустриалци, съ търговци, съ землевладѣлци, съ домопритежатели, съ всичко онова, което представлява нѣкаква организирана сила. Постепенно и неустовно той скача тѣзи органически връзки, които създаватъ и формиратъ едно общество. Тогава азъ имахъ мисълта и предвидливостта — позволете ми да се похваля — да предупреда г. Стамбулскитѣ въ Министерския съветъ, като неговъ колега, че това систематическо отстраняване на българската интелегенция отъ функциитѣ на държавното управление ще доведе катастрофа за режима, ще доведе до едно морално разлагане на цялия режимъ. Азъ му казвахъ: вие безъ интелегенция не можете; но когато гоните почтената интелегенция; тая, която действително е подготвена да

баете и съ които да внесете въ душитѣ имъ свѣтлина и разумъ; и една частъ отъ младежитѣ, и то наай-младитѣ, фанатизирани и увлѣчени единъ идейно, други материално, а трети чисто и просто озлобени, които стоятъ настрани, настрѣхнали, безъ достѣпъ, безъ възможность да влѣзете въ тѣхната съвестъ и въ тѣхнитѣ души.

Ц. Братановъ (с. д.): Никой не е искалъ да влиза.

А. Буровъ (д. сг): Никой не е искалъ да влиза! Азъ ще Ви направя едно признание, г-не и драги колега, че действително тамъ е голѣмиятъ грѣхъ на буржоазнитѣ партии, . . .

Ц. Братановъ (с. д.): Така.

А. Буровъ (д. сг): . . . че ние оставихме отъ 15—20 години превратни и фалшиви учения да се проагитирватъ масово съ хиляди годишни събрания, съ една богата литература, нагодена не съ огледъ на истината, а съ огледъ на човѣшкитѣ слабости; че ние оставихме десетки хиляди вестници — „Работнически“ и „Земледѣлско знаме“ — да влизатъ въ девственото поле, което се казва българско село, че ние оставихме на умове и души свѣршено наивни и девствени да се хранятъ съ тая отровна храна въ продължение на 15 години, безъ да изпълнимъ нашия дългъ, да реагираме съ здрава храна, която можеше да противодействува срещу тази отрова. Това е нашиятъ грѣхъ, и ако грѣбнаше да го подчертаа тукъ, азъ Ви благодаря, че ми напомнихте да го кажа. Отъ тамъ ние ще черпимъ поука за въ бъдеще. Азъ не казвамъ, че е трѣбовало да запретимъ тая литература — не искамъ криво да бѣда разбранъ — но казвамъ, че бѣше нашъ дългъ ние да кажемъ нашата дума долу, на масата; не да се задоволяваме съ граждански събрания или съ публични речи, произнасяни въ Камарата която долу не достигаха, или съ брошури, печатани по веднажъ въ годината, които почти никой не четеше, освенъ най-убеденитѣ наши партизани, които нѣматъ нужда да ги четатъ, а да отидемъ да вършимъ тая черна и тежка работа, да работимъ върху това девствено поле, да не разчитаме на налитѣ остарѣли кадри, чрезъ които дълги години по-рано се вършеше политическата агитация въ България. Но искамъ да вѣрвамъ, че урокътъ отъ близкото минало ще ни бѣде винаги въ ума, и че ако действително ние имаме воля да управляваме този народъ, ние преди всичко трѣбва да се помъчимъ да управляваме неговия умъ, неговата съвестъ и неговата душа. Та, казвамъ, г-да, при таква една опасностъ, които засѣгаха не само въ-кашнитѣ форми на нашия политически животъ, не само стопанскитѣ интереси на отдѣлни категории, класи или съсловия, а засѣгаха душата на народа, всѣкакво чакане, всѣкакво отлагане, всѣкакво търсене да се печели време би било една страшна пакостъ. И затуй, при този пръвъ случай, който имамъ да говоря за 9 юний, азъ изпѣлихъ вамъ единъ дългъ на моята съвестъ да заявя велегласно че дължимъ всички, като добри българи, вѣчна признателность къмъ хората, които на 9 юний имаха куража, смѣлостта да извършатъ това велико спасително за България дѣло (Ржкоплѣскания отъ сговориститѣ) и да поздравимъ въ тѣхното лице малката българска войска, която въпрѣки, че бѣ поставена въ продължение на три години на единъ систематически режимъ на подгъване чрезъ уволнение, чрезъ подбирание на хора, чрезъ участие на дружби при опредѣлянето на доброволци, въпрѣки това, казвамъ, запази своитѣ свѣтли и чисти традиции и се оказа органъ на висотата на своето положение, когато се касаеше да спаси България. Къмъ тѣзи хора, които я водѣха, къмъ самата нея, която взе участие въ това дѣло, поклонъ и благодарность. (Ржкоплѣскания отъ сговориститѣ) Тѣ записаха въ историята на България една свѣтла страница. Азъ се пигамъ, г-да: ако 9 юний не бѣше дошелъ и ако нѣкой отъ вънка би промѣнилъ режима, или по нѣкакво друго чудо по едно доброволно разкание на Стамболійски — очевидно, предположение невѣроятнo, но го правя, за да мога да кажа мисълта си — режима би се промѣнилъ, какъ щѣхме да изменимъ тоя срамъ отъ нашата история, че ние сме търпѣли безропотно въ продължение на четири години една такава глума съ моралъ, съ народни интереси, съ конституция, съ закони, съ елементарна човѣшка честность? Какъ щѣхме да търпимъ, какъ щѣхме да понесемъ това положение и какъ щѣхме да оправдаемъ себе си и предъ история, и предъ потомство, че сме стояли малодушни и пасивни жертви на единъ безнодобенъ бихъ казалъ режимъ въ съвременната история на европейскитѣ

цивилизовани народи? Дѣлото на 9 юний не само зруи единъ режимъ невъзможенъ — то измени единъ нетърпимъ срамъ, то повдигна и въ чужбина българското име, където действително бѣха възхитени, ако щете, отъ тоя бързъ, радикаленъ и тѣй безкръвенъ въ смѣтностъ начинъ за сарвяне съ единъ тиранически режимъ.

Но болятъ се нѣкои да не се създадатъ прецеденти. Г-да! Азъ не се боя отъ подобенъ прецедентъ. Вчера тукъ оратори цитираха французкитѣ конституции отъ първата епоха на революцията, както и прочутата Декларация на правата на човѣка, за да мотивиратъ, че гражданина не само има право, но има дългъ съ насилне да се опълчи противъ всѣко насилне, което постѣга на неговитѣ свободи и на неговитѣ правдини. Нѣма нужда, г-да, отъ тѣзи цитати. Въ елементарния здравъ човѣшки разумъ ще намѣрите основание за сѣщото. Единъ управникъ управлява по силата на известна условность, той управлява въ известни рамки, той, дори когато е монархъ, е пакъ единъ негласенъ пълномощникъ на народа си, пълномощникъ на известни традиции, ако щете; дотогава докогато той действува въ тѣя рамки, дотогава докогато е органъ на тая държава, дотогава има законно право да упражнява властта, за да пази държавата и да пази самата властъ. Ако, обаче, той изпадне въ положението на диктаторъ, той изгубва онѣзи морални опори, които му даватъ право да налага своята властъ, като представителъ на държавната властъ, срещу отдѣлнитѣ воли на отдѣлнитѣ граждани; той се тура самъ вънъ отъ законитѣ и нѣма нужда да се търсятъ юридически текстове, за да се оправдаватъ гражданитѣ, когато тѣ самитѣ го турятъ вънъ отъ законитѣ. Тѣй че прецедентътъ, който се създаде, нѣма въ себе си опасность; и да го нѣма този прецедентъ, бѣдете сигурни, че когато единъ режимъ дезавуира, когато той задрѣства законитѣ пѣтица за борба, той рано или късно ще падне подъ ударитѣ на единъ отпоръ незаконенъ.

Но, г. г. народни представители, бѣдете сѣщо тѣй сигурни, че за България този прецедентъ е полезенъ и поучителенъ въ друго отношение, отколкото може да бѣде вреденъ, че нѣкоя законна властъ може да стане жертва на подобенъ заговоръ. Полезенъ е този прецедентъ въ тази смислъ, че всички диктатори, или ония, които биха имали намѣрение или желание да правятъ диктаторство, ще трѣбва да се проникнатъ отъ убеждението, че когато взематъ най-предохранителни мѣрки, когато обезпечатъ, по тѣхното разбиране, властта за дълги и дълги години, когато всичко предъ тѣхъ е разрушено, когато неприятиелъ, т. е. гражданството е разбито, когато нагледъ нѣма никакви организирани сили за борба, тогава, помъгъ напрежението на обществото, недоволството на обществото достигне до известно ниво, самото туй напрежение ще създаде органици за отпоръ и за борба и ще ги създаде тамъ и тогазъ, когато диктаторската властъ най-малко очаква и най-малко е взела мѣрки, за да се бори. И ако прецедентътъ, казвамъ, послужи, за поука на всички, които въ бъдеще биха мислили да вървятъ по пѣти на Стамболійски, азъ вѣрвамъ, че този прецедентъ трѣбва да го сметнемъ като добре дошълъ и да се радваме, че той се създаде въ нашата политическа история.

Хората на 9 юний дадоха и правителство; тѣ не само свалиха режима на Стамболійски, но тѣ поеха и отговорностьта да управляватъ. Нищо по-естествено отъ туй, г-да! И азъ намирамъ, както и всички, които говориха, че на 9 юний и на 10 юний не можеше да бѣде друго-яче, че онѣзи, които направиха 9 юний, бѣха длѣжни да поематъ и управлението на 10 юний, тѣй като и на 10 юний бѣхме въ една фаза на държавенъ превратъ, и на 11, и на 15, и презъ септемврий, до момента, когато се създаде едно народно представителство, което може да поема и отговорности, и да дава директиви за управлението. Правителството си изпѣли дълга. Отъ туй правителство не можехме да очакваме презъ този периодъ нищо законодателна дейность, по липса на Парламентъ, нито нѣкои особени промѣни, административни или други, по простата причина, че то имаше една голѣма, първостепенна задача — да запази реда въ страната и да осигури промѣната съ всички средства противъ всички опити. Кой знае, ако не бѣха станали септемврийскитѣ събития, дали този Парламентъ, въ този или другъ съставъ, нѣмаше да бѣде сбранъ по-рано.

Но самитѣ септемврийски събития отвориха нова една задача, създадоха нови тревоги и повикаха, тѣй да кажа, правителството къмъ разчистване на друга една политическа болестъ, на друга една политическа опасность въ живота на България. Но-нататѣкъ азъ ще се спра върху

комунизма у насъ, за да кажа съ няколко думи какво мисля върху него. Но тукъ по необходимостъ трѣбва да се спира, за да преценимъ дали действително, както г. Сакаровъ твърдише вчера, извършенитѣ опити отъ комунистичкѣ презъ септември сѫ били предизвикани отъ действията на правителството или, напротивъ, действията на правителството сѫ били предизвикани отъ тѣзи опити на комунистичкѣ.

Г. народни представители! Г. Сакаровъ трѣбва да смѣта народното представителство за извънредно наивно, за да има куража да твърди предъ насъ, че едни форми въоръжени бунтове, избухнали едновременно въ десетки и десетки села, съ единъ явно стратегически планъ — да се изолира столицата на България, както отъ къмъ южна България, тъй и отъ къмъ северна България — съ едно удивително съвпадение на дати, съ единъ масовъ, подема отъ хиляди и хиляди — една частъ увлечени, друга частъ насилени — български селяни, че тия бунтове сѫ могли да станатъ като иѣкаво спонтанно протестиране срѣщу извършенитѣ арести отъ правителството на 12 септември. Такова едно обяснение е толкова наивно, то е тъй шито съ бѣли конци, особено за хора, които познаватъ психологията на българския народъ, които знаятъ колко мъчно се вдига българската селска маса да се бори въоръжено противъ фактическата власт, които знаятъ, отъ друга страна, че тѣзи, които се вдигнаха въоръжено, очевидно сѫ били подготвени отъ редъ месеци, очевидно сѫ били организирани тъкмо за таква дѣяния, че тѣ сѫ имали отчасти оръжие, че тѣ сѫ имали кадри, че тѣ сѫ имали инструкции за всѣка евентуалностъ, че е било достатъчно да се бутне въ една точка, да се предаде една заповѣдъ, за да пламне веднага движението — за всички, казвамъ, които знаятъ тѣзи факти, а това сте видѣ всички, излишни сѫ много аргументи, за да се обори тезата на г. Сакаровъ. Той действително по едно време призна, че научилъ едва сега отъ чужди печатни изявиления; какво г. Коларовъ и г. Георги Димитровъ признали, че тази работа е била организирана отъ тѣхъ и че той остава на тѣхна отговорностъ онова, което тѣ сѫ извършили.

Г. народни представители! За хора, които знаятъ значението на единъ Коларовъ и единъ Георги Димитровъ въ Комунистическата партия въ България и значението на г. Сакаровъ, който до последния день бѣ гледанъ тамъ като нѣкой оглашенъ, комуто не може да се върва и на когото се предоставяха само второстепенни роли, често нѣкѣти роли на дрънкало, за тѣхъ ще стане ясно, че г. Сакаровъ, когато говори тѣй, не изразява мисълта, настроенията и намѣренията на Комунистическата партия, а тѣзи намѣрениа, настроения и мисли сѫ ги изразили действителнитѣ шефове, действителнитѣ и авторитетни водачи на комунизма въ България, действителнитѣ представители на българския комунизъмъ предъ третия интернационалъ, а тѣ сѫ именно Коларовъ и Георги Димитровъ. И всичкитѣ изявиления, които прави г. Сакаровъ тукъ, като приемамъ за минута, че тѣ сѫ съвършено искрени, че не сѫ актъ на подлостъ — не говори лично за него, говоря за цѣлата тази нова, миролюбива ориентация или акция на хитростъ, съ цель постепенно да си организиратъ кадри, за да може отъ бѣтре да се превземе държавната кѣща — за всички, казвамъ, тѣзи, които знаятъ тѣзи факти, остава неопровержимо това положение, че Комунистическата партия съ своитѣ действителни водачи и представители, както тукъ вътре въ България, така и предъ третия интернационалъ, съзнателно и отъ дълго време е подготвяла своитѣ фанатизирани маси къмъ една въоръжена акция. Може-би датата 22 или 21 септември да не е била у тѣхъ свободно избрана — тамъ ще направя тая концесия — възможно е, че тѣ е била прибрано определена подъ натиска на събитията, специално подъ натиска на факта, че сѫ открити и арестувани водачитѣ имъ — нѣщо, което прави честь на правителството и на министра на вътрешнитѣ работи — но това не измѣня въ нищо положението. Тѣзи хора съзнателно хвърлиха България въ една гражданска междоусобица. Тѣ носятъ пълната отговорностъ за пролѣтитѣ кърви; тѣ не сѫ се разкаили отъ тая си акция; тѣ и днесъ дръзко и публично я защитаватъ, глорифициратъ и съжидяватъ само едно, че не е била достатъчно подготвена, за да може да успѣе, и че сѫ срещали отпоръ отъ страна на българската войска — това го казватъ изрично — погълъмъ, отколкото сѫ предполагали.

Заключението за тѣхъ, па и за насъ се налага. Съ тази своя психология, съ тѣзи свои убеждения, при политиката, която следва третиятъ интернационалъ, при връзкитѣ, които тѣ иматъ съ него, тѣ ще продължаватъ да

бждатъ носители и организатори на сѣщата идея за кървавъ превратъ за заемане на държавната властъ, па и ние тукъ, депутатитѣ, и българскиятъ Парламентъ имаме повелителенъ дългъ да си държимъ отворени очитѣ и да бдимъ върху сигурността на българското отечество. Декларациитѣ на г. Сакаровъ нито могатъ да ни примирятъ, нито трѣбва да ни присиятъ. Ще си останемъ съ нашето дълбоко недовѣрие или по-право съ нашето пълно убеждение, че комунизъмътъ продължава да замислява комплотъ противъ държавния строй и противъ държавната сигурностъ, че, временно обезсиленъ, той може да бжде принуденъ да скрие ноктитѣ си и да се яви предъ насъ като една дребно-снафска партия съ една дребно-снафска идеология, каквато ни начерта вчера г. Сакаровъ въ края на своята речъ — борба противъ спекулациата, реформи, правдини, законностъ. Азъ бѣхъ погнусенъ, когато чувахъ отъ идеолога сега на българския комунизъмъ въ този Парламентъ да чете лекция върху една снафска програма, казвамъ, за законностъ и примирение. Нѣма да ни приспи той, не трѣбва да бжде приспано и правителството. И отъ изявиленията, които прави г. министърътъ на вътрешнитѣ работи, азъ имамъ впечатление, че действително то бди и ще продължава да бди.

Станаха, г-да, изборитѣ. Ние сме продуктъ на тѣзи избори. Нека ви кажа още отсега, че азъ не съмъ прекалено доволенъ отъ резултатитѣ на тѣзи избори, не по отношение на мандатитѣ, които правителството и другитѣ партии вземаха, не по отношение дори и на гласовѣтъ, колкото въ свързка съ онова, което имахме случай да констатираме въ изборитѣ, че една значителна частъ отъ българския народъ — нека не го криемъ, нека имаме куража да го кажемъ високо, нека направимъ диагнозата добросъвестно — една значителна частъ отъ българския народъ, предимно между младитѣ хора, продължава да бжде отровна отъ проповѣдитѣ на комунисти и дружбаши, че въ тѣзи значителна частъ отъ младежта царува едно тѣшо настроѣние, едно нежелание нито да слушатъ резони, нито да провѣрятъ своитѣ собствени възгледи, единъ озлобенъ фанатизъмъ, безъ разумни и неосредствени цели, безъ едно широко и разумно разбиране, едно въдържавяне, едно отчуждаване, една изолираностъ на фанатици. Имахъ случай — както сте имали случай сигурно и вие — да констатирамъ въ редъ събирания, като че ли съществува иѣкаква стена между вашата воля, между вашитѣ усилия, между вашия духъ, разумъ и сърдце и тѣзи млади хора, които ви слушатъ; не можете да видите нищо по лицето имъ, не можете да разберете настроението имъ; не ви възразяватъ, мислите, че сте ги убедили, и следъ туй въ частни разговори оставате смаяни, че тѣ сѫ останали съ сѣщия фанатизъмъ, съ сѣщото заслѣпление и съ сѣщата зла воля.

П. Петковъ (з): Така е по цѣла България, г. Буровъ.

Отъ сговориститѣ: А-а-а.

А. Буровъ (д. сг): Не Ви чухъ, г. Петковъ.

П. Петковъ (з): Казвамъ, че по цѣла България е така.

А. Буровъ (д. сг): Азъ не зная дали сте ходили вие по селата толкова, колкото азъ. — И което е по-интересно, г-да, въ тѣзи млади хора, покрай сина на селския думбазинъ, ще намѣрите и интелигентенъ учителъ, ще намѣрите и дребенъ снафъ, ще намѣрите и дѣйствително бедно нѣкое момче, пъкъ ще намѣрите и студентъ съ полувисше образование, който по нѣмане на средства, не може да продължи образованието си. Ако искате, тая човѣшка категория да я обхванете въ иѣкакви характерни рамки, не можете да намѣрите тѣзи рамки. Това не е нито социаленъ продуктъ, тъй да кажа, на известна срѣда; това не е нито една категория на бедни млади хора интелигентни, които икономическата неволя тласка къмъ отрицателни учения; това не сѫ изключително и младежи, облагодетелствувани отъ режима на Стамболийски, които просто по една солидарностъ съ този режимъ, изходящи отъ лични интереси, се явяватъ негови защитници, негови крѣпители. Не, това е една психоза, която повече отговаря на темпераментитѣ на тѣзи разни хора, отколкото на тѣхното културно ниво или на тѣхната социална принадлежностъ или на тѣхното стопанско положение. Това е просто отровна генерация. Допущамъ, че между тѣхъ има ариности.

Ц. Бръшляновъ (д. сг): Като Петкова.

А. Буровъ (д. сг): ... които се преструватъ, че върватъ, а въ сѣщностъ не даватъ върва на нищо, освенъ на себе си и на своитѣ лични интереси; допускамъ, че въ тѣхъ има елементи отчаяния, които въ общата разруха и въ общото нещастие биха намѣрили за себе си нѣкакво удовлетворение — едни темпераменти на отрицание и на страдание, бихъ казалъ. Но за мене е ясно, че това сж малки, отдѣлни категории и че ядрото сж фашизирано, хора, които благодарение на малката си култура не могатъ да смелятъ въ своя разумъ всичкитѣ онѣзи парадокси, съ които сж били хранени и които, веднажъ отровени и дълбоко отровени отъ тѣзи парадокси, нѣматъ въ себе си сила и воля, нѣматъ въ себе си, бихъ казалъ, душевни средства и импулъсъ да направятъ едно ново провървяване на своята идеология. Имахъ случай да имъ задавамъ въ разговори и въ спорове конкретни въпроси, напр. да ги питамъ: кажете ми, г-да, какво чакате вне практически отъ този пътъ; вне вървате ли, че ще се увеличи общото благоденствие; вне вървате ли, че по този пътъ малката България ще дава уроци на западнитѣ демокрации и че вне можемъ да изпреваримъ вървежа, развитието на много по-културнитѣ народа, които съ вѣкове сж ни предшествували въ своето обществено развитие? Когато почнете съ тѣхъ едниъ споръ стегнатъ, най-после ви казватъ: „Идете спорете съ нашитѣ представители въ Парламента. Защо сте дошли съ мене да спорите: азъ не мога да ви възразя“. До такава степенъ въ тѣхъ е проникнало убеждението, че туй, което сж почерпили, то е вече нѣкаква свояга светихъ и че никакви аргументи, казани гъмъ, не могатъ да промѣнятъ тѣзи убеждения. Като че ли у тѣхъ има едно предубеждение и едно предварително взето решение да не върватъ въ всичко туй, което вне ще имъ кажете; дори когато съ своята логика го одобряватъ, дори когато не могатъ да направятъ възражения, и въ такъвъ случай оставатъ глухи като стена и ви пращатъ при своитѣ учители, за да получите отъ тѣхъ отговора, който тѣ не сж въ положение да ви дадатъ! Е добре, г-да, туй явление по моето убеждение заслужава вашето сериозно внимание и сериозното внимание на правителството. Такава една социална болестъ, бихъ казалъ, нѣма да я излѣкуваме . . .

Нѣкой отъ земледѣлцитѣ: Тѣ мислятъ за хлѣба, когато Вне мислите за Вашитѣ милиони, затова не можете да разберете.

Отъ сговориститѣ: А-а-а!

А. Буровъ (д. сг): Тамъ видѣхъ синове на милионери, колега, който питате, и за мене е ясно, че тѣзи синчета на милионери, ако сж отишли тамъ, сж отишли може би, за да запазятъ своитѣ милиони, защото има и такива. Не мога да Ви чуя, колега, па и не мисля, че ще бѣде отъ полза за Парламента да се отклонявамъ отъ своята тема, за да давамъ отговори на прекъсвания, които не чувамъ.

И тѣй, г-да, казахъ тѣзи нѣколко думи, за да премахна прекаления оптимизъмъ въ вашитѣ срѣди и за да създамъ за моитѣ по-нататъшни тези една основа логическа, която ще ми позволи да ги развия. Ние сме днесъ Парламентъ по доврѣието на българския народъ. Ние днесъ има да чертаемъ политическитѣ цели и да търсимъ политическитѣ средства, чрезъ които Парламентътъ въ една демократична страна може да си служи за доброто управление на страната.

Два въпроса, прочее, се поставятъ: кои трѣбва да бждатъ непосредственитѣ цели на управлението и кои трѣбва да бждатъ средствата, чрезъ които тия цели ще се постигнатъ? Нагледъ целитѣ сж много по-важни, средствата сж много по-маловажни. Е добре, г-да, ще ви кажа една мисль, която може да ви се види парадоксъ, но въ която азъ дълбоко вървамъ: въ политиката като че ли средствата въ много случаи сж много по-важни, отколкото самитѣ цели. Политиката е едно практическо творчество, изразено непосредствено въ актове и дѣла. Тия актове и дѣла, за да се създадатъ, иматъ нужда отъ обществена сила; тя е средство, за да се запазятъ, веднажъ създадени, за да могатъ да дадатъ своитѣ ползотворни резултати, за да се запази единъ континюитетъ въ държавното управление, който въ моитѣ очи е много важенъ. Може би ние най-много сме страдали въ България въ нашитѣ управление отъ липсата на континюитетъ. Необходимо е сѣществуването на една мощна организация, на една голѣма обществена сила, която да твори и да предава своитѣ рожби отъ разрушения. Въ политиката не е тол-

кова важно да си правъ, не е толкова важно идентъ да бждатъ ценни и разумни, ако не разполагашъ съ силата обществена, чрезъ която тѣзи идеи могатъ да се реализиратъ и могатъ да се запазятъ. Въ България добри идеи не сж липсвали презъ никой режимъ, г-да, добри намѣрения не сж липсвали никога, но всички наши катастрофи, всички наши нещастия, всички наши политически проломи сж идвали отъ липсата на онази обществена сила, опорна и продължителна, която дава животъ на своитѣ намѣрения и която осигурява тѣхната продължителностъ. Изхождайки отъ тия съображения, азъ смѣтамъ, че създаването на Демократическия сговоръ е единъ въпросъ, който излиза отъ рамкитѣ на нашитѣ чисто партийни интереси и комбинации и влиза въ голѣмитѣ рамки на българската държавна политика. Азъ смѣтамъ, че създаването на тоя сговоръ е не само една необходимостъ навременна и наложена отъ нуждитѣ да се справимъ съ съществуващитѣ отрицателни сили, не само едно средство да избѣгнемъ тѣзи изтощителни междупартийни борби въ една срѣда, която е въ сѣщностъ доста хомогенна по социаленъ и стопански колоритъ, но преди всичко и още повече да създадемъ въ България трайна, мощна обществена сила, която, макаръ и по пътя на една еволюция, ще продължава за дълги години да бѣде носителъ, изразителъ и реализаторъ на идентъ на една широка творческа демократия. (Ръкоплъскания отъ сговориститѣ) Азъ съмъ убеденъ, г-да, не отъ днесъ, не отъ вчера, че това е една необходимостъ за нашата държава и по съображения възпитателно-политически. Когато ви говорихъ, сега преди малко, за тази отровна генерация на млада хора и когато търсихъ причинитѣ, не се спрѣхъ нарочно, върху една отъ тия причини, защото ще я развия сега.

Този народъ, г-да, обособно младитѣ му хора, интеллигентни или полуинтеллигентни негови членове, отъ години присѣтствуватъ на една борба между партии, близки по идеи, близки по съставъ, близки по политически цели, задачи и разбирания. Въ тази ожесточена борба, както винаги става, политическиятъ фашизъмъ и политическото сектанство правятъ и карятъ отдѣлнитѣ партии да минаватъ вънъ отъ границитѣ на една чисто академическа лоялна борба. Острѣвненето расте, нападатѣ вървятъ, хулитѣ почватъ да се явяватъ и постепенно ние правимъ българския народъ свидетелъ на това, че въ всяко село се изреждатъ представители на петъ-шестъ партии, за да доказватъ, всяка отдѣлно, че всички други партии сж едниъ соирщина, било отъ кожодери, било отъ безчестници, било отъ тирани, било отъ незнамъ какви. Остава представителтъ на една партия, прави своята защита, по той е самъ, той говори сам pro domo sua, и въ очитѣ на селянина той е заинтересованъ защитникъ на своята собствена кауза, човѣкъ комуто много не може да се върва. Но следъ него веднага пристигатъ представители на други партии, които иматъ интересъ — защото дѣлятъ същото изобретателно тѣсто, сѣщитъ народни маси — да охулятъ всички други, за да могатъ върху развалинитѣ на всички други да издигнатъ своето знаменце, да построятъ своя малка черквичка. И слуша този народъ и постепенно въ душата му прониква едно чувство на дълбоко отвърщение, на дълбоко недовѣрие къмъ всички; за всички той е чулъ, че тѣхнитѣ водачи крадатъ, че тѣхнитѣ първенци сж рупшетци, че нѣма престъпление неизвършено, че всичкитѣ болки на тази страна, ако щете и неговата лична неволя, е плодъ на лошото управление, което Х партия въ еди коя си година, У партия въ еди коя си година съдаде въ България. И когато българскитѣ избирателъ се напои съ това чувство на недовѣрие и на отвърщение, явява се при него единъ опитенъ демагогъ — по-рано съ напукани рѣце и царвули, сега започнаха да се явяватъ и парфюмирани — и му казва: „Какво ги слушате? Тѣ сж отъ единъ долъ дрѣнки, пратете ги по дяволитѣ! Ние новитѣ, чиститѣ, които за първи пътъ се явяваме предъ васъ, ние носимъ талисмана, откровенното на правитѣ пѣтица, по който вне ще намѣрите вашето благоденствие“. Какво ви е чудно, г-да, че се намиратъ слаби умове, че се намиратъ лекомислени хора, които най-добросъвестно, срѣдъ тази отровна атмосфера на взаимни, безсърдечни, несправедливи, жестоки до крайностъ критики, какво ви е чудно, казвамъ, че се намиратъ наивни хора, които действително правятъ опити все съ нови хора, все съ нови пѣтица, за да намѣрятъ най-сетне единъ изходъ отъ положението, което имъ тежи?

Е добре, г-да, покрай всички други съображения, за да излѣкуваме въ тая точка поне наболѣлата душа на нашия народъ, ние сме длъжни да се явимъ предъ него

сгруппирани и обединени въ името на нѣколко общополитични на българския народъ идеи, да се явимъ предъ него като нѣщо мощно, като нѣщо единно, като нѣщо, което не изтощава своитѣ сили въ вътрѣшни самоубивания и самоизжидания, за да разбере този народъ, че действително туй, което се казва съвремененъ строй, не е представенъ отъ 3—4—5—10 групи, които се ненавиждатъ, и да нѣма у него чувството, че той нѣма къде да намѣри опора — защото всѣка една отъ тия групи представлява нѣщо много слабо — а напротивъ да му дадемъ чувството, че съвремениятъ строй, съ всичкитѣ негови тежнениа, съ неговата идеология, съ неговитѣ разбирания за реформи, е изразенъ въ една широка партия, възъ основа, както казахъ, на нѣколко принципа обединяващи тия партии. Е добре, г-да, Демократическиятъ съговоръ иде въ единъ важенъ моментъ да допълни тая празнина и да даде на обезвѣрениа български народъ онова морално удовлетворение и оная политически инструментъ, чрезъ който този народъ може да се успокои, че е намѣрилъ най-сетне едно политическо средство мощно за прилагане на една политическа идеология. Демократическиятъ съговоръ, г-да, не трѣбва да бъде дѣло временно, нито да се смѣта като една политическа комбинация, чрезъ която отдѣлни изолпирани течения искатъ да взематъ връхъ, да се наложатъ. По моео разбиране, Съговорътъ е една жива сила, безвъзвратно формирана, която ще върви по пътя на еволюцията, като въ всѣки моментъ въ своето положително творчество тя ще бъде изразителъ на равнодействующата на силитѣ, които действуватъ въ неговата срѣда. Тежко на оная партия или на онава течение въ Съговора, което би мислило да използва тая Съговоръ за своитѣ тѣснопартийни схващания или, ако щете, за своитѣ лични възжеления и амбиции. Дотогазъ, докогато ние държимъ Съговора на тая висота, докогато той въ нашитѣ очи е тъй да кажа, живия изразителъ на обединения български народъ около съвременния общественъ строй — докогава Съговорътъ ще отговаря на една насъщна нужда и ще бъде единъ необходимъ инструментъ за нашето политическо развитие. Когато азъ заявявамъ, че съмъ най-горещъ партизанитъ на тая Съговоръ и когато правя тия предпрудждения, позволете ми да прибавя още едно, г-да: азъ съмъ дълбоко убеденъ, че връщане назадъ нѣма; Съговора е направенъ, той ще продължава; на насъ подлежи да дадемъ най-добросъвестно, безъ всѣкакви задни мисли, всичкото наше съдействие, за да разрешимъ, тъй да кажа, еволюцията на тази нова формация, да върви тия колкото се може по-бързо, по пътица по-прави, съ по-малко кризи, съ по-малко забавяния, съ по-малко вътрешни търкания. Нашето поведение нѣма да измѣни по същество Съговора, то нѣма да направи да нѣма Съговоръ. Той е създаденъ долу, той е по-силенъ отъ насъ, той не е средство на едни за борба противъ други; той е едно стихийно възжеление, изразено и въ изборитѣ, изразено и въ нашето настроение.

Ако ние преценявате като мене това дѣло, г-да, ако ние виждате, че то е нѣщо окончателно и безвъзвратно, всѣки отъ васъ ще трѣбва да даде своето съдействие, както казахъ, за да може Съговорътъ да мине известни фази съ колкото се може по-малки търкания, за да не хаби голѣма частъ отъ своята енергия за своето собствено закрепяване, а да я употреби частъ по-скоро за надвисналитѣ държавни проблеми, които той има да разрешава.

Развика се тукъ идеи, че отъ факта, какво въ България съществуватъ вече диференцирани интереси — има капиталъ, има индустрия, има работници, има занаятчии — следва че не може да нѣма и партии, които да изразяватъ тѣзи отдѣлни категории, тѣзи отдѣлни интереси. Така поне разбрахъ азъ г. Костуркова. Ще припомня, обаче, на г. Костурковъ, че той самъ заяви въ встъпителната частъ на своята речъ, че съсловниятъ принципъ, на който Земледѣлскиятъ съюзъ и Стамболийски поставиха своето управление, неминуемо трѣбваше да доведе до една съсловна диктатура. Ако тази мисль е вѣрна — а тя е съвършено вѣрна — азъ намирамъ, че тя е въ извѣстно противоречие съ втората мисль — че непрѣмънно всѣка категория интереси, или иначе казано всѣко съсловие, трѣбва да бъде представено или изразено чрезъ една отдѣлна политическа партия.

С. Костурковъ (д. сг): Съсловие и класа сж две различни работи.

Г. Чернооковъ (с. д): Съсловие сж и кундураджитѣ.

А. Буровъ (д. сг): Може би криво да съмъ разбралъ, обаче тази мисль се каза въ тия думи — отдѣлни со-

циални интереси, които трѣбва да бъдатъ застъпени отъ отдѣлни течения въ Парламента. Е добре, г-да, позволете ми да заявя, че азъ съмъ убеденъ, какво въ периода, който още преживява България, не съществува такава диференциация на интереситѣ, която да наложи такава партийна диференциация.

С. Костурковъ (д. сг): И завчера се прояви. Всѣки денъ се проявява, не само възъ, но и тукъ въ Парламента.

А. Буровъ (д. сг): Азъ съмъ убеденъ, че както досега съ много малко изключения — и това изключение е режимътъ на Стамболийски — България се е управлявала не отъ съсловни управления и не въ името на съсловни интереси, а се е управлявала отъ общонародни правителства, съ задачи общонародни, така за дълго време България ще трѣбва да се управлява по сжщия тая пътъ, съ сжщия тая мащабъ. Ако вземете да потърсите въ България точно къде е разграничението на имотенъ и малоимотенъ, ще се намѣрите въ много голѣмо затруднение, г-да; ако потърсите къде е разграничението дори между занаятчията и поземелния собственикъ и тамъ ще се намѣрите въ голѣмо затруднение, защото ще намѣрите много еспафи въ малкитѣ градове, които сж едновременно винари, градинари и които едновременно сж и търговци на своитѣ произведения. Да искате да се диференциратъ тѣзи отдѣлни интереси и да се изразятъ въ отдѣлни политически формации, това ще рече да се доведе до едно издребняване цѣлия нашъ политически животъ и до една вътрешна борба, която ще ни принуди да изоставимъ на вторъ планъ голѣмитѣ общонародни интереси, въ името на които ние можемъ и въ името на които ние трѣбва да действваме.

Азъ смѣтамъ, господа, че въ днешно време съществуватъ проблеми отъ грамадна важностъ, които сж еднакво ценни, и еднакво засѣгатъ всѣки категории български граждани. Въ една страна като нашата, където нѣма още организирано просвѣтно дѣло, където нѣма още чувството на законностъ, където респектъ къмъ конституцията и законитѣ не е пусналъ коренъ, където по всички линии на държавното управление има да се строи общата сграда на българската държава, има да се задоволяватъ общи интереси, еднакво ценни за всички — ние имаме единъ първостепененъ дългъ: да спремъ преди всичко нашето внимание върху тѣзи голѣми общи интереси и да обединимъ нашитѣ усилия въ името на тия голѣми общи интереси. Къде сме ние завършили тая задача? Въ кое отношение можемъ да кажемъ ние, че всичко е въ редъ? Въ просвѣтното ли дѣло? Въ транспортното ли дѣло? Въ санитарното ли дѣло? Въ професионалното образование ли? Въ фискалната система ли? Въ държавната администрация ли? Въ държавнитѣ стопанства ли? Ами азъ мога тукъ съ минути да ви броя, г-да, задачи извънмѣрно важни, извънмѣрно ценни, които засѣгатъ най-елементарнитѣ условия за едно цивилизовано, бихъ казалъ, съществуване на хората, които задачи еднакво сж важни за всички категории български граждани. Нима тая широка, огромна задача не представлява една достатъчна платформа за едно трайно и продължително съжителство, нека кажа, сътрудничество, за всички тѣзи българци отъ тамъ (Сочи дѣсницата) до тукъ (Сочи лѣвипата), въ които има волята . . .

Я. Сакжзовъ (с. д): Още по-глухи ще станатъ долу, г. Буровъ.

А. Буровъ (д. сг): Само едно има, г. Сакжзовъ, да Ви кажа — че по моео впечатление, ако къмъ нашитѣ проповѣди тамъ долу бѣха глухи съ едното ухо, къмъ нашитѣ бѣха глухи и съ дветѣ уши (Ржкоплѣскание отъ единъ комунистъ).

Я. Сакжзовъ (с. д): Les extrêmes se touchent.

А. Буровъ (д. сг): Това е моео впечатление. И причината ще трѣбва да я търсите по-дълбоко, отколкото Вие я търсите.

Г. Чернооковъ (с. д): Къмъ Драгиевъ бѣха по-глухи, но отидоха въ Стара-Загора на поклонение.

Председателъ: (Звъни) Моля тишина, г-да!

А. Буровъ (д. сг): Да се разберемъ, г-да! Азъ не бихъ желалъ да бѣда криво разбранъ отъ тая страна (Сочи социалдемократитѣ). И ако азъ казвамъ съ най-нѣлна от-

кровеност моята мисъл, правя го същ целъ, не да търся аргументи противъ вашата теза, а за да намъри единъ теренъ за разбираше почтено.

Единъ отъ социалдемократитѣ: Този теренъ е намъренъ — платформата.

А. Буровъ (д. сг): И азъ ще си позволя да влѣза въ по-голямъ подробностъ. Но мене ми казватъ: този теренъ е намъренъ въ платформата на Демократическия съговоръ.

Х. Христовъ (с. л): Която се минара отъ в. „Миръ“.

А. Буровъ (д. сг): Съгласенъ съмъ, нѣмамъ нищо противъ тази платформа. Нѣщо повече, най-добросъвестно ще работимъ съ васъ за нейното прилагане. Но, г-да, не мислите ли вие, независимо отъ тия формули, които лежатъ тамъ, че не е полезно да се внесе малко повече животъ въ нѣкои по-обща, тъй да кажа, идейни директиви? И азъ ще направя най-напредъ апелъ къмъ васъ, които минавате за по-лѣви: оставете тази система, негодна и недостойна, да тълкувате задните намърения на хората, които не мислятъ точно като васъ. Направете имъ тази честъ да вѣрватъ, че и тѣ сж лоялни хора, и че онова, което ви казватъ, излиза отъ дълбинитѣ на тѣхното убеждение. Направете имъ тая честъ да имъ вѣрватъ, когато ви казватъ, че дори по въпроси, по които съ васъ могатъ да не бждатъ съгласни, тѣ изхождатъ пакъ отъ сжщитѣ предпоставки, и че ако има различие, то е въ преценката на методитѣ, въ начинитѣ на действие; различие не въ целитѣ, а въ резултатитѣ, които ние и вие не еднакво ценимъ, по отношение на известни мѣроприятия. Ние сме една политическа демокрация, г-да! Въ името на тая политическа демокрация ние съставляваме частъ отъ Съговора. И когато казвамъ политическа демокрация, азъ разбирамъ едновременно социална демокрация. Азъ не мога да правя тия разграничения, които нѣкои правѣха между дветѣ идеи — че може човѣкъ да принадлежи политически на демокрацията и че може социално да бжде противъ демокрацията. Всѣки единъ лояленъ и искренъ демократъ е принуденъ, за да може да разчита на подкрѣпата на народа — тъй като народътъ е господаръ при политическата демокрация — да държи смѣтка за неговитѣ социални нужди, за неговитѣ социални интереси, да се мъчи да ги задоволи, защото само съ кукитѣ фрази на политическата декламация нѣма да може за дълго време да привърже маситѣ. Следователно, единъ искренъ, убеденъ политически демократъ не може — ако щете, по логическо развитие на думата демокрация — да не свърши въ социалната демокрация. Недейте мисли, прочее, че има нѣкаква бездна, която ни дѣли; недейте мисли, че има въ основитѣ нѣкакво различие. Ще се яви различие въ методитѣ. Затуй направихъ напредъ апела: нека никой да не претендира, че непременно Съговорътъ, както и правителството, което изхожда отъ него, трѣбва непременно да вѣрватъ по отдѣлнитѣ директиви, които отдѣлни групи или отдѣлни тенденции имъ чертаятъ. Съговорътъ е едно събиране на воли и на разбирания, и крайната акция ще произлѣзе, както казахъ, отъ равнодействиюващата на силитѣ. И ако отъ известна страна се мѣчатъ да приближатъ тая равнодействиюваща колкото се може по-близо до отдѣлнитѣ схващания на отдѣлната група, позволете на другитѣ страни да се мѣчатъ да отклонятъ тая равнодействиюваща по-близо до своитѣ схващания. За да бжда, г-да, ясенъ, ще говоря по-конкретно. Да вземемъ, напр. въпроса за държавната намѣса. Нека ви кажа, че азъ никакви фетиши не признавамъ: нито *libre échange*, нито държавна намѣса. Признавамъ единъ фетишъ — конституцията — защото тя е основата, крайнѣтълниятъ камѣкъ на нашата политическа сграда. Къмъ всички други идеи ние трѣбва да се приближаваме съ духъ напълно свободенъ, да бждемъ опортюнисти въ добрата смисълъ на думата; за всѣки отдѣленъ случай, всѣка отдѣлна интервенция на държавата да я преценяваме съ огледъ на условията, при които тя ще настѣпи, на мѣчотитѣ, които ще срещне, на средствата, съ които тя ще разполага, и на резултатитѣ, които може да даде. Бихте ли били вие, г-да, съгласни, отъ любовъ къмъ принципа на държавната намѣса, да туримъ сега нашата разнебитена държавна властъ навсѣкжде, въ всичко, даже ако сте убедени, че при дадена държавна намѣса въ дадени области тая намѣса ще бжде вредна? Очевидно, нѣма да бждете партизани на подобна намѣса.

Нѣкои отъ социалдемократитѣ: Г. Буровъ! Кой е поддържалъ това?

А. Буровъ (д. сг): Съгласенъ съмъ, толкова по-добре. Азъ ви казахъ, че търся една база за разбираше на всички ни и тая база намирамъ въ отдѣлното, конкретното преценяване на всѣки отдѣленъ случай на държавна намѣса. Азъ не съмъ по принципъ противъ тази намѣса, но не съмъ пъкъ по принципъ за тази намѣса абсолютно. За мене това е въпросъ на опортюности, въпросъ на резултати. Не ща да навлизамъ въ конкретни материи, но на мене никога, па и на никого въ тази страна (Сочи дѣсницата), убеденъ съмъ, не би дошло на умъ, щото да отидемъ да дадемъ нашитѣ държавни желѣзници, управлѣвани криво-лѣво, въ ржцетѣ на каквито и да било и както и да било построени частни компании — ето, тукъ азъ съмъ естатистъ — както никога нѣма да ми дойде на умъ и никога никога нѣма да помисли, щото нашата Народна банка, която е единъ отъ нашитѣ първостепенни държавни институти, да мине подъ една или друга форма въ частни ржце. Но азъ ще ви кажа отсега още, че ако се касае да намѣсимъ държавата днесъ въ едни чужди ней области, напр. да вземемъ монопола на тютюна — да говоримъ откровенно — азъ съмъ убеденъ, че това ще бжде пакостъ и ще бжда решително противъ, не защото съмъ по принципъ противъ тая намѣса, а защото съмъ убеденъ, че при даденитѣ условия една такава намѣса може да донесе само пакостъ на нашето народно стопанство. Азъ си казвамъ: при свободния режимъ на експорта на тютюна, България достигна тая година да има една реколта отъ 45 милиона килограма, когато преди десетъ години е имала реколти отъ по 3 и 4 милиони; при свободния режимъ на експорта България презъ 1922 г. е успѣла да продаде въ странство, по статистиката, за единъ милиардъ и 300 милиона лева тютюнъ, а по една по-точна смѣтка — за три милиарда лева. Цѣлнитѣ нашъ износъ безъ тютюна е по-малъкъ, отколкото износа само на тютюна. И разсжждавамъ: ако при свободенъ режимъ е било възможно да стане такава развитието на тая култура, че съ нѣколко десетки хиляди хектара, засѣяни съ тютюнъ, нашиятъ търговски балансъ да може да получава по 2 и 3 милиарда лева отъ експортъ, нѣма ли да бжде върховно безумие да се намѣся въ тая областъ като държава, като знамъ, че азъ ще спра това свободно развитието, безъ да бжда сигуренъ, че по други пътища и съ други средства ще мога да осигурия горе-долу сжщото положение? Казвамъ това за примѣръ. Знаея, че въпросътъ не е сега този; казвамъ го, за да бжде моята идея ясна. Готовъ съмъ съ най-отворенъ умъ, безъ никакво предубеждение, за всѣки единъ случай на държавна намѣса да екзаминирамъ конкретно ползата и вредата, но искамъ и отъ васъ да бждете готови сжщо така безъ всѣкакво *parti pris*, не за хатѣра на формулитѣ, а въ името на реалноситѣ, да не държите на едни тѣсни принципи, а да търсите практично, изпълнимото и възможното. Сложнитѣ процеси на държавния и общественъ животъ не се подчиняватъ, г-да, на една единна формула. И който си прави илюзията, че ще може практически да отговори на нуждитѣ на управлѣнието чрезъ прилагането на една формула, той неминуемо се лъже. Както интереситѣ сж въ конфликтъ, както тѣ сж многобройни и преплетени, така и предпоставкитѣ, отъ лето трѣбва да се изхожда за разрешението на тѣзи многобройни въпроси, трѣбва да бждатъ многобройни и да се държи смѣтка за всички фактори и възможности; да нѣма фетиши, както казахъ, да нѣма предвзети мисли, въ името на които веднага да се рѣшаватъ въпроситѣ и да се дѣлятъ партии, хора, па и народни представители на категории — тѣзи сж капиталисти или кождодери, тѣзи сж, които радѣятъ за дребнитѣ, за слабитѣ. Азъ имамъ претенцията да представявамъ тукъ българския народъ — не нѣкаква буржоазия въ тѣсна или широка смисълъ на думата; азъ имамъ претенцията сжщо така да бжда отзивчивъ къмъ страданията на маситѣ; азъ имамъ желанието да бжда действително довѣренитѣ и защитникъ на интереситѣ, които засѣгатъ голѣмитѣ народни маси. Спорътъ не е тамъ между известни течения и насъ; спорътъ е, пакъ повтарямъ и потрѣтамъ, върху практическитѣ средства, чрезъ които ние ще започнемъ интереситѣ на тѣзи голѣми маси. Да не се бърза съ бързи, необмислени мѣроприятия и реформи, да разваляме онова, което съществува, което е изпитано, което криво-лѣво е дало резултати, безъ да бждемъ сигурни за онова, съ което смѣтаме да го замѣнимъ. Ето въпросътъ. Да се вземемъ въ нашата българска действителностъ отъ близо, да напуснемъ тази обща фразеология, която винаги е била оржжне на всички демагози, за да продаватъ своя калпавъ грошъ и да се освобождаватъ отъ тежката отговорностъ да дадатъ

реални дѣла. Нѣма нищо по-лесно отъ това да се говори противъ спекулата, противъ спекулантия. Азъ даже съмъ жаденъ да чуя нѣкои опредѣлени мѣрки — дайте, г-да, да ги обсъдимъ.

Х. Христовъ (с. д.): Ще дойдатъ.

А. Буковъ (д. сг): Но само съ общи думи, да се хвърлятъ просто упрѣци, да се нажежава една и тѣй нажежена атмосфера и да мислимъ, че съ туй сме изпълнили дълга си, . . .

А. Станковъ (д. сг): Нѣма ли спекула?

А. Буковъ (д. сг): Има я безспорно. — Готовъ съмъ на всички онѣзи разумни мѣроприятия, чрезъ които можемъ да я парализираме, но нѣма по-умразна спекула отъ спекулата съ страданията на маситѣ.

Ц. Бръшляновъ (д. сг): Вѣрно. (Ржоняскания отъ сговорниците)

А. Буковъ (д. сг): Дайте най-напредъ да премахнемъ тази спекула.

Х. Христовъ (с. д.): Законопроектътъ ще дойде. Тогава ще видимъ какво поведение ще държите. Държимъ на Вашата декларация.

А. Буковъ (д. сг): Азъ съмъ въ течение на всички мѣрки, които още отъ времето на Радославовия режимъ сме се мъчили да прилагаме и азъ съмъ давалъ съдействие да приложимъ всички мѣрки, за да махнемъ спекулата. И трѣбва да ви кажа, г-да, че отъ всичко онова, което изпитвахъ и видѣхъ — и азъ правя апелъ къмъ колежитѣ, които бѣха тогава въ комитета, да засилителствуватъ това — азъ бѣхъ попазень отъ безспитието на българската държавна властъ. При корпусъ чиновници, съ които тя разполага, при направитѣ ако щете, на туй население, при атмосферата, въ която живѣемъ, азъ бѣхъ попазень отъ безсилнето да се справимъ съ всичко това, което тежеше надъ България.

Н. Бозвелиевъ (с. д.): Поради пожелание на българското правителство.

А. Буковъ (д. сг): По-подробно, отъ едно време пожелаха, г. Бозвелиевъ, ама вие знаете — азъ съмъ чувалъ туй и отъ членоветѣ на Дирекцията — пакъ какви голѣми разочарования, какви горчивини се изпитваха. Задачатъ е много трудна, г-да — това всама да кажа. Нелейте мисли, че у нѣкого има злата вода да не даде съдействие или да противодействува. Разберете и вѣдате и вие въ това наше правяване, че задачата е извънмѣрно сложна, извънмѣрно мжучна, че тя е въ борба противъ пѣлата ценхика на нашия народъ, защото спекулира и завзаватчиата, който купува горно-опѣховски лукъ по 80 ст. килограма, а го продава тукъ по 2-80 л., спекулира и държавниятъ чиновникъ, . . .

Ц. Бръшляновъ (д. сг): И селянинътъ.

А. Буковъ (д. сг): . . . който иска премии, на единъ видъ, и държавата спекулира, и тя действува за тая скъпотия, като увеличава митата прекомерно — и това спекулиране започва отъ полу, стига до върха и се шири и обема всички. И организитѣ, които ще искате да впрегнете въ борбата съ тая спекула, сж просто залазени, безсилни въ тия условия. И тогава вие се принуждавате или ще се принудите да търсите крайно силни средства, които превипаватъ пелбата и които тѣсно затуй пакъ внасятъ ново разстроитство. Трѣбва да си дадемъ смѣтка, че има нѣщо друго, което е по-силно отъ волитѣ на отдѣлнитѣ хора, по-силно отъ тѣхната жажда за печалби. Разбирамъ за известни артикули да се казва, че има спекуланти. Ще ви кажа, обаче, най-общиновени артикули на ежедневната консомация, които не минаватъ нито презъ банки, нито презъ трѣстове, нито презъ голѣми капиталисти, които често и просто циркулиратъ свободно на свободния пазаръ, но достигатъ тукъ, въ София, при неимовѣрни цени. Защо? Казва се: спекулиратъ! Това вече не е спекулация, г-да! Когато то се прави отъ хилядитѣ, когато то се прави безъ една предварителна организация, когато то не е резултатъ на осъждание отъ продукти, ами се явява като едно закономерно явление, въ такъвъ случай, недейте търси при-

чинитѣ въ спекулата, търсете ги въ релъ други тежоби, които тежатъ върху движението на всѣки продуктъ въ България, като вочнеге отъ тежкитѣ лихви, които за беднитѣ хора стигатъ до 25—30%, па свършпите и до преминитѣ, които получаватъ желѣзничаритѣ, па свършпите и до разноскитѣ за разтоварването на единъ вагонъ, па свършпите и до не знаемъ какво — до насма, който Софийската община взема отъ люкянитѣ въ халитѣ, по 200—300 хиляди лева годишно, . . .

Г. Червоковъ (с. д.): И данѣцитѣ!

А. Буковъ (д. сг): . . . па вземете и цѣлата данѣчна система, която по хиляди пътища идва да поскъпи живота. Защото дори и прѣбитѣ даждия, г. Червоковъ, не само косвенитѣ си иматъ значна, възможността да се излизватъ пакъ върху широката консомация, и се излизватъ. Кажете ми какъ да поправимъ това. Тамъ е правъ г. Червоковъ: това сж 5 милиарда лева, които една разпусана стопанска система днесъ трѣбва да отдѣля отъ своето производство и да ги дава на държавата за непроизводителни цели, или най-малко 4-ти милиарда лева да отиватъ за непроизводителни цели. Всичко туй се плаща отъ всички насъ; то се плаща главно подъ системата на поскъпяване на ценитѣ.

И тогава, вмѣсто да се спираме толкова дълго време върху поскъпяването и собствено върху спекулата, дайте да видимъ какво можемъ да направимъ въ системата на държавнитѣ финанси и стопанство, за да нѣма тия 4—5 милиарда лева голишно прахосани държавни средства, или ако бждатъ най-сетне харчени, то да бждатъ харчени по начинъ, че произволството да бжде колкото се може повече засилено. Ето голѣмата проблема, г-да! Азъ имахъ случая на дълго мѣсто да го говоря, въ тѣсненъ кръгъ, но ще го повторя, за да бжда чутъ и тукъ. За мене фискалната проблема отлазна време е престапала да бжде чисто фискална, данѣчна, особено за България. Ние сме дошли до такава положениа на финансово изтощеностъ, обектътъ, тѣй да се каже, който плаща данѣцитѣ, е претоваренъ до такава степенъ, че той почти всѣки денъ крета и не може да понесе повече. И ако финансовиятъ министъръ чакъ нови приходи чрезъ нѣкакви данѣчни промѣни, той дълбоко се лѣже, защото обектътъ остава сжпий, а той е изтощенъ, той всѣки денъ обелива. Не може да има свѣтла финансова реформа, ако тя не бжде въ връзка съ стопански реформа. На фискалнитѣ въпроси трѣбва да се гледа вече като на функция на стопанскитѣ въпроси. Само чрезъ стопанско засилване ще можемъ да имаме едно автоматическо увеличаване на доходитѣ на държавата. Не само заради туй, че отдѣлнитѣ гражданитѣ ще бжде по-силень да плаща, а и заради туй, че развитието на стопанския животъ въ всичкитѣ негови разклонения увеличава широчината на облагаемия обектъ, и по видими и невидими пътища — чрезъ държавни желѣзници, чрезъ тежови съоръжия, чрезъ увеличаване консомацията на отдѣлни хора — държавата автоматически ще увеличава своитѣ постъпления. Въ този моментъ да разсѣждаваме за отдѣлни данѣчни мѣроприятия, безъ да дръжимъ смѣтка, безъ да имаме предъ видъ пѣлото наше стопанско положение, азъ мисля, че не ще бжде умѣстно.

И въ реда на тия мисли, азъ смѣтамъ, че финансовиятъ финистъръ прави добре, гдето спира отсега вниманието си върху тия голѣми проблеми. Ние имаме държавни стопанства. Азъ не само не съмъ партизанинъ на това, щото тия държавни стопанства да минаватъ въ рѣцетѣ на частната инициатива, но азъ смѣтамъ, че бждатата финансова политика на България не трѣбва въ голѣма степенъ да се гради върху засилването на тѣзи стопанства, върху засилването на тѣхната продуктивностъ. Ние досега фискално управлявахме държавнитѣ си стопанства; ние досега, г-да, нѣмамъ търговски балансъ нито на едно държавно стопанство; въ никоя финансова администрация не могатъ да ви кажатъ, точно какво чисто получава държавата отъ своитѣ желѣзници, какво чисто получава отъ мината „Перникъ“, какво получава отъ Държавната печатница, какво получава дори отъ своитѣ гори. Имате тамъ отагрѣлитѣ отъ 40 години форми на държавната отчетностъ, която е една чисто формална, мъртва, тѣй да кажа, контрола, която абсолютно не ви дава физиономията, и идеята на известна експлоатация. Е добре, ако продължаваме по тоя пътъ, тия експлоатации, колкото и да бждатъ ценни, ще продължаватъ да бждатъ въ това състояние. Трѣбва подъ една или друга форма да се създадатъ известни автономности на тия държавни предприятия, за да се развие

чувството на отговорност, за да има повече контрол, за да има повече инициатива, за да живеят тия предприятия и да се управляват нѣкакъ си по-далечъ отъ политическитѣ влияния и отъ политическитѣ промѣни, да престанатъ да бждатъ тѣ политически инструменти въ ржцетѣ на лешни или утрешни властници, а да се обърнатъ действително въ доходни предприятия, които, покрай своитѣ голѣми, тѣй да кажа, общодържавни цели и ползи, да бждатъ доходни дори и отъ чисто стопанско гледище.

Искате ли, г-да, да ни направите насъ по-горещи партизани на държавната намѣса, има едно средство: дайте да организираме тѣзи предприятия, на които нашата държава вече 40 години е турила ржка, лето има сравнително по-подготвенъ персоналъ, лето сме всички единодушни, безъ изключение, . . .

Я. Сакъзовъ (с. д): Ба, ба, ба!

А. Буровъ (д. сг): . . . дайте да ги направимъ доходни. Мислата „Перникъ“ въ моитѣ очи е едно грамадно богатство. Навремето, когато бѣхъ нѣколко месеца министъръ на търговията и труда, мнѣхъ се лично да се добера до един по-точенъ смѣтки; азъ, човѣкътъ, който разбирамъ и отъ търговско счетоводство, трѣбва да ви кажа, че азъ лично трѣбваше да събирамъ данни между стотина ведомости, парчета отъ цифри, тѣй да кажа, за да мога за себе си да си дамъ една идея, печелимъ ли нѣщо отъ тоя или не. Защо? Защото, напр., на 30 декемврий купенъ и складирани материали, дървени подпори, минава за сметка на изтеклата година, защото тогава е упражненъ разхода, а този материалъ за милиони ще служи въ следующата година. Счетоводно това е недопустимо; по законитѣ за държавната отчетност, когато е упражненъ разходътъ, тогава трѣбва да бжде вписанъ, и се свършва историята. Има много и много подобни примѣри. Инвентаръ отдѣленъ нѣма: описъ оценителенъ отдѣленъ нѣма; кое се купува и туря като капиталъ и кое се купува и туря като текущъ разходъ, нѣма тия две категории. Покрай другитѣ несподи на този рожама, той създава една разотчителностъ въ самия персоналъ. Азъ забелѣзвамъ напоследѣтъ, откакъ обществото въ България почна да се интересува повече отъ дохода на тия предприятия, че се мѣчатъ да му даватъ благоприятни цифри за дохода — но това е едната страна — безъ да му даватъ цифри и за разхода, и често пѣти се правятъ разходи несъразмѣрно покрити отъ дохода, но тия разходи не ги виждаме, тѣ се поглѣщатъ въ общия бюджетъ, а ние даме само брутни аритметични данни на голия, тѣй да кажа, приходъ, които сами по себе си нищо не значатъ. Само при едно автономно управление, което ще иска отъ тия предприятия чиститѣ салда, като държавни салда, щъ остави на тѣхъ упражнението, тогава ще има въ управляващия персоналъ волята и чувството на отговорностъ да направи тия предприятия доходни.

Въ свързка пакъ съ тѣзи мѣроприятия много пѣти съмъ мислилъ какво грамадно разотчителство представлява напѣтътъ, по който въ напѣтъ държавни канцеларии се извършватъ разходитѣ, наречени веществени. Каква е точната имъ цифра азъ не знамъ — тя ми се струва превъшавала милиардъ . . .

Министъръ П. Тодоровъ: Милиардъ и 300 милиона.

А. Буровъ (д. сг): Да, милиардъ и 300 милиона. — . . . пр, г-да, ще ви кажа едно мое убеждение — вземете го като парадоксъ, но помислете върху него — че всиккитѣ този разходъ, който прави държавата подъ форма на веществени разходи, ако се правѣше отъ едно частно стопанство, несобвързано съ никакви форми, щѣше да се намали най-малко съ 30—40%. Искате нѣкой примѣръ? Потрѣбва, да кажемъ, на нѣкой държавенъ институтъ, напр. на мина „Перникъ“, циментъ; най-простото е да се отиде въ „Гранитоидъ“ — гдето ще отидете направо, ако си правите кажа — и да се каже: дайте ми 5 торби. Не, обявява се търгъ. „Гранитоидъ“ нѣма да се яви на търгъ за 5 торби, нѣма да се яви даже нѣкой крупна фирма, а ще отиде нѣкой дребенъ доставчикъ, който не си цени времето, което ще губи около търга, поради разтакания около канцеларии и често пѣти около рушвети, които ще трѣбва да даде, за да се екекдира платежната заповѣдъ, ще отиде нѣкой отъ тѣзи много универсални доставчици на всичко, но които нищо пѣматъ, и поради неговото отиване тамъ и по причината на всикки спѣнки и мжнотии, които той срѣща, държавата ще трѣбва да плати една тѣста премия и сжшия този циментъ, 5 торби — който държавата би могла да

вземе отъ „Гранитоидъ“ по най-низкитѣ цени, по които „Гранитоидъ“ продава по 500 вагона, и ще го даде съ удоволствие — държавата ще го има — и азъ знамъ такива факти — съ 40% по-скѣпо, макаръ че разотчителнието отъ Батановци до Перникъ е 5 или 8 км. Не мислете, че азъ издребнявамъ дебатитѣ, като ви давамъ тѣзи примѣри. Г-да! Азъ мога да ви наброя десетки и стотини примѣри. Почтени фирми не се явяватъ, солидни предприемачи не отиватъ да сключватъ договори съ държавата, защото нито могатъ да се изложатъ на онѣзи унижения и на онѣзи, ако щете, нечисти, нека да кажа, огъвания, къмъ които ще бждатъ принудени, нито пъкъ ще могатъ да чакатъ по шестъ месеца и по година, за да имъ се изплати платежната заповѣдъ; предпочитатъ да намѣрять посредника, на тѣхъ да продаватъ на една цена по-висока и тия посредници да си нагаждатъ по разни известни тѣмъ пѣтица доставчието на продуктитѣ. Пѣлата тази система трѣбва да бжде коренно промѣнена. Какъ ще се промѣни, нито мога сега да ви кажа, нито въ сжшия тоя е моя работа.

Министъръ П. Тодоровъ: Въпросътъ се проучва и въ тази смисълъ ще се разреши.

А. Буровъ (д. сг): Толкова по-добре, г. министре, защото отъ тамъ може да дойде една грамадна икономия и не само грамадна икономия, но по тоя начинъ цие ще морализираме въ голѣма степенъ държавното чиновничѣство. Хората не сж нито дяволи, нито ангели, г-да, но ако ви турите тия хора съ срдѣленъ моралъ при тия грамадни изкушения — всѣки денъ да зависятъ отъ тѣхъ търгове съ стотини хилячи лева, отъ тѣхъ да зависи одобренieto и неодобренieto на доставкитѣ, отъ тѣхъ да зависи укорвяването или закъсняването на платежнитѣ заповѣди, отъ тѣхъ да зависи какъ да се уредятъ известни грамадини и пр. — ако ги турите, казвамъ, на такова напѣтане, убедени бждете, че голѣма частъ отъ тѣхъ, най-последъ, ще паднатъ. Ние, ако сме предвидливи управници и държавници, трѣбва да намалимъ, колкото се може повече, изкушеницата, на които организитѣ на държавата могатъ да бждатъ изложени.

Всиккото туй ме навежда и на другъ единъ въпросъ, зачекнатъ отъ г. министра на финанситѣ, зачекнатъ и отъ други оратори — то е въпроса за реорганизацията на нашата държавна служба въобще. Нѣма да ви кажа нищо ново, г-да — тя е една балална мисълъ, казвана отъ всѣкого, слушана отъ васъ 500 пѣти — но понееже искамъ да бжда пѣленъ и понеже давамъ голѣмо глѣщение на тази реформа, ще ми позволите да я повтора и азъ: нека ковемъ гвоздеа колкото се може по-дълбоко, ако той действително е намѣсто. Не бива да продължаваме досегашния редъ, съ това претрупване на държавнитѣ служби. Това претрупване на държавнитѣ служби, което достига дотамъ, че на всѣки десетъ възрастни български граждани има по единъ чиновникъ да ги управлява, не се понася вече. Това положение въ края на крайната е свързка къмъ туй, да държимъ негоденъ или полугоденъ персоналъ, да бжде той эле платенъ, да бжде той изложенъ на изкушениа и интереситѣ, които сж повѣрени на тоя персоналъ, да бждатъ эле защищавани въ ущърбъ на държавата, да бждатъ эле защищавани въ ущърбъ на морала. Зная, че по бюджетенъ редъ съ съкращаване на службитѣ, тая работа не е лека, че тя трѣбва да бжде свързана съ едно организическо преустройство на пѣлата държавна бюрокрация. Но време е дошло да се пристѣпни къмъ туй и да се пристѣпни бързо. Тамъ ще намѣримъ ние онѣзи икономии, чрезъ които могатъ да се дадатъ достойни заплати за достойни чиновници. Защото заплатитѣ, които сега плащаме — азъ ще го кажа тукъ — сж заплати мизерни, просешки. Защото, ако въ едно частно предприятие на единъ счетоводителъ, който преди три години е свършилъ търговско училище, му се плаща по 4—5 хиляди лева месечно и наль туй му се плащатъ още и три месечни заплати добавъчно въ голаната, въ държавнитѣ служби, за да се получи подобна заплата, чиновникътъ трѣбва да бжде я председателъ на апелация, я членъ на касация. Е добре, ясно е, че тоя влоди къмъ едно понижение на нпото на държавния персоналъ. Какъ искате тогава да бждемъ добре управлявани, каква полза на имаме добри и честни министри, ако всикки онѣзи, които непосредствено упражняватъ държавната власт, които сж непосредствената връзка между населението и държавата, сж поставени въ положение да се борятъ за кора хлѣбъ, да изнемогатъ и най-последъ да паднатъ, или пъкъ, ако иматъ въ себе си самопадеяностъ, ако вѣрватъ на своята енергия, ако вѣрватъ на своята пред-

приемчивост, да зарежат държавната служба; да останат само слабит, малодушнит, неуверенит въ себе си, а ценното, бойното, тия, които имат инициатива, да търсят въ частнит предприятия да осигуряват живота си? Това не може, г-да! То значи, че държавата систематически развращава своя персонал, че тя систематически притъпява инструмента, съ който иска да работи. Това не е малък въпрос, това, ако щете, не е дори въпрос за сждбата на 50—100 хиляди българи, които най-сетне имат право да искат да живят човшки, ако служат на държавата; това е въпрос по-широк и по-дълбок, това е въпрос за устройството на държавата, това е въпрос за инструмента, чрез който държавата ще упражнява своит интереси или ще упражнява своит функции на публична власт. Ако въ тия три посоки — стопанско затвърдяване, или, тъй да се каже развитие на стопанскит институти на държавата, коренна промяна на системата на държавнит доставки и реформа въ държавния персонал — се направи онова, което може да се направи, аз съм убеден, че само от тамъ положението на държавния бюджет ще бъде облекчено съ повече от милиардъ, или най-малко съ милиардъ, под форма на икономии и под форма на повече приходи, и съм убеден, че ако министърът на финансит би могъл да разполага съ този милиардъ, той би ималъ съвсемъ развързани ръце, за да може спокойно тогава да прави всичкит облекчения, всичкит реформи, всичкит, ако щете, социални опити, които само при облекчени финансии могат да дават резултати и да се предприемат съ сигурност. Първата задача, прочее, към която тръбва да бъде насочен погледът на министра на финансит и на цялото правителство, тръбва да бъде въ тая посока. Не си прави илюзии, че тѣзи работи ще станат въ една сесия, въ месецъ-два-три, но нека се почне, нека се работи съ твърда воля, за да се дойде до резултати; нека има система и упоритост въ това, което се предприема, макаръ че то може да трае и две години. И подиръ две години, г-да, ние пакъ ще бъдемъ подъ сждната повелителна нужда да търсимъ средства, и подиръ две години тѣзи средства пакъ можемъ най-леко да ги намѣримъ по пътищата, които ви посочихъ.

Въ свързка съ този въпрос, азъ бихъ препоръчалъ да се пазимъ, особено сега, при туй тежко положение, да прахосваме държавнит средства за опити отъ каквото и да било естество. Опити се правятъ, г-да, отъ налещици, опити се правятъ — разумнит хора поне ги правятъ — когато удовлетворяват насщнит нужди и иматъ средства да си доставят известенъ луксъ. Ако ние гонимъ лукса въ частния животъ, да бъдемъ логични да го гонимъ също и въ държавното управление. Всички тѣзи институти, съ които дружбащит надариха България, съ всичкит тѣхни разклонения, целища, преди всичко, да се настанат една армия отъ тѣхни привърженици на държавната трапеца, за да бждатъ нашироко хранени, за да могатъ да живятъ разгулно и да бждатъ на разположение на голѣмата диктаторъ въ случай на нужда, всички тѣзи институти, казвамъ, тръбва да претърпятъ една коренна, дълбока реформа, едно обръзване, ако щете, и да остане отъ тѣхъ само онова, което е стрийтно необходимо. Тръбва на този народъ да дадемъ впечатление, че управлението влиза решително въ пътя не на отвлеченит фрази, а въ пътя на разумното творчество и че то ще тури всичката си амбиция да твори, а не да прахосва.

Но тръбва да дадемъ на този народъ въ смщото време да почувствува, че има известни основни положения, които сж основа въ дейността на правителството. И тукъ, г-да, азъ идвамъ на въпроса за антиконституционнит закони. Азъ съмъ убеден, че да давамъ аргументи какво тръбва да се зачита конституцията, е излишна работа, защото поне въ тая срѣда всички тръбва да бждатъ еднородни въ това отношение. Но може да ми се каже: конституцията въ смщност не е засѣгната отъ известни голѣми закони, какъвто е законътъ за отчуждаване на земитъ или законътъ за отчуждаване на сгради. Г-да, не се боя отъ никаква реформа и отъ никакви нови социални, ако щете, знамена и идеи дотогавъ, докогато тѣ иматъ характеръ на нѣщо широко, което се прилага въ рамкит на конституцията и което лѣта върху цялото българско гражданство. Нѣма да се уплаша отъ една идея, на смѣтка на държавнит средства да помагамъ на бедомници, на обеднѣли, на останали безъ земи селяни. Онова, което ме възмущава и онова, по което ние тръбва да бъдемъ лоялни помежду си и да бъдемъ начисто, то е начина, по

който известни социални нужди, известни социални болки бѣха удовлетворявани ужъ чрезъ съизпването на отдѣлни категории български граждани. Въ туй нѣщо има една воляща неправда, г-да, и азъ апелирамъ къмъ васъ въ името на човшката съвестъ да се позамислите малко безъ предубеждение. Право ли е, разумно ли е, конституционно ли е да се дѣлятъ българскит граждани на категории, като на този, който има двѣ къщи, му оставите по-малката и му ограбите по-голѣмата, което значи да бъде обложенъ съ 80% отъ своето имотно състояние, докато цяла категория български граждани не сж обложени нито съ единъ процентъ върху своето имотно състояние? Кой ще се намѣри въ този Парламентъ, ако държи смѣтка за своята собствена съвестъ, да кажа, че това е единъ разуменъ и почтенъ начинъ на законодателство? Знамъ, може да ми се кажатъ много работи: богати хора, думбази, въ ефтини времена правили къщи. Всичко това сж фрази. Азъ ви питамъ: признавате ли, вие, че този законъ дава възможност на държавата, дори на единъ беденъ човѣкъ или на единъ срѣденъ човѣкъ, който е турилъ цялото си състояние въ една къща, често нѣти построена съ дългъ къмъ банката, да му вземе къщата, безъ да му я плати, или да му я плати по една смѣшна цена? Ако признавате това — а не можете да го оспорвате — вие не може да не бждете съ менъ противъ този начинъ на лѣкуване на социални болки и на държавни нужди. Това е едно диво, експериментално, бихъ казалъ, демогство което не влиза въ дълбинит на въпроса, което спира погледъ само на повърхността, което държи смѣтка само да задоволи психологията на селската кръчма, по което по-далечъ, нито отъ точка зрение на справедливост, нито на съвест, нито на целестобразност, нито на държавни нужди, не отива. И какъ можемъ ние, хора културни и съ жива съвестъ, да дадемъ санкции на таква нелепо законодателство? И нима грѣхъ правимъ ние, които се боримъ и казваме: не бива такива антиконституционни закони да продължават да съществуватъ въ България. Азъ бихъ разбралъ да се каже: за да се снабди държавата съ помѣщения за своит учреждения, да се създаде специаленъ данѣкъ, разхвърлянъ въобще върху имотното състояние. Можемъ да критикуваме така поставения въпросъ, да намараме, че хората нѣма отъ къде да намѣрятъ да плащатъ, но ще ви кажа най-сетне, че това е въпросъ на препенка, че държавната властъ има право за своит нужди да вземе общи мѣрки, които да засегнатъ гражданството по неговото имотно състояние, а не по категории, по вида на имота, който го притежава. Държавата, казвамъ, има право да вземе тамъ такива мѣроприятия, но да се съгласимъ, че едно модерно просвѣтено държавно управление, при една демокрация, може да дѣли гражданит споредъ туй кой има нива, кой има лозе, кой има къща и кой има пари . . .

А. Станковъ (д. ст): И кой е опозиционеръ?

А. Буровъ (д. ст): . . . и едни да не облага съ нищо, а на други да взема половината отъ къщитъ, 50%, ако иматъ две къщи; на трети да взема често пѣти $\frac{1}{2}$ отъ земята, като я плати три пѣти по-малко, отколкото е годишниятъ наемъ, който новиятъ притежателъ взема отъ сждата земя, е, признайте г-да, това вече излиза вънъ отъ рамкит на конституционността и на законността, това влиза въ рамкит на единъ енически обиръ. И азъ ви питамъ: особено вие, застъпници на човшкит правдини и свободи, вие, които много основателно треперите за всѣко нарушение на правата на човшката личност, вие, които протестирате за едно незаконно задържане на единъ арестуванъ единъ денъ повече, отколкото е позволено, безъ намѣсата на сждебната властъ, защото смѣтате, че се намѣриватъ човшкит правдини; вие, които съ възмущение бихте погледнали на всѣко физическо насилие върху отдѣлната личност, шомъ не е минало то по реда на сждебнит закони, можете ли да се примирите въ вашата съвестъ съ туй насилие върху материалнит интереси, върху материалнит права, което довежда до разсипване на цѣли семейства и което по своята неправда, по своит лични послѣствия и по социалнит и държавни послѣствия е неизмѣримо по-важно отколкото туй, че X или Y е билъ арестуванъ единъ денъ повече? Азъ мисля, г-да, че, ако така спокойно, безъ предубеждение, безъ да подозирате у самите насъ нѣкакви други задни мисли, погледнете на тѣзи въпроси, вие ще намѣрите много лесно базата, върху която да се разберемъ. Азъ съмъ за принципа на трудовата поземелна собстве-

ност; азъ, като буржоа, намирамъ, че интересътъ на съвременния строй изисква да има колкото се може повече заинтересовани хора, които да паятъ този строй; азъ искамъ да има повече собственици и съмъ убеденъ, че тогава положението на вашето производство ще бъде благоприятно, защото иначе работи заинтересования собственикъ, иначе работи оня, който работи на изпоща или ангария работи. Азъ съмъ поддържалъ този принципъ на времето въ Министерския съветъ и не се боя да взема тая отговорност и сега тукъ публично предъ васъ — да направимъ всички, които работятъ земя, собственици на тая земя. Споръ ще се яви, може-би, само за начина, какъ да го приложимъ. Нѣма да влизамъ въ подробности, но убеденъ съмъ, че при добра воля ние ще можемъ много лесно да намѣримъ тоя начинъ и при спазване на конституцията, и при достигане на целитѣ, които гонимъ, да снабдимъ малоимотнитѣ, но и добри земледѣлци, които иматъ възможностъ, не само волята, да работятъ земята, която имъ даваме, стига да не поставяме въпроса принципиално: тая велика реформа не бива да се прави защото, защото, или да се каже: не, защото се на частната собственостъ, тя е свещена, неприкосновена, не може. Нѣма свещено нѣщо, или ако има нѣщо свещено, то е животътъ и благоденствието на хората, и всѣка мѣрка, която въ голѣмитѣ рамки на конституцията би позволила създаването на повече блага за повече хора — ето формулата, която ще намѣри нашата подкрепа. Въпросътъ е: да внесемъ разумъ, да внесемъ искреностъ, да внесемъ лоялностъ, да не правимъ отъ тия въпроси партийни знамена, а действително да отидемъ къмъ тѣхното разрешение съ отворена съвестъ и съ добра воля къмъ сътрудничество и къмъ реални резултати.

Сегашното управление, г-да, въ тия широки рамки и въ кръга на програмата, която е възприелъ Демократическиятъ съговоръ, има предъ себе си обширни, бихъ казалъ, перспективи, които и въ 10-годишно управление не могатъ да се изчерпятъ. Съвременниятъ строй има това преимущество, че той е извънредно гъвкавъ и че той дава възможностъ на едно вътрешно самоусъвършенствувание. Недейте мисли, че чрезъ нахвърляне на основнитѣ принципи, на които почива този строй, ние ще го усъвършенствуваме. Той е пѣла една система, органически създадена; тя не е плодъ на мждърствуване на отдѣлни умове; тя е плодъ на едно въковно стопанско и социално развитие на човѣчеството; тя е пѣлостна, въпрѣки нейнитѣ видими противоречия; тя сама себе си лѣкува, стига добросъвестно да се прилага. Дайте, г-да, съ общи усилия да се заловимъ на работа, за да видимъ какво може тя да даде най-добро за най-много хора въ България; дайте да направимъ тоя лояленъ опитъ. И ако най-сетне, следъ тоя лояленъ опитъ, видимъ, че тя малко дава и че трѣбва известни рамки на тая система да бждатъ сломени, за да може да влѣзе повече свѣтлина и повече правда въ нея, е добре, позволете ми да ви кажа, че вие ще намѣрите въ нашата съвестъ достатъчна отзивчивостъ, за да ви разберемъ — но тогава. Г. Косгурковъ каза една много права мисълъ — че България въ последнитѣ 35 години е направила прогресъ въ всѣко отношение, какъвто много малко народи сж направили. Е добре, г-да, азъ ви казвамъ пъкъ, че управленията презъ това време не бѣха съвършени, че покрай управленията, които горе-долу държеха смѣтка за духа на времето и за нуждитѣ на широкитѣ маси, имаше управления, които тикаха назадъ дѣлото на социалното развитие на България. Въпрѣки това, въ тия 35 години, благодарение на качествата на нашия народъ, вѣрно е, че България направи голѣмъ прогресъ. Нѣма да ви говоря за учебното дѣло, за желѣзницитѣ и пр. Фактътъ, че нашиятъ народъ, половината отъ който бѣше наемници, чифлигари и работѣше чужда земя, въ тия 30 години намѣри възможностъ чрезъ свои сръдства да стане господаръ почти всецѣло на земята, която работи; фактътъ, че тази дълбока еволюция въ неговото стопанско положение можа да стане безъ никакви конфликти, безъ никакви особени намѣси на държавата, съ едно само помагане чрезъ кредититѣ, които Земледѣлската банка му даваше — този фактътъ въ моитѣ очи е най-голѣмиятъ показателъ, че въ сегашната система на управление, въ сегашния общественъ строй сж възможни много бързи подобрения и коренни промѣни въ социалното и стопанското положение на отдѣлнитѣ класи. Ако тогава е могло да стане това, когато енергията на управницитѣ се изтощаваше въ борба било срещу външни опасности, било срещу вътрешни заговори, или въ борба на интеллиген-

цията противъ тиранията и много малко време е оставало за социални помиршения и за стопански изучвания, колко повече, г-да, сега следъ този исторически опитъ на 40 години, нашето общество, нашитѣ управляющи сръди, израснали и просвѣтени, сж годни при този общественъ строй да дадатъ новъ импулсъ на този народъ, за да може той самъ да лѣкува въ рамкитѣ на конституцията своитѣ болки, да богатѣе, да се просвѣщава, да се повдига културно. Азъ съмъ подъ впечатлението, че онова, което е най-нужно и което народътъ съ своя здравъ инстинктъ чувствува, то е преди всичко миръ — миръ вънкашенъ и вътрешенъ, спокойно да го оставятъ да работи. Това е то първото. Не ми казвайте, г-да, че това чувствуватъ охонитѣ, че това е чувство само на привилегированитѣ въ живота, че тѣ искатъ тоя миръ, за да могатъ въ миръ да се наслаждаватъ, единъ видъ, отъ своето привилегировано положение. Този апелъ за миръ и законностъ азъ го чухъ отъ селяни малоимотни, сръдни, отъ хора, които сж бактсали отъ тия постоянни самоизтребителни борби и които си даватъ смѣтка, че въ тази наситена съ отрова атмосфера не може да има развитие спокойно, не може да има гаранция дори за частнитѣ лица. Дайте да направимъ това, дайте да дадемъ на българския народъ едно просвѣтено, неподкушно чиновничество, защото народътъ по туй чиновничество сѣди за държавното управление, сѣди за васъ, г. г. министри. Тая задача бѣше много тежка докато отдѣлни партии управляваха, защото тогава всѣка отдѣлна партия бѣше принудена да държи смѣтка за своята чиновническа клиентела, и нѣкакъ си по инстинктъ на самосъхранение, когато се поставяше въпроса ребромъ, да се опразнятъ 30% отъ чиновническитѣ мѣста и да се хвърлятъ на улицата 30% отъ чиновницитѣ, никоя партия не смѣеше да направи този жестъ, защото рискуваше своето съществуване. Вие, г-да (Сочи болшинството), представители на една грамадна партия, която обема въ себе си кадритѣ и хората на четири партии, вие не само можете да го направите, за васъ ще бжде непростенъ грѣхъ, ако не отговорите на този зовъ, повелителенъ бихъ казалъ, на българския народъ. Стига вече, както досега, управленията да бждатъ въ пленъ на чиновническитѣ си кадри; време е тѣзи кадри да бждатъ на разположение, тѣй да кажа, на управлението и въ морално отношение, и въ количествено отношение, и по отношение на компетентностъ. Сега е най-добре избранъ момента, за да разрешите чиновническия въпросъ по начинъ, който да даде действителни резултати.

Председателъ: Г. Буровъ, свършете, защото Ви мина времето.

А. Буровъ (д. сг): Свършвамъ, г-да, съ тази мисълъ: въ името на благото на българския народъ, чрезъ взаимно довѣрие, чрезъ взаимно уважение, дайте да си подадемъ ръка, да стоплимъ сърцето на този народъ, да намалимъ умразитѣ, да увеличимъ съговора и любовта между българитѣ, и по пжтищата, опитани вече отъ западнитѣ демокрации, да тикнемъ България къмъ нови, свѣтли, щастливи пжтища, дето тя да може да намѣри своето благоденствие. Стига борби, стига кърви, стига експерименти, дайте, г-да, да работимъ, да работимъ и да работимъ въ името на България (Ржкоплѣскания отъ стовориситѣ)

Председателъ: Има думата народниятъ представителъ г. Александъръ Христовъ.

Обаждатъ се: Отдихъ!

Председателъ: Отдихъ после. Г. Христовъ ще бжде кратъкъ.

(Председателското мѣсто заема подпредседателъ Н. Найденовъ)

А. Христовъ (д. сг): (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! Азъ моля безъ разлика на лѣвица и дѣсница, да погледнемъ най-сериозно на въпроситѣ, които ни занимаватъ и които ще ни занимаватъ, защото, ако следъ катастрофата въ края на 1918 г. и въ началото на 1919 г. можехме всички отъ тукъ (Сочи дѣсницата) и отъ тамъ (Сочи лѣвицата) да възлагаме надежди, да възлагаме довѣрие на групи или на лица, че сж способни да се справятъ съ положението, че сж необходими за момента и т. н., сега, следъ това, което преживѣхме отъ тогава насамъ, не е позволено никому да забравя историята, най-прѣсната

история. Нека докажемъ ние, българитѣ, какво мисълта, че нищо не учимъ отъ историята, е мисълъ пакостна. Ние тукъ, безъ да сме академическо дружество, а политици, имаме достатъчно материалъ, ако сме добри българи, да обождемъ действията на всеки единъ като личностъ, билъ той комунистъ драгиевистъ, дружбашъ, демократъ, какъвто щете, и да видимъ, кой къде е водилъ, какъ е водилъ тази страна, и ще я спасимъ ли, или ще я надвесимъ надъ нова и последна катастрофа.

Г-да! Ако искамъ азъ да допълня нѣкои мисли и да изложа други, то е, защото виждамъ още необходимостъ отъ това, азъ ще бъда късъ и ще изпълня моето обещание, особено ако не бъда пресичанъ.

Покойниятъ Стамболийски бѣше изразителъ на дружбашината, а не на това, което бѣше Земледѣлскиятъ съюзъ, когато се създаде и когато се готвѣше за управление. Но каза ни г. Христо Димитровъ онзи денъ, казватъ го и отъ тѣхъ добри общественици: не е ли нужно, не е ли необходимо сега пакъ да се създаде Земледѣлскиятъ съюзъ, тази обществена политическа партия, чрезъ Драгиева, чрезъ честнитѣ земледѣлци, магаръ и малко останали такива? Е добре, г-да, не бѣше ли самъ г. Драгиевъ — и това е важно, защото въпросътъ се касае, да имаме ли или не земледѣлска партия като съсловна партия — не бѣше ли самъ г. Драгиевъ, който преди година и половина-две, когато бѣше моленъ отъ малцината честни дружбашки, земледѣлци ги наречете, да не бездействува, да не спи и да не почива въ Стара-Загора, а да излѣзе на политическата сцена и да се бори да корегира съюза, да корегира управлението на Стамболийски, не бѣше ли самъ той, който казваше: „Излишна, празна работа“? Какво ми гарантира, казваше той, че ако работя още години и създамъ земледѣлски съюзъ, какъвто бѣхъ създамъ, нѣма да излѣзатъ отъ неговата срѣда нови авантюристи, нови престъпници и наново да повалятъ и мене, а може-би и страната?

Х. Димитровъ (з): Ако интелгенцията проповѣдва тѣлчи принципи, тогава да.

А. Христовъ (д. сг): Имайте търпение. — Г. Драгиевъ искрено изповѣдаваше това и азъ съжалявамъ, че и сега има срѣди, които съчувствуватъ нѣкакси, г. Драгиевъ да излѣзе на сцената, когато и Вие самъ, г. Димитровъ, казахте, че той е най-голямиятъ демагогъ въ България.

Х. Димитровъ (з): Не най-голямъ демагогъ.

А. Христовъ (д. сг): Най-голямъ земледѣлски демагогъ, ако щете.

Х. Димитровъ (з): Всички сме били досега такива.

А. Христовъ (д. сг): Моля ви се, ще видимъ дали всички сме били такива.

Не е ли Стамболийски, който увѣряваше васъ, спѣши неговии последователи, по стѣнди и мегдани и тукъ, отъ тази трибуна, че съ кръвъ е взелъ властта и само съ кръвъ ще я отстъпи?

П. Петковъ (з): Сжщото го повтори завчера министъръ-председателътъ, и тамъ е жалкото.

А. Христовъ (д. сг): Имайте търпение да видите дали е сжщото — Преди всичко, Земледѣлскиятъ съюзъ, въ 1918 г. когато дойде на власть, бѣше членъ отъ широката тогава коалиция, като Драгиевъ и Панко Бакаловъ бѣха първитѣ министри, а следъ туй и Стамболийски лично. Стамболийски, следъ като се кри и нека на всяка цена амнистия, бѣ амнистиранъ и стана министъръ съ парти указъ, по конституционенъ начинъ, а не чрезъ кръвъ. Тогава защо бѣше тази заблуда по села и градове, този политически пехливалтъкъ и вие се преструвахте и вѣрвахте, че това е така, че съ кръвъ е взелъ властта и съ кръвъ щѣлъ да я отстъпи?

Х. Димитровъ (з): И други сж избивали въ тази лудостъ. И днесъ сжществува.

А. Христовъ (д. сг): Имайте предъ видъ, че азъ не съмъ Ви пресичалъ и моля да не ме пресичате.

Председателстващъ Н. Найденовъ: Моля, г. Димитровъ, недейте пресича.

А. Христовъ (д. сг): Азъ ще ви отговоря на всички въпроси. Правъ бѣхте Вие, когато казахте, че котерийността въ всички партии е причината за много злини въ България, но тази котерийностъ има степени. И ако вие сте добросъвестни българи, отричатъ ли, че режимътъ на Стамболийски надмина въ всѣко отношение и по качество, и по размѣри най-лошитѣ наши режими въ миналото?

Х. Димитровъ (з): Тамъ е лошото, че се наддава.

П. Петковъ (з): (Възразява нѣщо)

А. Христовъ (д. сг): Мълчете Вие тамъ! — Да, той надмина, казвамъ, по котерийностъ, по престъпления, по злодеяния, по всичко най-лошитѣ режими. И не е ли Стамболийски, който разтуря едвамъ избраното презъ м. августъ 1919 г. Народно събрание, което имаше съставъ, който горе-долу можеше въ онова време да се справи съ нуждитѣ на страната? Не е вѣрно, г. Димитровъ, че се наложи на вашия съюзъ, лично на Стамболийски, да вземе властта. Тогава коалицията бѣше широка, безъ насъ, демократитѣ. Но вие хитрувахте, играехте и постепенно изхвърлихте всички партии подъ редъ, дори и широкитѣ социалисти, като останяхте сами да произведете нови избори, за да затвърдите вашата власть. Какво стана, я си спомнете, нѣмайте къса паметъ. На 28 мартъ 1920 г. станаха новитѣ избори и Земледѣлскиятъ съюзъ получи, въпрѣки насилията, въпрѣки терора, едвамъ около 40% отъ гласовѣтъ на българскитѣ избиратели, а вие, опозицията, плучихме около 60%. Тукъ лойдохме 120 души опозиционери — дружбашитѣ бѣха 109 — и по произволни мотиви, безъ никакви причини, меншеството, тогава дружбашко, касира 13 души отъ болшинството.

П. Миновъ (з): При земледѣлския режимъ дадена ви бѣ възможностъ да си завѣрите листитѣ, а вие сега не ни дадохте възможностъ да завѣримъ листитѣ си въ 37 околни.

А. Христовъ (д. сг): Не е вѣрно. — Ние опозиционеритѣ тогава отъ 120 души останяхме 107, а тѣ — 109. И така Стамболийски се затвърди. Ето ви власть чрезъ кръвъ, ето какъ той я затвърди. И азъ се питамъ: какъ се изгради тази чудовишна власть? Изгради се чрезъ дѣжа, чрезъ измама, закрепи се чрезъ насилия и не можете освенъ чрезъ пасилие да свърши.

Х. Димитровъ (з): Много е вѣрно, че имаше зоологическа демокрация въ лѣво, обаче тя бѣше редена отъ зоологическата демокрация въ дѣсно.

А. Христовъ (д. сг): Благодарение довѣрието на моитѣ избиратели, азъ се явявамъ за шести пътъ тукъ. Отъ тази трибуна, когато да ни касирватъ, ние му казахме: — защото нѣмаше сериозни причини — той касира и комунисти; тогава тѣ му бѣха противници, а не съюзници —

Нѣкой отъ социалдемократитѣ: И сега сж противници!

А. Христовъ (д. сг): ... „Г. Стамболийски! Вие касирате насъ произволно и престъпно — Вие касирате съюза си, но внимавайте хубаво да не касирате главата на България“. И работитѣ бѣха се развили дотамъ, че оставаще презъ м. май и юний т. г. да се готви касирането на България отъ васъ, дружбашката тогава власть.

Х. Димитровъ (з): (Възразява нѣщо)

А. Христовъ (д. сг): Какви бѣха изявленията на вашия министъръ Стояновъ, който заплашваше дѣли български окръзи да ги обърне въ развални, ако най-малкъкъ сигналъ, ако най-малка случайностъ или поводъ на престъпление се даде? Та само то ли е?! Тѣ не могатъ да се изброятъ.

Х. Димитровъ (з): (Възразява нѣщо)

А. Христовъ (д. сг): Ще дойда и дотамъ, бждете спокойни. — Е, г-да, ние имяхме едно положение, когато пѣлата конституция бѣше съпъкана, когато Стамболийски бѣше диктаторъ, тиранинъ не само въ управлението, но бѣше такъвъ и въ съюза си. Вие отричатъ ли, че той бѣше тиранинъ и диктаторъ въ вашия съюзъ?

Х. Димитровъ (з): Азъ му го казахъ още на времето,

А. Христовъ (д. сг): И тамъ той бѣше създавалъ и унищожилъ всички опозиционни фактори. Той казваше: „Отъ избори не ме е страхъ, свободни избори нѣма да ме съборятъ, менъ туй, менъ онуй“. Той застрашаваше дори държавния глава, да не може и той да упражни своитѣ задължения по конституцията. Отричатъ ли вие, че този факторъ, който има права и задължения споредъ конституцията — подчертавамъ, не само права лична, а има и задължения обществени, конституционни — че той и него искаше да обърне въ свой пленникъ, като го застрашаваше съ своитѣ оранжери гвардии, при наличието на държавната, народната армия? Кой черенъ политикъ въ миналото е създавалъ партийна, оранжева и не знамъ каква армия? Кой е изкарвалъ държавнитѣ коне отъ казармитѣ и отъ пожарната команда, за да ги дава на своитѣ партизани, да ги яздатъ по улицитѣ и да плащатъ граждани и всичко съ нѣкаква си сила?

П. Петковъ (з): А кой изкара български топове да стрелятъ срещу български граждани?

Председателстващъ Н. Найденовъ: (Звъни)

А. Христовъ (д. сг): Ще Ви кажа всичко. — Фактътъ, че сивтъ на единъ сравнително добъръ българинъ, какъвто бѣше Вашиятъ поковъ баща, не е на мѣстото си и че възбразява и сега противъ тѣзи обществени злодеяния, доказва, че вие сте неоправими, че вървите по сѣщия пътъ и нѣма да се спрете.

П. Петковъ (з): Земледѣлскиятъ съюзъ признава грѣшитѣ си и иска да се поправи, обаче искаме и васъ да поправимъ.

Отъ сговориститѣ: А-а-а!

Председателстващъ Н. Найденовъ: (Звъни) Нѣмате думата, г. Петковъ!

А. Христовъ (д. сг): Пита се, когато конституцията, когато конституционнитѣ закони бѣха стѣлкани, да не изброявамъ редицата атентати, престѣпления и т. н., какъ можеше друго-яче, какъте и днесъ — имате още единъ ораторъ записанъ, и двама запишете — какъ можеше да се възстанови конституцията, конституционниятъ режимъ иначе, освенъ тѣй, както стана на 9 юний?

П. Петковъ (з): Г. Пастуховъ ви каза.

А. Христовъ (д. сг): Ще Ви отговоря. — Вие не само заприхихте легалнитѣ пѣтиша за борба, не само отнемахте животъ и имотъ на хора, но заявявахте, че ще отстъпите властта само съ кръвъ. Пита се, какъ можеше друго-яче, освенъ да се готви организирана кървава смеша и да стане туй, което става съ всѣки тиранинъ? — „Или ти ще тиранствувашъ, или твоята глава ще бѣде смазана и ступена“, както стана за щастие на България и за спасение на страната. (Ржкоплѣскания отъ нѣкои сговористи)

Н. Петрини (з): За да дойдатъ други тиранни.

Нѣкой отъ сговориститѣ: Мълчи, бе Петрини, ти не правий за тиранни!

А. Христовъ (д. сг): Но казватъ: взели участие войницитѣ, взели участие офицеритѣ, взели участие запаснитѣ подофицери и милиционери. Да! Войската, по основния законъ, по военния законъ, закони създадени отдавна, не сега нарочно за васъ или за насъ, тази войска има задължението да пази страната не само отъ външни врагове, но и отъ вътрешни. И когато вие издигнахте диктатурата, тиранията по всички линии — по отношение на народъ, на държавенъ глава, на всички фактори, на всички други съсловия, на интелигенция — пита се, можеше ли войската да продължава да стои равнородна или трѣбваше да използва общественото настроение, да влигне мечъ и да изпълни доблестно своя заветенъ дългъ, като спаси страната отъ тирания? (Ржкоплѣскания отъ нѣкои сговористи)

Г. Косовски (з): По-хубаво щѣше да бѣде да не мѣснѣте армията въ това дѣло.

А. Христовъ (д. сг): Ще Ви отговоря и на това. — Но ще кажете, ако спрѣмо днешното правителство, ако спрѣмо друго нѣкое правителство се постѣпни тѣй, както се по-

стѣпни спрѣмо бившето, какво ще стане? Ами азъ ви отговарямъ: ако това правителство, ако всѣко друго правителство докара работитѣ дотамъ — както ги бѣше докаралъ Стамболийски — и заприши всички пѣтиша за законна борба, не съ нелегални средства, а съ легални средства, съ законни средства, нашата теория си остава вѣрна и спрѣмо тѣхъ, и спрѣмо тѣхнитѣ наследници, и спрѣмо всѣки единъ. Виждате, ние сме начисто. Ние считаме, че тѣзи хора (Сочи сговориститѣ) не сѣ способни да докаратъ работата дотамъ, както вие, които изпуснахте юздитѣ на Стамболийски и други едри и дребни величия, тиннахте страната въ икономческа и въ стопанска катастрофа и, ако щете, искахте да я хвърлите и въ политическа катастрофа.

Т. Страшимировъ (к): Вие нали ще я изкарате?

А. Христовъ (д. сг): Ние ще се мъчимъ да я изкараме, ще се справимъ съ всичко — вие не пречете. Отъ вашата легална пречка не се боимъ, легално ще се боримъ, но на вашитѣ нелегални пречки ще отговоримъ съ още по-нелегални. Това е по този въпросъ.

Нѣма да излагамъ никакви други аргументи по септемврийскитѣ събития. Но ми е чудно, какъ г. Сахаровъ посмѣ вчера тукъ отъ тази трибуна да заяви: „Отъ 9 юний насамъ ние, комуниститѣ“ — и плаче за това — „сме възгъ отъ законитѣ“. Не влизамъ въ споръ доколко това е право или криво; не влизамъ въ споръ и по септемврийскитѣ събития. Но, г. Сахаровъ, ако вие бѣхте искрени, ако вие бѣхте честенъ политикъ, а не акробатъ, защо ни дума не казахте, защо не ни обяснихте какъ вие три години заедно съ Стамболийски, заедно съ дружбашитѣ бѣхте надъ конституцията, надъ законитѣ въ страната? (Ржкоплѣскания отъ нѣкои сговористи) Това той не можѣ и не пожела да обясни.

Н. Тарашмановъ (к): И това не е истина.

А. Христовъ (д. сг): Не бѣхте ли вие галевитѣ деца, които устройвахте какви ли не сборки, какви ли не срещи съ червени рубашки, съ вашитѣ пѣсни, съ вашитѣ закани за дота отплата, за кланета на кожодери, на буржоазни партии, за кърваво отмъщение, за кървава отплата, за рушение, за ограбване на здания, на обществени и частни имоти? (И това ставаше подъ покровителството на Стамболийски!) (Възражения отъ комуниститѣ) Не бѣхте ли вие, които заедно съ дружбашитѣ разтурвахте събранията на другитѣ опозиционни партии? Вие, комунисти и дружбашки, налитахте, разтуряхте ги и т. н. и т. н.! Три години бѣхте надъ конституцията, надъ законитѣ!

Нѣкой отъ сговориститѣ: Тѣ бѣха вѣрни кучета на Стамболийски.

А. Христовъ (д. сг): Да, тѣ му бѣха вѣрни кучета, вѣрни псета. Той ги разиграваше като „беззѣба мечка“, и тѣ търпѣха всичко това.

Сега, г-да, историята трѣбва да ни научи нѣщо — да се издигнемъ надъ партийното. И, както много основателно ви каза и г. Костурковъ, ако вие пакъ създадете съсловна земледѣлска партия, тя ще се изроди. Какви надежди имате да я създавате, да я основавате пакъ, помъ като съсловна партия сама по себе си не може да вирѣе, помъ ще приемате интелигенция отъ всички видове? Имате нова формация, имате Демократическия сговоръ — елате съ вашето разбирање вие, добри и честни земледѣлци, станете членове, станете мнозинство, вземете знамето, вземете програмата и ги носете честно и почтено! Ама вие казвате: „Интелигенцията! Интелигенцията била причина за много злини въ България“. До голѣма степенъ е вѣрно това, но въ всѣки случаѣ тая интелигенция не е отъ Китай, не е отъ Парижъ — тя е три четвърти отъ селата и малкитѣ градчета. И ние тукъ въ болшинството си сме синове на селани и еснафи отъ села и паланки; ние не сме синове на аристократи, не сме синове на благородници, а единъ дошълъ отъ село, на други баща му дошълъ отъ селото въ града — създаде се така тази интелигенция, която е допринесла, споредъ васъ и споредъ менъ, много за нещастieto на България. Когато говорите за интелигенция, вие не разбирате вашата интелигенция. Вчера сиенъ дружбашъ, или до онзи день демократъ, дошълъ отъ село, станалъ чиновникъ, партията го повикала, заслужилъ достойно, хвърлил потуритѣ, забравилъ селския животъ и отшпѣлъ далечъ, много далечъ въ всѣко отношение — ето произхода на интелигенцията. Каква градска интелигенция обивнявате? Вие трѣбва да схващате злото такова, каквото си е то, и отъ къде произлиза. Нѣма градска интелигенция,

нѣма селска интелигенция — има общо интелигенция въ България, родена въ села и градове: $\frac{3}{4}$ отъ нея е отъ селски произходъ. Вие тази демагогия не бива и не можете повече да продължавате! (Пререкание между П. Петковъ и сговориститѣ)

Председателстващъ Н. Найденовъ: (Звъни) Моля, тишина.

А. Христовъ (д. сг): Вашитѣ думи, г. Димитровъ, че те гърба ще реформирате Земледѣлския съюзъ, следъ тази катастрофа, сж смѣшна надежда и смѣшна иллюзия. Ние четохме онзи день, че следъ Вашата отчасти добра речъ — особено ако е искрена — събира се групата отъ нѣколко души и решава за наказание да Ви изключи.

Х. Димитровъ (з): Не е вѣрно.

А. Христовъ (д. сг): Дано не е вѣрно.

Х. Димитровъ (з): Казаха нѣкои, че съмъ билъ оскърбиль Драгиева. Казахъ имъ: отидете да провѣрите дневниците, ще видите, че такава нѣщо нѣма.

Н. Падаревъ (д. сг): Нали си бѣглецъ, бе!

А. Христовъ (д. сг): Искамъ да ви кажа, г-да: ние съ голѣми усилия създадохме една голѣма сила — Демократическия сговоръ. Имате платформата — чакайте дѣлата, съдете ни по тѣхъ, а не само по думитѣ. Ние желяемъ едно отъ васъ: да бъдете лоялни противници, не по сълевностъ, не по классовъ интересъ, не по предразсѣлци, но разумно да критикувате тукъ бѣдацитѣ наши мѣроприятия и да дождате по известни въпроси ту да се обединявате съ насъ и да решавате, ту да се разединявате, ако това е противъ вашата съвестъ и вашето убеждение. Само така може да избегнемъ за въ бѣдаше котерийността, котерийнитѣ борби. Ако вие си останете дружбани въ вашитѣ души, та макаръ и подъ новото знаме на Драгиевъ, вие ще бъдете пакъ опасни елементи за страната; вие ще вървите по тия пѣтица, по които върватъ комуниститѣ и, щемъ-нешемъ, ще ни предизвикате наново да се срѣщваме на кървави полета, което не е желателно, което е печално и което ще разсине България.

Х. Димитровъ (з): Ще зависи и отъ васъ и отъ насъ.

Председателстващъ Н. Найденовъ: Моля, не прекъсвайте!

А. Христовъ (д. сг): Г-да; считамъ за нужно и азъ да заявя, че има антиконституционни закони, съ които трѣбва да се справимъ.

Нѣкой отъ комуниститѣ: Кои сж тѣ?

А. Христовъ (д. сг): Конституцията позволява отчуждаване за държавна и обществена нужда — разбирамъ въ най-широка смисълъ думата обществена — въ какви имоти въ България, но казва ще ги отчуждавашъ по законенъ редъ, безпристрастно и съ справедлива оценка. Ако има нѣщо заграбено отъ нѣкого по престѣпенъ начинъ, вземете го. Напр. това, което е заграбено по престѣпенъ начинъ, да кажемъ отъ Теню Узуновци и тѣмъ подобни, или отъ вашитѣ Ангелъ Грозковци, или отъ наши, ако има такива, използуйки властѣта, ние ще го вземемъ по силата на закона. Но това, което е спечелено съ честенъ трудъ, останало по наследство и ще чкате да го отчуждавате, ще трѣбва да го платите споредъ сегашната му стойностъ. Това е то конституцията за всички — всичко друго ще бѣде пукнатини въ тая конституция, ще бѣже внасяне раздори и т. н. Г-да! Ами вземете единъ стъ найпарливитѣ закони днесъ — закона за жилищната криза, такъвъ какъвто е. Че може ли наематели отъ различно материално състояние да бѣдатъ подлагани да плащатъ наемъ по една норма — и богати наематели, и бедни наематели?

М. Дилиановъ (з): Четете закона — той ще Ви отговори. Законътъ не е прилаганъ и тогаба и сега.

А. Христовъ (д. сг): Може ли и на богатъ, и на беденъ и на срѣденъ наемодавецъ да плащаме наемъ пакъ по една норма? Вие сами чувствувате, че това е неправъ, несправедливо и трѣбва да се корегира. Ето защо ние има да вършимъ работа и сериозна работа, безъ огледъ на классови или на лични интереси.

Н. Тарашмановъ (к): Защо не отгѣнихте закона за жилищната криза?

А. Христовъ (д. сг): Виждате, че ние заседаваме едвамъ 15 дни. Ние изпълняваме конституционнитѣ форми.

М. Дилиановъ (з): Последното измѣнение на чл. 1 е ясно и категорично.

Председателстващъ Н. Найденовъ: Г. Дилиановъ, ще имате думата наскоро, недейте прекъсва.

А. Христовъ (д. сг): Г-да! Азъ моля и партитѣ отъ Демократическия сговоръ, и нашитѣ съюзници — широкитѣ социалисти — за едно: да споримъ помежду си за принципи и реформи; ще правимъ взаимни концесии, ще търсимъ златната срѣда, но ако изпаднемъ въ положението на 1919 г. да се карае заради далечни принципи и реформи, тежко ни, тежко и на България! Тия тъмни сили, дружбани и комунисти, пакъ ще дойдатъ и ще пометатъ България.

Ето защо азъ искамъ да живѣе коалицията, разумната коалиция и да предприемаме разумни демократически реформи. Тогава ние ще заздравимъ дѣлото на 9 юний, ще се отплатимъ на България, ще се отплатимъ на малкитѣ и голѣми герои отъ 9 юний и ще докажемъ, че служимъ найчестно и достойно на България. Да живѣе България! (Ржкоплѣскавания отъ сговориститѣ)

Председателстващъ Н. Найденовъ: Има думата народниятъ представител г. Иванъ Каранджуловъ.

И. Каранджуловъ (д. сг): (Отъ трибуната) Г. председателю! Г. г. народни представители! Позволете и мене да ви позанимая нѣколко минути съ единъ—два въпроса отъ международенъ характеръ и сжщевременно отъ сжщественъ за България интересъ.

Въ тронното слово има единъ пасажъ, който се занимава съ международното положение на България. Тамъ изпълнителната властъ констатира, че България изпълнява добросъвестно всичитѣ свои, наложени й отъ мирния договоръ, задължения, колкото тежки и да сж тѣ, че се старае да се повдигне на вивото на културнитѣ държави, като сжщевременно се изразява една надежда, че, помъ България изпълнява своитѣ задължения добросъвестно, въ чужбина вече ще почнатъ да гледатъ на нея не само като на държава съ задължения, но и като такава, която има и права. Въ проекта на отговора на тронното слово тия права сж обозначени. Тѣ сж именно: излазъ на Егейско море и протекция, покровителство на меншещата.

За да мога да се изкажа по тия два въпроса за нѣколко минути, прося вашето благосклонно търпение.

Първо, по въпроса за излаза на Егейско море. Този въпросъ се третира въ чл. 49 отъ така наречения миренъ договоръ. Съчинението на този членъ е много интересно. Въ него се говори, че ще се гарантиратъ на България изходитѣ на Егейско море. По този въпросъ, който се повдига въ международната конференция, възражение се направя, че тия изходи, споредъ буквата на договора, сж икономически, а не териториялни.

Д. Ньорчевъ (л): Членъ 48, а не чл. 49.

А. Ляпчевъ (д. сг): Не е важно.

И. Каранджуловъ (д. сг): Вѣрно, азъ Ви благодаря за корекцията. — Възражението, което се направи на България, бѣше, казвамъ, че България иска територияленъ изходъ, когато въ договора не е казано освенъ икономически изходъ. Действително, г. г. народни представители, употребена е думата „икономически изходи“ и е употребена въ множествено число, но азъ мисля, че ако се търси предполагаемото намѣрение — не мога да кажа на контрагентитѣ, защото това не е договоръ въ буквалния смисълъ на думата, силагматически договоръ, а е наложителенъ договоръ отъ страна на победители къмъ победени — та ако се търси, повтарямъ, предполагаемото намѣрение на паложителитѣ на договора, както тѣ се наричатъ главни съюзни и сговорни сили, не може да се дойде до друго заключение освенъ, че ще се даде она изходъ, който България иска, защото въ сжщия този членъ — както ме корегираха — 48, се казва и причината, поради която се даватъ на България тѣзи изходи. Първата частъ на този членъ говори, че България се отказва отъ територията на Тракия за въ полза на главнитѣ съюзени и сдружени сили. И естествено бѣше, като се отнема отъ България територията

на Тракия, тази Тракия, която сношаваше България съ морето, тръбваше да се предвиди единъ изходъ за България тъй паче, че Уилсонъ въ една отъ своитѣ 14 точки изразяваше ясно, че всичкитѣ държави, които не допиратъ до море, но които сж близо до море, иматъ право да се ползватъ отъ него. Следователно, като взематъ отъ България Тракия, която я туряше въ сношение съ морето, естествено тръбваше да ѝ се дадатъ поне изходитѣ за да може въ търговско и икономическо отношение да удовлетворява своитѣ нужди. Впрочемъ дадена е територия, защото територия се взема. Съвестъта на европейскитѣ сили не имъ е позволявала да отидатъ дотамъ, щото като отнематъ отъ България нейна територия, да не ѝ дадатъ пъкъ никакъвъ изходъ до морето. Естествено ли би било, Тракия да се вземеше отъ България, безъ да ѝ се даде нѣщо и друга ивица за изходъ? Изходътъ самъ отъ себе си следваше, защото той не бѣ обещанъ голословно, безъ никакво основание: дадено е нѣщо на България, защото отъ нея е вземено повече, по-голяма частъ. Отъ друга страна, доколкото съмъ могълъ да забележа, чл. 48 е единъ едвамъ не единственъ членъ отъ около 300-тата членове въ този договоръ, дето се изразява едно задължение отъ страна на главнитѣ велики сили. Всичкитѣ други членове сж все задължения на България: България се задължава това да направи, България се задължава онова да даде и пр. Този членъ казва, че главнитѣ съюзени и сдружени сили се задължаватъ да гарантиратъ на България изходъ къмъ Бѣло-море. Когато великитѣ сили поематъ такава едно задължение, то има своето сжществено значение. Азъ не вѣрвамъ, нито нѣкой може да допусне, че европейскитѣ сили сж се залъгвали или сж искали да се шегуватъ съ България, защото недопустимо е великитѣ сили да сж не-серьозни. И азъ не допускамъ, че въ случая тѣ ще да сж искали да направятъ онова, което направиха съ чл. 23 отъ Берлинския договоръ. Прочее, считамъ, че онова, което иска България за изходъ, то е било въ намѣрението на великитѣ сили.

Разликата между териториаленъ и икономически изходъ, мисля, се направи отъ интересующата се страна по възражение, струва ми се, отъ Гърция. Безсъмнено, изходътъ ще бжде икономически — и за това сж употребени думитѣ „икономически изходъ“ — защото той нѣма да бжде единъ изходъ стратегически съ значение въ военно отношение, понеже България нѣма флота, за да я изкарва оттамъ. Този изходъ нѣма да бжде другъ, освенъ такъвъ, който да може да удовлетворява икономическитѣ нужди, икономическата потребба на България. Но дори, ако въ нѣ-коя отъ всичкитѣ сили да е имало токова намѣрение — особено въ една интересующа се отъ малкитѣ сили, понеже всичкитѣ участваха въ подписването на този миренъ договоръ — щото излазътъ да не бжде териториаленъ, а да бжде икономически, то предъ видъ на задължението, което изрично поематъ великитѣ сили, азъ мисля, че щомъ като България докаже, че този така нареченъ само икономически изходъ, а не териториаленъ изходъ, не може да удовлетворява нуждитѣ ѝ, то по силата на думата „задължение“ великитѣ сили сж длъжни да дадатъ онова, което е възможно, което практически ще удовлетворява нуждитѣ на България. Иначе думата „задължение“ нѣма никакво значение, никаква смисълъ.

Но, г. г. народни представители, цѣлвиятъ въпросъ е тамъ: ако действително такава задължение сжществува — а не може да се отрече, че сжществува — то тогава какъде бжде санкцията? Въпросътъ е отъ публичното административно право. Но публичното административно право черпи началата си, принципитѣ си отъ частното публично право, тъй като преди да сжществуватъ държави, сжществували сж индивиди, имало е правила, закони, по които тѣ сж се ръководили въ своитѣ отношения помежду си. Въ частното публично право има наредби, както има и санкции за всѣко неизпълнение на задълженията. Тукъ може много ясно да се ограничи въпросътъ така: нѣколко кредитори по една или друга причина сж задължили своя длъжникъ да имъ плаща известни суми, като въ сжщото време сж му показали единъ способъ, по който длъжникътъ ще има ресурси, ще може да извлече суми, чрезъ които, заедно и съ други пера, ще може да удовлетворява своитѣ кредитори. Е добре, когато кредиторитѣ не изпълнятъ задълженията си спрѣмо длъжника, длъжникътъ има пълно право по наредбитѣ на закона да имъ каже: г-да, виждате, че азъ имамъ готовност, желая да плащамъ своитѣ задължения, но вземете предъ видъ, че вие тоже имате едно задължение спрѣмо мене — вие сте ми показали единъ источникъ, чрезъ който азъ мога да черпя сили, за да мога да удовлетворявамъ васъ; добре, но вие ми пропускате този источникъ, следователно, и азъ не ще

мога да удовлетворявамъ пълно вашитѣ кредити; прочее, азъ намалявамъ вашитѣ кредити съ известна сума дотогава, докогато вие не изпълните своитѣ задължения спрѣмо мене. Е добре, ако по принципитѣ, по разума на наредбитѣ на частното публично право това може да направи единъ длъжникъ спрѣмо своитѣ кредитори, то защо да не може България, длъжникъ спрѣмо великитѣ сили, да направи сжщото? Натова риха България съ репарации, съ реквизиции, съ разноска за окупация. Струва ми се — такава е моето скромно мнение — България може да каже на великитѣ сили: азъ намалявамъ сумата, която съмъ длъжна да плащамъ по репарациитѣ дотогава, докогато вие не изпълните своитѣ задължения спрѣмо мене. Така, споредъ моето мнение, ще трѣбва да се действува по този въпросъ — по въпроса за излаза на Бѣло море.

Другиятъ въпросъ е тоя за правата на малцинствата, които се третира въ чл. чл. 50, 53, 54, 55 и 56 на Ньойския договоръ. Едно е интересно, че въ тѣзи членове има само задължения за България — да протезира правата на меншествата — но никжде въ Ньойския договоръ нѣма указано, че великитѣ сили или нѣкои отъ съседнитѣ намъ държави се задължаватъ да зачитатъ правата на малцинствата въ своитѣ територии. Прочее, поражда се единъ международенъ въпросъ: какво може да направи България въ такъвъ случай, когато Ньойския договоръ по този въпросъ ѝ възлага само задължения, а никакви права не ѝ дава, и каква санкция има?

П. Петковъ (з): Има договори между отдѣлнитѣ сили.

И. Каранджоловъ (д. сг): По международното право. — Заедно съ договора въ Ньой биде подписана отъ страна на България и една друга конвенция, наречена конвенция за свободното преселване на меншествата. Тази конвенция е сключена между България и Гърция и е подписана на сжщата дата, когато е подписанъ и Ньойскитѣ договоръ. Тази конвенция — казано е изрично въ чл. 1 — се основава на чл. 56 алинея втора отъ мирния договоръ. А въ този чл. 56, алинея втора, именно се говори за малцинствата. И понеже правата на малцинствата се признаватъ въ тази конвенция, то тогавашното гръцко правителство, като не е смѣтало, по всѣка вѣроятностъ, че ще има впоследствие емигранти отъ Азия да се заселятъ въ Македония, е поискало да се възползува отъ случая да нареди, щото всички български жители отъ Гърция, т. е. отъ Македония, насила да се изселатъ отъ Гърция, а пъкъ колкото има гърци въ България, да се заселятъ въ Гърция. Това бѣ навѣрно тайната целъ, както се констатира и въ европейската преса. Въ конвенцията обаче изрично е казано за свободата на преселването на малцинствата. Сега, когато се говори за преселването на малцинствата, нѣма никакво съмнение, разбира се, че българитѣ въ гръцка Македония съставляватъ едно малцинство за цѣлата гръцка държава и гърцитѣ, живущи въ България, съставляватъ едно меншество за цѣла България. Гърцитѣ отпосле намѣриха едно средство, едно възражение така, че въ Македония нѣма българи, а има гърци българогласни, т. е. въ душата си гърци, но езика имъ само български; види се по сжщата система, по която бѣха достатъчно въвели въ заблуждение просвѣтени свѣтъ за караманлиитѣ въ Азия, които сж православни християни, но си служатъ съ турски езикъ — и въ черква свещеницитѣ служатъ на турски езикъ, и въ домоветѣ си говорятъ на турски езикъ, не знаятъ нищо друго освенъ турски езикъ — считатъ ги за гърци. И действително, тѣмъ имъ е втълнено тази идея, че сж гърци и затова, когато отиватъ въ Гърция или въ Цариградъ, изучаватъ гръцки езикъ и ставатъ гърци. Но въ сжщностъ, следъ исторически наблюдения се установява, че тѣ не сж нищо друго освенъ турци, само че въ първитѣ християнски времена сж получили християнство, и империята турска ги оставила въ тази религия. Та тѣхъ считаха ги гърцитѣ за гърци туркогласни. По този примѣръ искаха да кажатъ, че и въ Македония, ако има нѣкои, които да говорятъ български, тѣ сж гърци българогласни. Обаче, има единъ официаленъ документъ — конвенцията подписана отъ страна на гръцката власт, гръцкото правителство и българското, който документъ се базира на чл. 56 отъ Ньойския договоръ, дѣто изрично се говори за малцинствата, като съ това се признаватъ малцинствата — българитѣ въ Гърция и гърцитѣ въ България, отѣзи, които ще трѣбва да се трампятъ — че както е малцинство онова гръцко население, което е въ България и което ще трѣбва да си отиде, така сж малцинство и българитѣ въ Гърция, които ще трѣбва да дойдатъ тукъ вмѣсто гърцитѣ. Прочее, въ дадения случай не само има признаване, че меншеството е българско, но има и задъл-

жение, што тѣзи българи, които сѫ родени въ Македонија, но сѫ емигрирали въ България, да се завърнатъ тамъ, ако желаятъ. За приложението на конвенцията Обществото на народитѣ назначи една междупародна сѣдебна комисија, въ която се прибави единъ сѣдия отъ страна на България, българинѣ, и единъ отъ страна на Гърция. Задачата на тая комисија бѣше да извърши всичко, което е нужно за изпълнението на тази конвенция. Тази комисија дохожда тукъ, отиде въ Солунъ, отиде въ Атина, но за да може да се освѣгли върху работитѣ, върху положението на българитѣ, ходи на два пати и въ Петричкия окръгъ. Споредъ тази конвенция се изискваше, што емигрантитѣ — българитѣ респективно, които сѫ емигрирали тукъ, и гърцитѣ, които сѫ тамъ — да направятъ декларации, като си опишатъ имотитѣ, тѣхното име, къде сѫ, колко сѫ, какви сѫ и пр. и тия декларации да се иматъ предъ видъ, когато ще се отчуждаватъ имотитѣ, за да се заплати стойността имъ. Тази комисија прави голѣми издирвания между македонскитѣ емигранти въ България. Но интересно, забележително нѣщо е, че колкото и да се искаха декларации — забележете, че имаше агитации и отъ страна на нѣкои чиновници отъ Министерството на въшнитѣ работи да се правятъ декларации, бѣше писано и по братствата, да си направятъ македонцитѣ декларации, да си опишатъ имотитѣ — македонцитѣ обаче отказаха: „Не щемъ, щомъ като се разбира, че ще ни се отчуждатъ имотитѣ въ Македония, а ние да си останемъ тукъ; по никакъвъ начинъ нѣма да подаваме таква декларация; ние искаме да си се завърнемъ въ своето отечество, въ своитѣ домове, въ своитѣ огнища“. — „Ама има опасностъ, че може да си изгубите имотитѣ“. — Нека се изгубятъ; ние имаме силна надежда, че когато и да е, ще се завърнемъ въ Македония, а дотогава ще си пазимъ имотитѣ, никаква декларация нѣма да подаваме“. Комисијата тукъ въ София забележи това упорство. Когато замина за Солунъ и следъ това въ Атина, тя поиска да се установи това и въ Петричкия окръгъ, защото тамъ има най-много бѣжанци. И тази комисија, благодарение на англичанина полковникъ Корфъ и белгинеца г. де Роверъ — справедлива и благородни хора — се увѣри, че македонцитѣ по никакъвъ начинъ не искатъ да направятъ декларации, защото не искатъ да имъ се отчуждатъ имотитѣ, а желаятъ да се върнатъ на своитѣ мѣста. Комисијата като видѣ, че много малко души сѫ дали декларации, предвидъ нѣкои членове и забележи въ смияль, че макаръ и да нѣма декларация, все пакъ се запазватъ правата върху имотитѣ на онѣзи емигранти, които не сѫ подали декларации.

Впрочемъ, понеже ние търсимъ нѣкаква санкция, за да може да се даде право на нашата изпълнителна властъ да иска зачитане правата на меншествата, ето азъ намирамъ тази санкция въ конвенцията и въ решенијата на сѣдитѣ на речената междупародна комисија, съ които решения се признава правото на македонскитѣ емигранти отъ гърцѣ Македония да се върнатъ въ своето отечество. За да могатъ тѣ да се завърнатъ въ своитѣ имения, трѣбва да имъ се признаатъ и да се зачетатъ правата на малцинствата, така както България зачита тия права. Друга, освенъ въ конвенцията, санкция азъ намирамъ въ съществуването на самата емиграция. Не само емигрантитѣ отъ гърцѣ Македония, но така също и емигрантитѣ отъ сръбска Македония искатъ да се завърнатъ въ домоветѣ си, но какъ, при какви условия? Защо сѫ дошли тѣ тукъ? Дали България е нѣкоя богата държава и има голѣми ресурси, за да може да ги храни, да ги облича? Трѣбва да се знае, че тѣзи хора сѫ дошли тукъ голи и боси и българската държава отъ челоуколюбие облича ги, дава имъ земи, дава имъ помощи, за да работятъ и пр. Е добре, защо сѫ избѣгали тѣ? Затова, защото нѣматъ права, нѣматъ човѣшки права. Ами тѣ искатъ да си говорятъ на своя майчинъ езикъ! Не имъ се дава това, не е възможно въ Сърбия или въ Гърция да говорятъ български езикъ; въ Гърция трѣбва да говорятъ гърчки, въ Сърбия — сръбски. Какви сѫ правата, които тѣ искатъ, за да могатъ да се завърнатъ? Най-елементарнитѣ, най-проститѣ права — да съществуватъ като човѣци, като отидатъ тамъ да работятъ. Но понеже една естествена дарба на човѣка е да говори, тѣ искатъ и да говорятъ, но разбира се да говорятъ на онзи езикъ, на който майка имъ ги е учила — български езикъ. Искатъ да просвѣтаватъ и децата си. Трѣбва да имъ се дадатъ училища, за да учатъ децата си на своя езикъ. Не имъ даватъ нищо. И какво мислите? Че Македония е била преди окупирането отъ тѣзи две държави така безъ книжнина, така безезична, каквато е сега? Никакъ не, г. да. Позволете ми само накратце да ви кажа какво е било положението въ цѣла Македония презъ 1911 г. Презъ 1911 г. Македония е имала 677 черкви български, съ тол-

кова свещеници, 5 владии-митрополити, 54 параклиси и 48 български манастири; имала е 5 гимназии пълни, 35 прогимназии, 566 основни училища — всичко 596 училища съ 1.005 учители и учителки и 35.986 ученици и ученички. Всичко това въ 1913 г., при окупирането на Македония, биде унищожено; владии и свещеници бидоха изгонени заедно съ учителитѣ и учителкитѣ, училищата затворени и черквитѣ преобърнати на сръбски. Едно единствено сиротопиталище въ Витоля, наречено „Надежда“, не бѣше съгледано при окупирането на Македония отъ сърбитѣ, затулено нѣкъде; но щомъ забелѣзаха, че тамъ има нѣщо българско, макаръ и сиротопиталище, и него го унищожиха; изпѣдиха дѣцата на улицата, туриха ключа. Нѣкои благотелни македонци прибраха тѣзи сираци и отвориха тукъ, въ София, сиротопиталище, за ознаменуване на този фактъ, наречено „Витоля“. Не само българскитѣ училища бѣха затворени, но и американскитѣ; не се поцеремонѣха да затворятъ и българскитѣ американски училища, които бѣха отворени отъ мисионери американци и англичани — и тѣхъ ги затвориха, само защото сѫ български, като казаха на мисионеритѣ: вие можете да проповѣдвате словото Божие тукъ, но трѣбва да изучите сръбски езикъ.

Казахъ, че гърцитѣ изобретиха възражението, че тамъ въ Македония нѣма българи, а има гърци българогласни, а сърбитѣ нарекоха Македония южна Сърбия, т. е. че не съществуватъ нито българи, нито македонци.

Г. г. народни представители! Позволете ми да отида малко назадъ. Следъ революцията въ Босна и Херцеговина презъ 1875 г. и следъ българското въстание, презъ 1875—1876 г., когато сръбската армия, подъ главното командование на Черняева, биде разбита отъ турцитѣ и кога турцитѣ се готвѣха да влѣзатъ въ България, за да го опустошатъ, тогава се даде отъ Русия единъ ултиматумъ на Турция да спре намедствието. Тогава европейскитѣ велики сили се съгласиха да събератъ въ Цариградъ една междупародна европейска конференция, която работи съ целъ да тури миръ въ Турската империя. Тази конференция изработи презъ месецъ декември 1876 г. и м. януари 1877 г. една наредба, за да се създадатъ две България. И азъ намирамъ въ „Синята английска книга“, на страницата 230, една карта, която се състои отъ два чертежа, които представляватъ две България: една източна България и една западна България — източна България, съ столица Търново, а западна България съ столица София. И забележително нѣщо е това, че въ източна България влиза цѣлата Добруджа, а въ западна България влизатъ и градоветѣ Нишъ, Враня и Пиротъ. Въ своята декларация предъ английския парламентъ Лордъ Салзбуръ, който бѣше активенъ председател на тази конференция, дава следующитѣ обяснения: въ тѣзи две области, казва той, не се вмѣстватъ онѣзи мѣста, където болшинството отъ населението не е българско, нито онѣзи мѣста, дѣто турската администрация не е извършила нѣкакво изтѣпление. Отъ това следва да се разбере, че сѫ трѣбвало да опредѣлятъ, какво въ източна и въ западна България болшинството отъ населението е българско. Важното е, че цѣлото, така да се каже, българско племе въ тогавашната турска империя се обема въ тази карта, съ изключение на много малки части. Въ сѣщата тази „английска синя книга“, въ която се намиратъ сѣщитѣ тия карти, се казва за тѣхъ: „Карти на проектиранитѣ български вилаети“; а цѣкъ Лордъ Салзбуръ декларира: „Направихме две български провинции съ автономни права“. Знаете по-нататкъ, г. г. народни представители, че Турция не прѣе това решение на конференцията и провъзгласи конституцията; следъ това обяви Русия война на Турция и се създаде Санстефанска България.

Е добре, когато една европейска междупародна конференция въ Цариградъ, която е събрала сведенията си отъ турскитѣ пофузи, за да узнае къде населението е българско въ болшинството си, го е начертала въ речената карта, а цѣкъ Санстефанска България се базира на сѣщата карта, същователно, когато цѣла Европа е признала, че Македония е българска, какъ може сега да излѣзе едно възражение отъ страна на Гърция, че въ Македония нѣма други освенъ гърци българогласни, или цѣкъ отъ страна на сърбитѣ — че въ Македония нѣма българи, а има само сърби? Но има друго едно възражение, което правятъ сърбитѣ. Тѣ казватъ: „Да, българи има, ама тѣ сѫ станали такива по влиянието, по пропагандата на Българската екзархия; Българската екзархия е разпратила учители, отворила е училища, изпратила е свещеници, владии и пр. и е направила сърбитѣ българи“.

Г. г. народни представители! Това възражение нѣма никаква стойностъ, защото Македония не е създадена въ интелектуално или въ народностно отношение на Екзар-

хията, а е точно противното — Екзархията е създадена еднакво отъ Македония, отъ Тракия и отъ България — изобщо отъ всички българи. Българската екзархия се учреди въ 1871 г. За учредяването ѝ се събра единъ народно-черковенъ съборъ. Въ този народно-черковенъ съборъ бидоха изпратени отъ всички почти епархии, които бѣха признати за български, делегати. Измежду делегатитѣ отъ България и отъ Тракия имаше и отъ Македония. Тѣй: отъ страна на Охридската епархия представителъ бѣше Манолъ Кюркчиевъ; отъ страна на Целагичката епархия — Витоля и Прилепъ — Тодоръ Кусевъ; отъ Велешката епархия бѣше представителъ Костадинъ Шулевъ; отъ страна на Скопската епархия имаше двама представители: Икономъ п. Георги и Стоянъ Костовъ; отъ Кукушката епархия представителъ бѣше попъ Тодоръ; отъ Дойранската епархия — Костадинъ п. Гуртовъ; отъ Воденската епархия — Георги Гоговъ; отъ Неврокопската епархия — Коста Сарафовъ и пр. Това сѫ делегати, изпратени отъ Македония, за да учредяватъ Екзархията. Е добре, какъ е било възможно преди всичко Екзархията, учредена въ 1871 г., до 1877 г. да преобърне цѣла Македония въ българска; какъ е било възможно още създаването да е създадо своя създател, защото, както казахъ, Екзархията е учредена въ този конгресъ, въ който фигуриратъ и представители македонци? Следователно, тѣ сѫ учредили Екзархията, а Македония е съществувала и преди това като българска — такава, каквато е била преди създаването на Екзархията — а следователно и следъ нейното създаване — и за това е изпратила и делегати.

Впрочемъ, възражението, че нѣма въ Македония българи, а само чисти сърби, е неоснователно.

Прочее, азъ мисля, че съществуването на емиграция, г. г. народни представители, дава достатъчно основание на българското правителство да се намѣси за правата на меншествата. Какъ? България не е Калифорния. България е една бедна държава и, особено следъ Ньойския договоръ, е патоварена съ толкова голѣми, тежки задължения и при всичко това има около половинъ милионъ емигранти отъ Македония, отъ Тракия и отъ Добруджа. Това е една тежестъ за бюджета на българската държава, защото българската държава се е принудила дори съ законъ да раздава земи на тѣзи емигранти, съ законъ да имъ дава помощи, тѣй като тѣ, както казахъ, дохождатъ голи и боси тукъ безъ никаква обзавеждане. Българската държава, която даде приютъ на толкова ерменци, на толкова руси, какъ може да отхвърли, да не приеме, да изгони тия българи, при все че тази тежестъ за бюджета расте отъ година на година, защото емигрантството не е престанало да дохажда? Е добре, не може ли българската държава, българското правителство да каже: азъ искамъ да се освободя отъ този товаръ? Тѣзи хора сами искатъ да се възвѣрнатъ въ своитѣ домове. Разбира се, тѣ ще си отидатъ тамъ, откъдето сѫ дошли. Но, за да отидатъ тамъ, трѣбва да имъ се признаятъ правата. Дайте имъ човѣшкитѣ права, за да могатъ да живѣятъ тѣ тамъ, а пъкъ тѣ това и искатъ. Въ сѣщностъ българската емиграция не иска и да се нарича емиграция; тѣ, въ по-голѣмата си частъ, въ огромната си частъ, се считатъ още за бѣжанци, а не за емигранти, защото думата емиграция разбира доброволно изселени отъ своето отечество лица, които се заселватъ въ други държави съ целъ да образуватъ колонии и пр. Напротивъ, македонцитѣ всички искатъ да се възвѣрнатъ по своитѣ домове. Но тѣ стоятъ тукъ, защото нѣматъ никакви права тамъ. Питамъ азъ, не може ли българското правителство да иска да се освободи неговиятъ бюджетъ отъ тая тежестъ за издържане на емиграцията и, следователно, да иска, да ходатайствува предъ европейскитѣ сили, щото да се даде възможностъ на тѣзи хора да си отидатъ назадъ, да имъ се признаятъ правата, които сѫ предвидени въ мирнитѣ договори?

Но, г. г. народни представители, ещото това нѣщо може и отъ друга гледна точка да се иска отъ страна на българското правителство. Всинца знаемъ, че отъ време на време се дансира нѣкоя и друга нота отъ страна на Сърбия или пъкъ ежедневно сръбската преса обвинява България, българското правителство въ организиране на нѣкакви чети. Българското правителство всѣкога е отговаряло, че ако има чети въ Македония, тѣ се образуватъ тамъ и има защо. И действително, това не е нѣкоя тайна. България не е включена въ нѣкоя китайска стена, та да не може да се види какво се върши въ нея. Слава Богу, тукъ има и представители на европейскитѣ сили, има и контролни власти, които иматъ за целъ да контролиратъ тѣзи нѣща; тѣ виждатъ и знаятъ, че не е вѣрно туй, че въ България не се организиратъ никакви чети, но че въ нея има една емиграция македонска и това е, което дразни,

безъ съмнение, тѣзи държави, отъ дѣто е дошла тази емиграция. Дразни ги затова, защото тя се нарича „Българска македонска емиграция“ — това ги дразни. Но, ако това дразнене произлиза отъ българското название, тогава може би и самото съществуване на България да ги дразни. Трѣбва ли за това да се самоунищожи и България, за да не ги дразни? Ако емиграцията се възвѣрне, нѣма да има нито ноти, нито обвинения за чети. Защото, отъ друга страна, какъ сѫ дошли и какъ дохождатъ емигрантитѣ, бѣжанцитѣ въ България, по нѣкакво решение ли административно или съдебно отъ сръбскитѣ съдебни и административни власти? Не, тѣ бѣгатъ презъ планини и долини, бѣгатъ голи и боси, значи не доброволно, нито сѫ изпѣждани формално отъ правителството, а просто бѣгатъ скрито отъ властѣта, защото ако ги видятъ, ще ги върнатъ назадъ, но тѣ намиратъ свои тайни пътища да дойдатъ. Защо, прочее, да не се допусне, че по сѣшитѣ тѣзи пътища могатъ нѣкои да се върнатъ назадъ? За това официална България може да да отговаря? Тогава Сърбия и Гърция трѣбвало би да отговорятъ заедо ги пропускатъ. Впрочемъ, азъ скромнейше полагамъ, че нашата изпѣлнителна властъ ще може да базира своето искане за правата на меншествата отъ гледна точка на това, че тя има интересъ веднажъ завинаги да се освободи отъ тия ноти и отъ тия подозрения и съмнения, за че се организиратъ нѣкакви чети въ България. Нѣма да има чети тогава, защото казахъ и твърдя, че ако се признаятъ правата, тѣзи права, които сѫ санкционирани въ мирнитѣ договори, емигрантитѣ ще се върнатъ въ земѣта си и, следователно, не ще може да има оплакване за образуването въ България на нѣкакви чети.

Г. г. народни представители! Съглеждамъ два признака — единиятъ по-близъкъ, другиятъ по-далеченъ — които даватъ нѣкаква надежда, че може би това желание наближава да се осмществи. Първиятъ отъ тѣзи признаци е благоприятниятъ случай съ освещаването на ромънската църква, по което освещаване тукъ дойдоха представители, не само духовни, но и представители на пресата, отъ нашата съседна държава. Е добре, тѣ видѣха нѣщо, което не намиратъ въ себе си. Видѣха една чудесна толерантностъ отъ страна на българския народъ. Въ София ромънската църква да се освети! На драго сърце — защо да не се освети? Ромънско училище! На драго сърце — никакво възражение, никаква завистъ отъ страна на българитѣ. Тази черта на толерантностъ на българския народъ е всензвестна въ цѣла Европа. Ние, българитѣ, можемъ да се гордѣемъ, че имаме тази черта. Може би да има и критика, може би да се счита, че тя е едно следствие на робството ни, но азъ не допускамъ това да е тѣй, защото най-сетне и сърбитѣ сѫ били почти толкова време роби, колкото и ние — тѣ само 50—60 години по-рано сѫ се освободили — но виждаме единъ контрастъ между толерантността у българитѣ и шовинизма у сърбитѣ. Както и да е, за насъ въ този моментъ това е една благодетелна черта. Защото тази черта на толерантностъ, на братство къмъ другитѣ народности и другитѣ религии е една необходима черта, за да може да се въведе миръ на Балкана. Това се изисква въ Европа. Е добре, никой не може да възрази на насъ, българитѣ, че ние можемъ да бъдемъ единъ елементъ, една основа за редъ, за законностъ въ Балканитѣ. Ето нашитѣ съседи отъ Ромъния видѣха това нѣщо и то не може да остане безъ ефектъ. Азъ допускамъ, вѣрвамъ, че когато тѣ ще отидатъ въ Ромъния и когато ще разкажатъ на своитѣ съотечественици какъ сѫ били добре приети и каква толерантностъ има въ българския народъ, при едно искане отъ страна на българското правителство и емигрантитѣ тукъ, ще се позволи на чамощното население да си отвори училищата и църквитѣ, и на емигрантитѣ, които сега сѫ тукъ, да се върнатъ тамъ и ще имъ се признаятъ правата на маджинствата.

Другиятъ признакъ е малко по-далеченъ. Неотдавна четохъ една статия, взета отъ сръбския в. „Време“, който поведя въпроса, никакъ не зачекнатъ досега отъ сръбската преса, за повръщането на емиграцията въ Македония. За да се зачекне единъ такъвъ сериозенъ въпросъ въ този вестникъ, азъ правя заключение, че безъ съмнение тамъ е взела да чувствува тази необходимостъ самата държава, самата властъ, защото този въпросъ е една живелица. Емигрантитѣ македонци въ България представляватъ не само една тежестъ за българския бюджетъ, но заедно съ това и една жива рана за сърбитѣ. Като се знае отъ цѣлия свѣтъ, че тукъ има 300 хилядна македонска емиграция, хората се запитватъ, защо е тя тукъ? Естествено, защото нѣма права въ Македония. Емиграцията изявява на всеуслышание, че щомъ добие права, ще се възвѣрне въ своето отечество. Е добре, като виждатъ

това, сигурно ще да сж помислили, че е добре за самата сръбска държава, што тази жива рана да се изцѣри чрезъ възвръщането на емиграцията. Естествено е — казахъ и повтарямъ — че емиграцията е готова да се възвѣрне, по да се възвѣрне съ права, които да ѝ даватъ възможностъ да сществува тамъ. Ако тѣзи хора сж избѣгали тукъ, да се иска отъ тѣхъ, следъ стоенето имъ тукъ, да се върнатъ като сѣрби, то е далечно нѣщо. Но ако действително — и азъ съмъ наклоненъ да вѣрвамъ, че това е така — се чувствува нужда и въ самата Сърбия да се възвѣрне емиграцията тамъ, то ето една готовностъ, и азъ предполагамъ, че нашето правителство ще може да използва този случай, за да иска, отъ гледна точка на бюджета, отъ гледна точка на политикъ и обвиненията за изпращането на чети и отъ гледна точка на това разположение, така да се каже, на сѣрбитѣ, да издействува чрезъ европейскитѣ сили да се признаятъ правата на малцинствата.

Г. г. народни представители! Азъ ви благодаря за вниманието, съ което ме удостоихте, но като се страхувамъ да не бѣда отекчителенъ, най-добре ще бѣде да свърша. (Ръкоплѣскания отъ всички страни)

(Председателското мѣсто заема подпредседателя д-ръ Б. Вазовъ)

Председателстващъ д-ръ Б. Вазовъ: Има думата народния представител г. Мишко Дилиановъ.

М. Дилиановъ (з): (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! Следъ речъта на народния представител г. Каранджоловъ, който разгърна тѣжни страници отъ историята на единъ народъ, който въ тоя моментъ изнемогва подъ бича на тежкитѣ събития, създадени следъ войнитѣ, азъ се боя, че хубавото настроение, което той можа да създаде и което можа да обедини всички насъ — макаръ че само нѣколко минути преди той да дойде на тая трибуна бѣхме готови да се хванемъ гуша за гуша — боя се да не би още въ този мигъ да убиемъ това настроение, да не би още въ този мигъ отъ нивото на общественици, за каквито сме пратени тукъ, да попаднемъ пакъ на онова ниво на партизани, които сж готови винаги да отрекатъ доброто на своя противникъ и да раздухватъ до невѣроятни размѣри неговитѣ грѣшки. Дано да се излѣжа!

Г. г. народни представители! Предъ насъ е тронното слово на XXI-то обикновено Народно събрание и неговия краткъ отговоръ. То е огледало на нашето правителство, на нашия Парламентъ въ тоя моментъ; то е огледало на нашата страна предъ всѣки нейнъ жителъ; то е огледало на нашата държава предъ всички чужди държави.

Преведено на краткъ езикъ, тронното слово гласи: България е на тежъкъ кръстопѣтъ и трѣбва да ѝ се помогне. Но какъ, кои сж мѣрките за тая помощ, какви сж средствата, за да се изведе страната отъ този тежъкъ кръстопѣтъ? Въ тронното слово, за жалостъ, е казано твърде малко, защото туй, което се съдържа къмъ края — за конвенцията, и туй, което е казано въ общи думи за закони и реформи, говори още много малко на насъ, народнитѣ представители, а още по-малко говори то на ония, които сж ни изпратили тукъ. Говорившитѣ тукъ народни представители твърде малко допринесоха, за да се запълни тая чувствителна празнота въ тронното слово. Като че ли единствената тѣхна целъ бѣше да хвърлятъ колкото се може повече упрѣци срещу единъ сразенъ противникъ. Земледѣлскиятъ съюзъ и неговото правителство — главно тамъ насочиха тѣ своето внимание. Азъ ще си позволя да подирия връзки между тая власт, която Земледѣлскиятъ съюзъ въ тежки моменти за страната можа да даде на нашата страна, да подирия връзки между тая власт и нейния Парламентъ и между днешната власт и днешния Парламентъ. Азъ съ приятностъ констатирамъ, че въ последно време си пробиватъ пътъ известни възгледи на опомноване, че Земледѣлскиятъ съюзъ не е една организация създадена само да пакости на нашата страна, че въ нея има нѣщо здраво, че въ нея има нѣщо солидно, че то може да се използва за едно сътрудничество, за едно съдействие по пътя на заличаване тежкитѣ рани отъ войнитѣ. Хвърли се упрѣкъ на единъ отъ първитѣ хора на Земледѣлския съюзъ, г. Драгиевъ.

Р. Маджаровъ (д. сг): Г. Дилиановъ! Упрѣкъ никой отъ болшинството не е направилъ освенъ ораторътъ отъ земледѣлската парламентарна група, г. Димитровъ.

М. Дилиановъ (з): Азъ не бихъ се спиралъ на тоя въпросъ, ако и ораторътъ отъ земледѣлската парламентарна

група, излѣзълъ да говори отъ свое име на тая трибуна, не бѣ отправилъ сжщо тежъкъ упрѣкъ къмъ него. Азъ не ще отида да защищавамъ тоя човѣкъ. Азъ ще цитирамъ само нѣколко реда отъ в. „Демократически сговоръ“, за да подкрепя тая мисълъ, която би трѣбвало самъ да обоснова предъ народнитѣ представители. На уводно мѣсто подъ надсловъ: „Старозагорската сбирка“ — така е озаглавилъ авторътъ тази статия — пише: (Чете) „Едва ли е нужно да изтъкна нейното — (на сбирката) — значение“. „Онова, което се извърши въ Стара-Загора съставлява една крачка напредъ въ пътя на политико-обществената еволюция, единъ решително одобрителенъ резултатъ при нашата нерадостна действителностъ и като е така, то не може да не допринесе за излѣблението на голѣмата задача на момента: пълното омиротворение на страната, условие необходимо за всѣка ползотворна обществена дейностъ“. И по-нататкъ пише: (Чете) „Нѣма съмнение че тѣ ще бѣдатъ разочаровани отъ събитията“ — говори се за ония, които мислѣха, че на 9 юний Земледѣлскиятъ съюзъ умрѣ завинаги и бѣше погребанъ, което е една фатална грѣшка, защото на 9 юний падна неговото правителство, паднаха и неговитѣ водачи, но съюзътъ, идеитѣ и причинитѣ, които сж го родили, и въ този моментъ сществуваатъ, и като е така, самиятъ той сществува — „Нѣма съмнение, че тѣ ще бѣдатъ разочаровани отъ събитията. Ония, обаче, които сж посвѣтени въ връзките на тая организация съ селскитѣ народни маси, лесно ще съзнаватъ, че нейната разпокъсаностъ, ако продължи, не е безъ опасностъ за спокойствието на страната“. Тия думи, ми се струва, сж достатъчни за да събудятъ малко довѣрие въ душата на най-голѣмия противникъ на Земледѣлския съюзъ къмъ една негова бѣдаща творческа дейностъ. Но, азъ ще си позволя да подирия, както казахъ, връзки между дейността на миналото правителство и миналата Камара и между дейността на настоящето правителство и настоящата Камара. Преди 9 юний налѣво и надѣсно се втѣпяваше въ известни срѣди мисълъта, че щомъ падне Стамболийски, щомъ паднатъ земледѣлцитѣ отъ властъ, „членъ единственъ“ ще реши сѣдбата на всички земледѣлски закони.

Ц. Бръшляновъ (д. сг): А Стамболийски казваше 50 пѣти отъ тази трибуна: следъ мене идатъ комуниститѣ. Слава Богу, че излѣзе лошъ пророкъ!

М. Дилиановъ (з): Ние тоже благодаримъ, че излѣзе лошъ пророкъ въ туй отношение, но той има и други пророчества, г. Бръшляновъ.

Нѣкой отъ сговориститѣ: Стамболийски умрѣ, бе. Говорете нѣщо по-ценно.

М. Дилиановъ (з): Законитѣ на земледѣлската властъ не паднаха съ „членъ единственъ“.

Х. Манафовъ (д. сг): Още не знаете!

М. Дилиановъ (з): Желая да бѣда опроверганъ въ това отношение.

С. Василевъ (д. сг): Нѣма да бѣдете опроверганъ!

М. Дилиановъ (з): Съ единъ актъ на 9 юний падна Земледѣлскиятъ съюзъ отъ властъ. Азъ бихъ желалъ този актъ на 9 юний да бѣде единственъ, защото тежко на оная страна, където по такъвъ пътъ падатъ и се качватъ правителствата.

В. Молловъ (д. сг): А ние пожелаваме, што да нѣма вече втори Стамболийски, та да не става нужда.

М. Дилиановъ (з): Нашето законодателство, колкото че да се отрича отъ известни срѣди, ще остави една трайна дора въ нашия законодателенъ животъ. Само бѣгомъ азъ ще се спра на онѣзи закони, които, колкото щете вие тукъ да се мачите да унищожите, тѣхната сщщностъ ще остане, и вие самитѣ ще ги прилагате.

Следъ войната нашата страна се намѣри въ едно ужасно положение. Това твърде много е обрисовано отъ тази трибуна, за да нѣма нужда сега да се спирамъ надълго и нашироко върху него. Самъ г. Костурковъ констатира съ силни думи тежкото, безизходно положение, гъ което се намираше страната и продължава да се намира следъ дветѣ катастрофални войни. Не може да се хвърля въ упрѣкъ на земледѣлското правителство, че то не схващаше тежестъта на положението и не вземаше законодателни

мърки, за да се излѣзе отъ това положение. Най-малко вие бихте могли да го упрѣкнете, които му сътрудничихте известно време — или нека то да ви е сътрудничило — за да се справите съ тежкия пасивъ на войнитѣ. Войнитѣ разгромиха нашата страна въ материално и морално отношение и Земледѣлскиятъ съюзъ съ слабитѣ свои сили трѣбваше да работи, за да възстанови положението на страната. Какво направихме ние въ това бурно време, за да изведемъ потъващия корабъ на страната въ сравнително спокойно море? Много.

Ще спра на просвѣтата. Ние, анализирайки положението на страната, констатирахме, че нашата просвѣта е слаба, че нашиятъ народъ тѣне въ невежество, въ духовна мизерия и, като така, предприехме редъ законодателни мѣрки, за да се боримъ съ духовната немоцъ на нашия народъ.

Нѣкой отъ сговориститѣ: И да убие интелигенцията. Вие интелигенцията преследвахте!

М. Дилиановъ (з): Специално ще говоря за интелигенцията. — Въ закона за народната просвѣта . . .

Д. Нейновъ (с. д): Който стана единъ излишенъ законъ.

М. Дилиановъ (з): Не сме ние причината, а тежкитѣ условия. — Ние констатирахме, че младежта, минала дългия пътъ на една просвѣта: основно, прогимназиялно, сръдно, па и висше образование, . . .

Председателстващъ д-ръ Б. Вазовъ: Извинете г. Дилиановъ. — Часътъ е 8. Трѣбва да питамъ Събранието, дали да продължимъ заседанието.

Министъръ-председателъ А. Ц. Цанковъ: Да се продължи, докато свърши г. Дилиановъ.

Председателстващъ д-ръ Б. Вазовъ: Има предложение отъ г. министъръ-председателя да се продължи заседанието, докато свърши г. Дилиановъ.

Който г. г. народни представители сж съгласни да се продължи заседанието, докато свърши г. Дилиановъ, моля да вдигнатъ рѣка. Болшинство, Събранието приема.

М. Дилиановъ (з): Нашиятъ младежъ излизаше отъ училището сжчинска кукла и не можеше да намѣри мѣсто въ нашия животъ като жива личностъ, като творческа личностъ.

С. п. Петровъ (д. сг): Други пъкъ селяни направиха кукли.

С. Костурковъ (д. сг): Вие убихте душата на учителя.

М. Дилиановъ (з): Г. Костурковъ! Не ме карайте да говоря. Вие сте водачъ на нашата интелигенция и сте огледало на нея. Азъ специално ще говоря за Вашата рѣка; защото поваряте душата на нашата интелигенция. Ще говоря и за Васъ, и за по-налѣво отъ васъ.

И. Петровъ (д. сг): Отъ тази трибуна не се ли възхваляваше цепеницата! За какво образование, за каква просвѣта говорите!

М. Дилиановъ (з): Ще дойда и за цепеницата. — Законътъ за народната просвѣта имаше за целъ отъ детето, отъ младежа, отъ възрастния българинъ да направи единъ живъ човѣкъ въ нашия животъ, . . .

Н. Балтовъ (д. сг): Единъ дружбашъ.

М. Дилиановъ (з): . . . защото нашето училище изкарваше само нещастници, на които първата длъжностъ, щомъ взематъ атестатъ въ рѣка, бѣше да напишатъ заяwienie за служба.

Нѣкой отъ сговориститѣ: И да станатъ дипломати въ Парижъ!

М. Дилиановъ (з): И ние, които мислимъ, че на нашето образование трѣбва да се даде практическа насока . . .

С. п. Петровъ (д. сг): За пианство.

М. Дилиановъ (з): Ще помисля, че и вие сте пили въ този моментъ.

С. п. Петровъ (д. сг): Тогава министри пианя се търкаляха.

М. Дилиановъ (з): Ще помисля, че въ тоя моментъ и вие сте дошли отъ тамъ. (Сочи бюфета)

Председателстващъ д-ръ Б. Вазовъ: Г. Дилиановъ! За пазете спокойствие!

М. Дилиановъ (з): Азъ съмъ спокоенъ. Дайте валерианови кашки на господина и азъ ще говоря съ скръстени рѣце.

В. Молловъ (д. сг): А вие много ни давахте възможность да говоримъ!

М. Дилиановъ (з): Г. Молловъ! Азъ снощи Ви слушахъ два и половина часа непрекъснато.

В. Молловъ (д. сг): И азъ слушамъ.

Д-ръ Н. Чирпанлиевъ (д. сг): Г-да! Запазете спокойствие. Той самъ се черви отъ думитѣ си.

М. Дилиановъ (з): Да се отбележатъ Вашитѣ думи въ протоколитѣ, за да се червите вие отъ тѣхъ впоследствие.

Д-ръ Н. Чирпанлиевъ (д. сг): Самъ се червите отъ думитѣ си.

Председателстващъ д-ръ Б. Вазовъ: Г-да! Излишни сж такива пререкания. Оставете оратора да продължи спокойно.

М. Дилиановъ (з): Г. г. народни представители! Ние въ областта на просвѣтата ще продължимъ да работимъ за тая идея, щото всѣки младежъ, миналъ презъ нашитѣ училища, да намѣри своето мѣсто въ живота, отъ сутринъ до вечеръ да работи, . . .

В. Молловъ (д. сг): Омарчевски пианъ отъ сутринъ до вечеръ — това е вашата просвѣта.

М. Дилиановъ (з): . . . да работи тѣй, както трудолюбивата пчела, която намира своята килийка, кждето да сложи събрания нектаръ отъ цвѣтата. И азъ съжалявамъ, че професори се явяватъ да опониратъ на една здрава мисль. (Ржкоплѣскания отъ земледѣлицитѣ)

В. Молловъ (д. сг): Каква здрава мисль, бе? Здрава мисль отъ пианъ човѣкъ!

М. Дилиановъ (з): По тоя въпросъ . . .

В. Молловъ (д. сг): Какъвъ въпросъ?

М. Дилиановъ (з): По този въпросъ нашата група ще со изкаже подробно, когато сложите тукъ на тази маса закона за народната просвѣта.

В. Молловъ (д. сг): Ще го сложимъ, не се безпокойте.

Ц. Бръшляновъ (д. сг): Демагогия съ реалки и пр. и пр.

М. Дилиановъ (з): Но ние, хората на селото, . . .

Отъ сговориститѣ: О-о-о!

Д-ръ Н. Колушевъ (д. сг): Ти си по-гражданинъ отъ мене.

М. Дилиановъ (з): . . . които обвиняватъ въ този моментъ, че сме задушвали интелигенцията, просвѣтата, отидоме по-нататѣкъ. Ние знаехме, че презъ 40-годишното управление грамадна частъ отъ децата на селото гнеха въ невъзможни зандани, наречени училища.

В. Молловъ (д. сг): Ние не направихме нищо — вие направихте!

М. Дилиановъ (з): Поне тукъ да не ми се възразява отъ ония, които изнесоха анкетата за грозното положение на нашитѣ селски училища. Съ закона за строежа на училищата ние можахме да издигнемъ десетки не, а стотици училища въ най-важнитѣ села.

В. Моллов (д. сг): И то не е вѣрно.

М. Дилианов (з): Нашият народ има една добра черта, че на фасадитѣ на училищата слага годината, когато сж построени, за да не може никой впоследствие да отрече това, което е направено.

Н. Падарев (д. сг): Името на Омарчевски да не се забрави.

М. Дилианов (з): Толкова ли е страшенъ за васъ Омарчевски?

Законътъ за поощрение родната литература, законътъ за общедостъпнитѣ народни читалини сж тоже едно значително законодателно дѣло въ областта на народната просвѣта. Азъ бихъ повдигналъ тукъ и въпроса за правописа, . . .

Отъ сговориститѣ: А-а-а!

М. Дилианов (з): . . . ако не бѣхъ поддръжникъ на мисълта, че този въпросъ трѣбва да бѣде разрешенъ преди всичко въ кабинета на ученикѣ, на филологитѣ. Но дори и по този въпросъ, г. г. народни представители, Парламентътъ даде нѣщо, което задоволи не само маситѣ долу, които чакатъ, жадуватъ за единъ опростенъ, достъпенъ правописъ, . . .

Ц. Бръшлянов (д. сг): Просташки.

М. Дилианов (з): . . . но задоволи и културни слоеве на нашия народъ. Не искамъ да ви посочвамъ, че дори представителитѣ на нашата интелигенция още си служатъ съ той правописъ. (Сочи в: „Радикалъ“) Ето какъ пише партията на интелигенцията.

Х. Статевъ (п. л): Кой вестникъ?

Нѣкой отъ сговориститѣ: В. „Радикалъ“ по технически причини излиза по правописа на Омарчевски.

М. Дилианов (з): Войната, наложена по вина на други, разстрои транспортнитѣ средства на нашата държава.

Н. Николов (д. сг): А се загуби по вина на дружбашитѣ.

М. Дилианов (з): Благоустройството остана назадъ. Онова правителство, което даде Земледѣлскитѣ съюзъ, не захъне да даде рецепти за дѣкуването и на тѣзи рани. Законътъ за трудовата повинностъ, срещу който тѣй много се говори, съ който тѣй много се демагогствува преди законодателнитѣ избори, кой знае дали ще бѣде сложенъ тукъ, за да бѣде отмененъ, защото неговото значение прекрати границитѣ на страната

Отъ сговориститѣ: А-а-а! (Смѣхъ)

Нѣкой отъ сговориститѣ: И отиде въ Бразилия.

М. Дилианов (з): . . . и стана предметъ на разговори и проекти въ чужди държави.

Отъ сговориститѣ: Ей-ей!

М. Дилианов (з): И тукъ ще чакамъ да бѣде опроверганъ. Законътъ за пѣтицата, . . .

Ц. Бръшлянов (д. сг): А! По-рано нѣмаше пѣтица (Смѣхъ вервѣдъ, сговориститѣ)

М. Дилианов (з): . . . който даде възможностъ да се използва енергията, труда на повиничаря непосредствено за неговитѣ нужди — защото само по този начинъ използването на труда е най-продуктивно. — очерта мрежата на онѣзи пѣтица, които вие не можете да не довършите, щомъ ще се явяватъ предъ народа да искате неговото допѣрие. (Ражкоплѣскания отъ земледѣлцитѣ)

А. Сталийски (д. сг): Добре че ще пишате годината!

М. Дилианов (з): Законътъ за желѣзницитѣ, пошитѣ и таванитѣ

Х. Манафов (д. сг): Въ всѣко село телефонъ!

М. Дилианов (з): . . . е доказателство, че сж положени грижи за ония, които тѣнатъ въ материална мизерия затуй, защото не може продуктътъ на тѣхната рѣка, резултатъ на тѣхния депошентъ трудъ, да пазѣе на пазара. Той законъ очерта онази мрежа отъ посета и желѣзници, при която трудовата повинностъ започна да се прилага, и на васъ не остава нищо друго въ този моментъ освенъ да отивате да осветявате завършенитѣ дѣла на трудовата повинностъ. (Продължителни ражкоплѣскания отъ земледѣлцитѣ) На васъ не остава нищо друго, освенъ да продължите въ тази посока по-продуктивно отъ самитѣ насъ. Ние ще ви съдействуваме съ най-голъмо чистосърдечие.

Н. Николов (д. сг): За всичко добро ви благодаримъ.

Нѣкой отъ сговориститѣ: А краварникътъ на Стамболлийски?

М. Дилианов (з): Краварникътъ на Стамболлийски е въ рѣцетѣ на правителството; всичко е конфискувано. Не знамъ дали има пълно основание да бѣде венчко конфискувано, защото съдебната властъ не си е казала още думата.

Нашитѣ финанси . . .

Отъ сговориститѣ: А-а-а!

М. Дилианов (з): Ако тукъ поне животътъ не опровергаваше вашето „а-а-а“, азъ съвсемъ бѣгъло щѣхъ да мина този въпросъ.

Нѣкой отъ сговориститѣ: Карай карьеръ.

М. Дилианов (з): Идете на „Лега“! Вследствие на вашия законопроектъ за забраняване вноса на известни артикули, макаръ още да не е станалъ законъ, вие ще видите какво е станало тамъ съ ценитѣ и на онова, което вие сте оставили свободно да влиза

Левътъ, нашата валута, омѣрило за здравината на всѣка властъ у насъ. И азъ змѣя да заявя, че докато управлявахме ние, левътъ не достигна това катастрофално падане, . . .

Отъ сговориститѣ: А-а-а!

Нѣкой отъ сговориститѣ: Вие сте забравили: 3.300 л. струваха 100 швейцарски франка.

М. Дилианов (з): . . . което достигна валутата на други победени държави не, а валутата на победителни държави, каквато е съседката Румъния.

Нѣкой отъ сговориститѣ: То бѣше следъ васъ. Въ дружбашко време левътъ бѣше 1.60 л.

М. Дилианов (з): Ние ще Ви благодаримъ ако въ областта на финансовото дѣло можете да крѣпите финанситѣ на страната така, както бѣха крѣпени презъ наше време. (Ражкоплѣскания отъ земледѣлцитѣ) Вие приехте следъ 9 юний единъ левъ съ голѣма стойностъ. Тогава най-здравата валута въ свѣта, доларътъ, бѣше, ако се не лѣжа, 80 или 90 л., днесъ ние го намираме 140 л.

Ц. Бръшлянов (д. сг): Вие, земледѣлцитѣ, заварихте лева 16 ст. златни, а го направихте 3 ст.

М. Дилианов (з): Ние не искаме да кажемъ, че вие сте причина за това.

Нѣкой отъ сговориститѣ: Ами кой?

М. Дилианов (з): Ние гледаме по-далечъ отъ вашитѣ амбиции и вашитѣ желаниа да правите безогледна критика. Ние знаемъ, че има известни причини, независящи отъ васъ, които влияятъ върху валутата, но все пакъ вие не можете да отречете, че вътрешното положение, което още не е здраво, защото пишете това въ тропното слово, влияе върху тази валута и я понижава. Вие не можете да отречете, че недоброто рѣшно положение, особено отношенията ни съ най-важната ни съседка влияе чувствително за понижението на нашата валута.

А. Сталийски (д. сг): Защото тамъ е г. Оббовъ.

Й. Марулевъ (д. сг): Тамъ сж предателитъ.

М. Дилиановъ (з): И на това ще дойла.

Ц. Бръшляновъ (д. сг): Сърбия оплаква Стамболийски повече отъ васъ. Какъ не Ви е срамъ да говорите това!

М. Дилиановъ (з): Създаденото отъ земледѣлското правителство въ тази посока чрезъ закона за общия доходъ, чрезъ закона за дружествата, имаше тенденцията постепенно да се обхвае дохода на всѣка личностъ, на всѣки гражданинъ, . . .

Й. Марулевъ (д. сг): За да влѣзе въ вашитъ джобове!

М. Дилиановъ (з): . . . за да може по този начинъ да се дойде до едно прѣко облъгане и да се намалатъ облаганията, които падатъ тежко върху консоматоритъ и върху дребнитъ производители.

Нѣкой отъ сговориститъ: Това е демагогия!

Й. Марулевъ (д. сг): Ако си дружбаштъ, нѣма да плашашъ, ако не си, ще плашашъ!

М. Дилиановъ (з): Когато вие сложите на измѣнение тия закони, ние ще приведемъ аргументи защо сме ги създали, но азъ не знамъ дали вие ще ги сложите.

Й. Марулевъ (д. сг): Тъ сж закони само за да не плашатъ дружбашитъ данъци.

Нѣкой отъ сговориститъ: Ами какъ ще съберемъ недоборитъ, които вие оставихте?

М. Дилиановъ (з): Войнага остави тежки социални проблеми.

Нѣкой отъ сговориститъ: Ама и вие малко не оставихте. (Глъчка)

Председателстваващъ д-ръ Б. Вазовъ: (Звъни) Моля, пазете по-голѣма типина!

М. Дилиановъ (з): Войнитъ оставиха за васъ да разрешите тежки социални проблеми. Земледѣлската властъ направи пѣшо въ тази посока, и азъ съмъ длъженъ да подчертая, че вие не само не го отрехохте, но го продължавате и ще го продължавате. И затуй може да разчитате на нашето сътрудничество.

Нѣкой отъ сговориститъ: Въ какво направеление?

М. Дилиановъ (з): Бѣжанцитъ . . .

Отъ сговориститъ: А-а-а!

М. Дилиановъ (з): Пакъ това пещастно „а-а-а“!

А. Сталийски (д. сг): Ще ни кажете и за разграбването на Арсенала — Вие знаете повече работи, понеже бѣхте въ комисията по раздаването на материалитъ.

М. Дилиановъ (з): Ще ви кажа и за Арсенала, макаръ да не съмъ билъ въ никаква комисия. — Законътъ за настаняване на бѣжанцитъ говори за едно промишляване отъ нашата властъ за тия нещастници, и затуй днесъ имаме градове, въ които презъ наше време се образуваха грамадни нови бѣжански квартали. Вие сте повечето богати хора, били сте въ Варна и сте видѣли два грамадни квартала на бѣжанци. Ние давахме на бѣжанцитъ дворни мѣста, материалъ безплатно и безплатенъ превозъ на материалитъ. Това говори, че простиятъ селянинъ, дошълъ тукъ като законодателъ, е ималъ погледъ не само за своето съсловие, . . .

Й. Марулевъ (д. сг): Ами и за кесията си!

М. Дилиановъ (з): . . . ами и за ония, за които той не бѣше виновенъ, че напуснаха своитъ родни къщи. (Ражкоплѣскования отъ земледѣлцитъ)

С. Василевъ (д. сг): Вие като правителство, бѣхте длъжни да направите това.

Министъръ И. Русевъ: Единъ дружбашки чиновникъ отиде подъ съдъ за една кражба отъ 119.000 л., взети отъ кредита за бѣжанцитъ срещу разписка.

М. Дилиановъ (з): Да не се спирамъ на този въпросъ. Азъ ще ви приведа още по-ужасни нѣща. Пазете се днесъ да не става това.

Сираци, вдовици, инвалиди — или и за тѣхъ нищо не сме направили?

А. Сталийски (д. сг): Абсолютно нищо.

М. Дилиановъ (з): Азъ желая да довършите туй, което ние започнахме.

И. Петровъ (д. сг): Само кощунствувахте съ паметъта на падналитъ.

М. Дилиановъ (з): Тогава заседаваше една комисия отъ запасни офицери, генерали и инвалиди, въ която си блъскахме главитъ при тежкитъ финанси на страната да намѣримъ пактища, за да задоволимъ нуждитъ на тѣзи нещастници, които се жертвуваха за насъ, останалитъ здрави, които се жертвуваха за България. И ние ще искаме и отъ васъ да задоволите тази нужда. (Възражения отъ сговориститъ) Три законопроекта сме внесли ние. Ние желаемъ да бжде единъ отъ най-първитъ ви законопроекти тоя за сирацитъ, вдовицитъ и инвалидитъ, защото е позоръ за единъ народъ, който е покритъ съ слава по бойнитъ полета, . . .

Отъ сговориститъ: А-а-а!

М. Дилиановъ (з): . . . да остави своитъ сакати да мизерствуватъ!

А. Сталийски (д. сг): Която слава вие осквернихте . . .

М. Дилиановъ (з): Войната ние ли открихме?

А. Сталийски (д. сг): . . . и паметникъ ѝ построихте — владайскиятъ паметникъ.

М. Дилиановъ (з): Ще говоримъ и за него паметникъ, позорътъ за който ще падне другаде. (Възражения отъ сговориститъ)

Председателстваващъ д-ръ Б. Вазовъ: Моля ви се, г-да!

И. Лѣнарски (д. сг): Говорите за предателство вие, които предадохте родината!

Председателстваващъ д-ръ Б. Вазовъ: Моля, г. Лѣнарски, нѣмате думата.

М. Дилиановъ (з): Азъ бихъ желалъ да имамъ една черна дѣска и само да пиша това, което вие полхвърляте, за да видите, че съвсемъ неоснователно се повтаряте отъ три дни тукъ и не давате възможностъ да се изкажемъ по жизненитъ въпроси на страната.

Председателстваващъ д-ръ Б. Вазовъ: Следвайте си мисльта по-спокойно. Моля ви, г-да, не прекъсвайте!

М. Дилиановъ (з): Моята мисль е за тѣхъ, и затова азъ се спирамъ на тѣхнитъ закачки; ако моята мисль прескачаше тѣхнитъ глави и отиваше до мойтъ избиратели, азъ нѣмаше да говоря тукъ, а шѣхъ непосредствено на тѣхъ да говоря.

Х. Манафовъ (д. сг): Г. Дилиановъ! Когато говорите за патриотизъмъ и забравяте измѣненето на закона за съдене виновнитъ за народната катастрофа, не знаете какво говорите!

Председателстваващъ д-ръ Б. Вазовъ: Моля, г. Манафовъ!

М. Дилиановъ (з): Обвинявате ни, че сме съсловна организация. (Претрещания между земледѣлци и сговористи)

Председателстващ д-ръ Б. Вазовъ: Моля, г. Косовски! Отъ Вашата група говори ораторъ и Вие трѣбва да мълчите. Това е елементарно нѣщо: групата, отъ която е ораторътъ, трѣбва да бѣде най-мирна.

М. Дилиановъ (з): Защо създадохме закона за жилищната криза?

И. Марулевъ (д. сг): За да дадете възможност на всички рушветчици да се награвятъ.

М. Дилиановъ (з): Дали и сега това нѣщо не става тамъ? — Ние го създадохме, защото една социална нужда налагаше да бѣде създаденъ, а не за съсловието, отъ което сме излѣзли. Ние ще чакаме да сложите на разглеждане този законъ, за да си кажемъ думата по него. Но ние дадохме чрезъ него едно доказателство, че нашиятъ погледъ отива по-далече отъ селото, че той засѣга града, неговото грамадно мнозинство, което изнемогва подъ бича на мизерията, на склюпотията.

Нѣкой отъ сговориститѣ: За чл. 4 да не забравите!

М. Дилиановъ (з): Въпросътъ за земята. Ако у насъ обработването на земята, използването на почвата ставаше по онѣзи съвършени методи, по които става използването на почвата въ культурнитѣ страни, нуждата отъ земя у насъ нѣмаше да бѣде тъй голѣма, нѣмаше да се наложи вотирането тъй спѣшно, тъй бързо на закона за трудовата поземелна собственостъ.

Нѣкой отъ сговориститѣ: Нека варненци ви кажатъ какъ съ раздадени мѣстата въ Варна.

М. Дилиановъ (з): Вие ги отнемете сега съ единъ законъ, съ членъ единственъ, ако щете. Понеже въ течение на 40 години не е направено почти нищо, за да се изгради едно здраво съзнание за използване на почвата тъй, както агрономическата наука диктува, у нашия народъ се яви гладъ за земя.

Нѣкой отъ сговориститѣ: Всички началници въ Министерството на земледѣлието вземаха въ Варна най-курортнитѣ места, ужъ за да обработватъ земята.

М. Дилиановъ (з): Това навѣрно е станало точно по закона. Измѣнете закона и отнемете земята. Това е много проста и лека работа. Напразно спорите.

И. Петровъ (д. сг): Законъ за даване земя само на дружбани.

Нѣкой отъ сговориститѣ: Съ декларации.

М. Дилиановъ (з): Когато се сложи законътъ — а той ще бѣде измѣняванъ, защото отъ приложението му се оказа, че има нѣща, които трѣбва да се измѣнятъ, защото и ние сами го измѣнявахме — . . .

Нѣкой отъ сговориститѣ: Който е далъ декларация, той е вземалъ земя.

М. Дилиановъ (з): . . . тогава ще ви докажа кому е дадено и какъ е дадено. Но вие декларирахте вече, че това е единъ насмѣхъ законъ и че нѣма да го махнете, макаръ да се желае отъ мнозина да бѣде премахнатъ.

Нѣкой отъ сговориститѣ: То е наша идея, вие я откраднахте. Тя не е ваша идея. (Глъчка)

Председателстващ д-ръ Б. Вазовъ: Моля ви се, г-да, нѣмате думата.

И. Петровъ (д. сг): Г. Дилиановъ! Посочете единъ отъ вашитѣ сдружени земледѣлци и депутати, който да е далъ живъ примѣръ на образцово земледѣлие, който да е послужилъ като примѣръ на земледѣлския народъ.

М. Дилиановъ (з): Азъ бихъ ви запигалъ да покажете вие единъ такъвъ отъ вашата срѣда.

И. Петровъ (д. сг): На Братя Харитови, на Симеонови, на Братя Митови въ Свищовъ и на Пеневъ въ южна България.

М. Дилиановъ (д. сг): Вие посочвайте отъ вашата срѣда, азъ не ще ви посочвамъ отъ нашата срѣда, защото нѣмаме чифлици.

И. Петровъ (д. сг): А на Оббовъ чифлика въ Плъвенъ?

Председателстващ д-ръ Б. Вазовъ: Оставете оратора да си изкаже мислитѣ спокойно; вие му отвлечате вниманието.

М. Дилиановъ (з): Оббовъ нѣма чифликъ, той има едно лозе; и Турлаковъ сѣщо има едно лозе, което вие въ изборитѣ изкарахте, че е покрито България.

Ще мина на другъ въпросъ, който сигурно нѣма да ви дразни — въпроса за нашето производство. Вие, идвайки тукъ на тази трибуна въ миналото, викахте, че само производството ще спаси нашия народъ отъ тежкото икономическо положение, въ което го оставиха дветѣ войни. Е добре, дадохме ли ние известни доказателства, че въ тази посока сме искали да направимъ нѣщо за тази страна?

Ц. Бръшляновъ (д. сг): Не дадохте.

М. Дилиановъ (з): Не сме дали ли? Азъ ще Ви кажа, че сме дали, г. Бръшляновъ.

Ц. Бръшляновъ (д. сг): Партизанствувахте съ всичко.

М. Дилиановъ (з): Въ областта на земледѣлието ние дадохме закони, които вие само ще коригирате, но коренно нѣма да измѣните. Ние създадохме фондъ за культурнитѣ мѣроприятия, намѣрихме и посочихме източницитѣ, произходящи повече отъ селото, за да може тоя законъ да се прилага и да даде реални резултати.

Нѣкой отъ сговориститѣ: Четете статистиката за количеството декари, засѣяни въ България презъ ваше време.

М. Дилиановъ (з): Ние организирахме най-важното нѣщо за земледѣлието — земледѣлския кредитъ.

Нѣкой отъ сговориститѣ: За метила кажете нѣщо!

М. Дилиановъ (з): И ако вие възроптаете, вие ще роптаете срещу Земледѣлската банка, въ която не сме имали никога нито единъ сдруженъ земледѣлецъ.

Р. Маджаровъ (д. сг): Не е вѣрно.

С. Мошановъ (д. сг): И нея ограбихте.

М. Дилиановъ (з): И нея ли сме ограбили? Заповѣдайте това, което съмъ задигналъ, да ви го дамъ.

Председателстващ д-ръ Б. Вазовъ: Надейте прекаква г. Мошановъ! Оставете оратора да говори. Вие нѣмате право да говорите.

С. Мошановъ (д. сг): Ама говори за Земледѣлската банка.

М. Дилиановъ (з): Горитѣ, едно грамадно национално богатство . . .

И. Марулевъ (д. сг): Да ги раздавате безъ пари.

М. Дилиановъ (з): Азъ желая вие да не разсипвате това национално богатство. Ние ви посочихме правия пътъ, за да не бѣде разсипано. Ние съ законъ учредихме кооперативното използване на горитѣ. И ако бѣше тукъ сега г. министърътъ на земледѣлието, щѣше да ви каже, че той е одобрилъ тази грамадна стопанска реформа, прокарана въ закона, и че е въ намѣрение дори да прати хора да видятъ какъ се експлоатиратъ горитѣ въ Ромѣния.

Нѣкой отъ сговориститѣ: И какъ се събиратъ гласове.

Другъ сговористъ: И какъ се даватъ по 20 хиляди кубика етатъ преди изборитѣ.

Р. Маджаровъ (д. сг): Г. Дилиановъ! По въпроса за горитѣ много бързо минахте, защото има нѣщо, което и на Васъ гори душата — то е грамадното разграбване на горитѣ въ България.

М. Дилиановъ (з): Г. Маджаровъ! Изработва се и ще се постави на дневен редъ законопроектьтъ за горитѣ и азъ ще имамъ възможностъ да се изкажа подробно, защото поне тази материя познавамъ тѣй, както познавамъ петътъ си прѣста.

Отъ сговориститѣ: О-о-о!

М. Дилиановъ (з): Минитѣ богатства на България. Благодарение на обстоятелството, че разработката на подземнитѣ богатства изисква огромни капиталы, въ туй отношение ние не можахме да се проявимъ.

Нѣкой отъ сговориститѣ: Христосъ възкресе!

М. Дилиановъ (з): Азъ желая вие да се проявите и ние ще ви дадемъ нашето пълно съдействие. (Ръкоплѣскания отъ земледѣлцитѣ)

Но нека мина на воднитѣ сили. Къде бѣхте въ миналото да си спомните за тѣхъ? Стотици рѣки слизатъ отъ нашитѣ планини и носятъ нечувани пакости на полето.

Д. Кьорчевъ (н. л.): Идеята ваша ли е?

М. Дилиановъ (з): И законътъ е нашъ, и приложението му е наше.

Д. Кьорчевъ (н. л.): Не е вашъ — законътъ е отъ 1906 г.

М. Дилиановъ (з): Ние ви дадохме закона за воднитѣ синдикати, единъ законъ, който прокарава единъ новъ принципъ въ използването на националнитѣ богатства.

Нѣкой отъ сговориститѣ: 20 години съществува този законъ въ Германия.

М. Дилиановъ (з): И ние дадохме правилно приложение на този законъ, безъ да можете да ни обвинявате въ партизанство. — „Вжча“ е огледало за приложението на този законъ. Азъ съмъ членъ на „Вжча“, но азъ не отидохъ да искамъ да бѣда нито въ контролния, нито въ управителния съвети — тамъ сж само радикали и само демократи. (Ръкоплѣскания отъ земледѣлцитѣ) И въпрѣки туй земледѣлското правителство безрезервно помагаше на „Вжча“, защото „Вжча“ спасява единъ окръгъ отъ икономическо бедствие, защото всички ония синдикати, наннзави по нашитѣ рѣки, ще дадатъ онази сила, която ще възкреси двестетъ хиляди паднали по бойнитѣ полета, по вината на тѣзи, които управляваха преди насъ. (Ръкоплѣскания отъ земледѣлцитѣ)

Д. Кьорчевъ (н. л.): Законътъ е отъ 1906 г.

Председателстващъ д-ръ Б. Вазовъ: Г. Дилиановъ! Имайте малко повече уважение къмъ падналитѣ на бойнитѣ полета.

М. Дилиановъ (з): Азъ ги уважавамъ и затова казвамъ, че тѣ възкръсватъ въ оная електрическа енергия, която ще ни дадатъ воднитѣ сили.

Председателстващъ д-ръ Б. Вазовъ: Престанете да експлоатирате съ свещената паметъ на падналитѣ герои презъ време на войнитѣ. Тѣзи герои паднаха не за това или онова правителство, а за България, за нейнитѣ идеали!

М. Дилиановъ (з): Азъ признавамъ това и се прекланямъ предъ тѣхната паметъ, но азъ не знаехъ, че и Вие ще ме апострофирате тѣкмо тамъ, където азъ не заслужавамъ да бѣда апострофиранъ.

Д. Кьорчевъ (н. л.): Вашитѣ депутати презъ войната гласуваха всичкитѣ кредити и бѣха най-добритѣ приятели на правителството.

М. Дилиановъ (з): Азъ не зная Вие какъвъ бѣхте на правителството и на тѣзи, които Ви възпитаваха.

Д. Кьорчевъ (н. л.): Азъ ще Ви донеса фотографитѣ, въ които сж фотографирани тукъ вашитѣ приятели, 24 души, заедно съ нашитѣ депутати и съ немскитѣ — ей тукъ!

Отъ сговориститѣ: Браве! (Ръкоплѣскания)

Д. Кьорчевъ (н. л.): Ей тукъ бѣше Александъръ Димитровъ!

М. Дилиановъ (з): Понеже менъ ме нѣма въ тѣзи фотографии, не ме засѣгатъ Вашитѣ закачки.

Председателстващъ д-ръ Б. Вазовъ: Моля, г. Кьорчевъ, не прекъсвайте!

Нѣкой отъ сговориститѣ: Колкото хора, толкова течения въ тѣхната партия. (Сочи земледѣлцитѣ)

М. Дилиановъ (з): Г. г. народни представители! Азъ ще се спра на другъ единъ въпросъ, въпросътъ надъ въпроситѣ, споредъ мене, въпросътъ за сегашния моментъ, въпросъ, върху който се спрѣха всички преждеговоривши, но му даваха едностранчиво освѣтление и затуй и заключенията имъ, споредъ мене, бѣха доста едностранчиви — това е въпросътъ за разпокъсаното съзнание на нашия гражданинъ, въпросъ сложенъ за разрешаене и въ тронното слово. Тамъ е казано: (Чете) „Дѣлцитѣ и кръвопрлитни войни изтощиха страната и нараниха болно народната душа. Обезвѣренъ въ идеалитѣ си, обиденъ въ своето достоинство, българскиятъ народъ трѣбваше да се подчини на тежкитѣ за него мирни договори. Но нека всички се проникнемъ дълбоко отъ съзнанието съ общи усидия, съ лоялностъ, съ търпение, самообладание и трудъ да поведемъ страната изъ нови дѣлтица на миренъ напредъкъ и стопанско творчество.“ Това сж думи, казани отъ най-високото мѣсто въ Парламента, и азъ бихъ желалъ да намѣрятъ добъръ отзвукъ въ душата на всѣки депутатъ, който въ тоя моментъ съзира трагичната истина, трагичната правда въ тия думи. Отъ десетина години нашата страна допадна въ орбитата на тежки свѣтвовни събития. Войнитѣ — това е фаталниятъ кръгъ отъ десетина години, по който се движи нашата страна къмъ погрома, къмъ катастрофи. Балканската война, която ни даде една лоша дипломатия, която ни даде единъ най-голямъ врагъ на доблестния войникъ на фронта — холерата, ни докара до единъ нещастенъ Букурещки договоръ. Всемирната война, въ която нашата дипломатия още по-очибвище показа своята некаждрностъ . . .

Н. Пждаревъ (д. сг): На Добро-поле!

М. Дилиановъ (з): . . . и презъ която война нашиятъ доблестенъ войникъ на фронта получи другъ, не по-малко ужасенъ противникъ отъ тоя, който бѣше насреща му — гладътъ — докара страната до позорния Парижки миръ, който разнебити нашия народъ.

Н. Рачевъ (д. сг): Но той мина презъ Добро-поле.

М. Дилиановъ (з): Азъ нѣма защо да ви говоря за Добро-поле; г. Русевъ писа по тоя въпросъ книга — вземете, прочетете я. Азъ следуюция пжъ ще я цитирамъ; мислѣхъ, че нѣмаше нужда да я нося тукъ.

Министъръ И. Русевъ: Какво ще цитирате?

М. Дилиановъ (з): Има какво да цитирамъ.

Министъръ И. Русевъ: Ще цитирате, че съдействувахте за развалата на войската!

М. Дилиановъ (з): Сетнитѣ, грамаднитѣ материални загуби, тежкитѣ финансови задължения — и за тѣхъ азъ нѣма да говоря; вие ще ги видите, когато почнете да изработвате, когато почнете да гласувате бюджета. Азъ ще говоря за моралнитѣ загуби, за ония загуби, които съ вѣкове ще трѣбва да лѣкуваме, ако имаме съзнанието, че трѣбва действително да лѣкуваме нашия народъ и че той действително е боленъ, както казва тронното слово и както особено и енергично подчерта това г. Костурковъ въ своята речъ.

Д-ръ Н. Чирпанлиевъ (д. сг): Вие провалихте катастрофално морала на българския народъ.

М. Дилиановъ (з): Народната душа е прогнила, народниятъ духъ е прояденъ. Единъ високопоставенъ и високопочтенъ сега вече запасенъ офицеръ още въ него моментъ, когато се рушеше националната мощъ и духъ на фронта, ми каза: „Ние всички се превръщаме въ обгорѣли гвоздеи“.

а вие знаете за какво е годенъ обгорѣлиятъ гвоздей, гвоздей, миналъ презъ пламачитѣ на единъ пожаръ. И нашето общество е болно; то страда и има нужда отъ лѣкъ, защото кой не се върна покусенъ отъ фронта, кѣдѣто сѣ такъвъ идеализъмъ, сѣ такава самоотреченостъ бѣ търпѣлъ гладъ и неволи толкова години? Ние желаемъ, споредъ израза на тронното слово, вие да дадете тоя лѣкъ и не ще бждемъ ние, които ще се противопоставимъ, когато вие ще се явите като добри лѣкари на народната душа. (Ражоплѣскания отъ земледѣлцитѣ)

И. Петровъ (д. сг): Кажете, обаче, презъ вашето управление какъ лѣкувахте тоя народъ и дали го лѣкувахте?

Председателстващъ д-ръ Б. Вазовъ: Моля Ви се, г. Петровъ!

М. Дилиановъ (з): Тъкмо това говоря и за него ще говоря.

И. Петровъ (д. сг): Кажете какъ го лѣкувахте вие?

М. Дилиановъ (з): Презъ тежкитѣ войни въ нашия народъ, въ душата на нашия войникъ проникна една душевна болестъ, наречена „болшевизъмъ“. Не по вина на тоя войникъ достигна тя тамъ — вината бѣше по-назадъ, въ тила. Но създаде се годна почва и тая болестъ, която се яви въ рускитѣ войници, която се яви въ руското общество като противовесъ на единъ тиранически, на единъ деспотически режимъ, намѣри мѣсто и въ нашия войникъ, който бѣше много далечъ отъ ония условия въ Русия, кѣдето едрото земледѣлие, кѣдето едриятъ капиталъ бѣше превърналъ руския селянинъ въ мужикъ, въ човѣкъ безъ душа и безъ воля, прояденъ отъ алкохола.

Нѣкой отъ социалдемократитѣ: Болшевизъмътъ намѣри такава почва даже и въ главата на Стамболийски, който казваше, че е ученикъ на Ленина.

М. Дилиановъ (з): Вие го излѣкувахте!

П. Величковъ (с. д): Той не е излѣкуванъ, но си намѣри майстора.

М. Дилиановъ (з): Споредъ вашия изразъ, да видимъ какви лѣкари ще бждете и за народа.

Комунизъмътъ е едно икономическо учение, което има своитѣ строго опредѣлени рамки и докато то се движеше въ тия рамки, то не представляваше опасностъ за нашия общественъ строй. Но презъ време на войната, когато то тури цова табела, „болшевизъмъ“, когато то излѣзе извънъ рамкитѣ, и тѣ далече излѣзе, че почти въ рамкитѣ нищо не остана, то стана едно пакостно учение за нашия общественъ животъ.

Н. Николовъ (д. сг): Защо се съюзихте сега въ изборитѣ?

М. Дилиановъ (з): Азъ ще Ви кажа защо сѣ се съюзили нѣкой отъ нашитѣ срѣди.

И. Марулевъ (д. сг): $\frac{3}{4}$ отъ вашитѣ депутати сѣ избрани отъ комуниститѣ, г. Дилиановъ.

М. Дилиановъ (з): Може-би и вие имате комунистически гласове, защото тѣхните разбити хора гласуваха и по приятелски начинъ кѣдето искаха.

Отъ сговориститѣ: А-а-а!

И. Марулевъ (д. сг): Вашитѣ депутати сѣ избрани съ винена бюлетина.

М. Дилиановъ (з): Следъ войнитѣ едно бѣше необходимо, съзнателниятъ гражданинъ едно искаше отъ държавника: здрава, силна държавна властъ, защото за всѣкиго бѣ ясно, че държавниятъ корабъ сѣ движи вървѣдъ подводни скали, които всѣки моментъ могатъ да го разгромятъ. И вие, които участвувате въ него моментъ, въ управлението заедно съ Земледѣлскитѣ съюзъ, видѣхте веднага подмолната скала, която изпречи комунизъмътъ на вашия пътъ — стачката, която увлѣче и хората на широкитѣ социалисти. И тамъ, въ него моментъ, вие почувствувахте най-добре силната подкрепа, здравата подкрепа на земледѣлската властъ, за да избегнете една друга опасностъ, която можеше много лесно да дойде отъ вѣнъ.

Н. Николовъ (д. сг): И пакъ войската свърши работа. Въ София заповѣдахте на вашитѣ гвардейци да се върнатъ по селата си.

Х. Баралиевъ (с. д): (Къмъ М. Дилиановъ) Вие предизвикахте стачката чрезъ провокацията си тогава.

М. Дилиановъ (з): Недейте ме кара да Ви казвамъ какво сте правили при р. Росица, г. Баралиевъ.

Х. Баралиевъ (с. д): Кажете вие какво правѣхте, които кадѣхте тамянгъ на Стамболийски по-рано, а сега кадите тамянгъ на Драгиева?

М. Дилиановъ (з): Азъ на никого не съмъ кадилъ тамянгъ и никому не ще кадя.

Х. Баралиевъ (с. д): Кадите, кадите.

Председателстващъ д-ръ Б. Вазовъ: Моля, г. Баралиевъ!

М. Дилиановъ (з): А вие, които играете ролята на политическо махало, които единъ день сте при комуниститѣ, а други день сте при други, не знамъ кѣде е вашиятъ истински пътъ. Говоря за всички вие.

Х. Баралиевъ (с. д): (Възразява нѣщо)

Председателстващъ д-ръ Б. Вазовъ: Моля, г. Баралиевъ, седнете на мѣстото си, недейте прекъсва, а вие, г. Дилиановъ, не се отклонявайте отъ предмета.

М. Дилиановъ (з): Стачката даде да се разбере, че има една здрава властъ, въ която ще си строи главата всѣки безчинецъ въ тая държава.

П. Величковъ (с. д): А сега тая властъ си строи главата, защото бѣше една престѣпна властъ. И вие въ този моментъ защитавате нейнитѣ престѣпления, вие, които говорите за нѣкаква обнова въ вашия съюзъ!

М. Дилиановъ (з): Гледайте вашата глава да бжде здрава, защото това люшкаше насамъ-натамъ може да докара най-сетне пукване на вашата глава.

Х. Баралиевъ (с. д): Ние никога не сме били агенти на чужди партии.

М. Дилиановъ (з): Кажете го на други; азъ зная това добре.

Председателстващъ д-ръ Б. Вазовъ: Недейте прекъсва, г-да!

П. Величковъ (с. д): Вие вършите напоследъкъ дѣлото на Стамболийски.

Председателстващъ д-ръ Б. Вазовъ: Г. Дилиановъ! Не обръщайте внимание на прекъсванията, следвайте Вашата мисль.

М. Дилиановъ (з): Азъ не бихъ негодувалъ тѣй енергично отъ туй, че тази болестъ взема таква широки размѣри, ако не виждахъ какъ тя по невидимъ, неосезаемъ начинъ влиза въ крѣхкитѣ души на нашата младежъ, за сѣда здраво тамъ, пуца корени, разраства се и единъ день, когато младежътъ стане мъжъ, тя ще намѣри изходъ и ще стане туй, което почна да става.

Г. г. народни представители! Току-що излѣзли отъ орбитата на тежкитѣ, на голѣмитѣ свѣтovní събития — войнитѣ — ние навлизаме въ нова орбита на малкитѣ вътрешни събития. Стачката, това е първото таква събитие. По-сетне, когато трѣбваше да се тури прагъ на тѣзи събития, ние видѣхме какъ чрезъ младежта се подготвиха нови такива.

Нѣкой отъ сговориститѣ: Съ вашата оранжева гвардия!

М. Дилиановъ (з): Ние видѣхме, какъ комуниститѣ — сега мълчатъ, щомъ говоря за тѣхъ — насѣкваха крѣхката младежъ срещу държавния строй. Явно бѣше, че това с едно голѣмо зло и естественъ бѣше противовесътъ, който вие, управляюшитѣ днесъ, тогавашниятъ блокъ, противо-

поставихте чрез вашата младеж, която, споредъ както тогава казваха, подпалила клуба на тѣснитѣ социалисти.

Нѣкой отъ сговориститѣ: Защо тогава покойниятъ Стамболийски отъ тази трибуна каза, че „ако азъ слѣза отъ властъ, ще повинамъ тѣсницитѣ да дойдатъ?“

М. Дилиановъ (з): Ако Вие вѣрвахте, че той ще ги по-вика, кой е виновенъ, че можете да бъдете такъвъ на-ивенъ политикъ! Вие знаете каква борба водѣ той съ тѣхъ, но да ги униожимъ.

И. Петровъ (д. ст): Знаемъ отъ неговата кореспонденция, че той бѣше наредилъ официалната властъ да имъ даде всичкото си съдействие, за да организиратъ конгреса си. Това мисля, че го знаете и Вие.

Председателствуващъ д-ръ Б. Вазовъ: Недейте се обажда, г. Петровъ!

М. Дилиановъ (з): Нашата златна младежъ нѣлѣзе отъ релситѣ на едно правилно гражданско възпитание. Въ „Ренесансъ“ дори единъ отъ нашитѣ умни държавници, г. Буровъ, имаше неосторожността да отправи закана къмъ селската младежъ и къмъ селото. Тѣмъ като-че-ли тога трѣбваше за селската младежъ, която като-че-не бѣше чужда на идеята за сдружаване.

И. Петровъ (д. ст): Това не е вѣрно!

М. Дилиановъ (з): . . . която бѣше въ сърикосновенно съ комунистическата младежъ. Така се подготви почвата за други още по-печални, споредъ моитѣ разбирания и споредъ разбиранята на моитѣ другари, събития.

Отъ сговориститѣ: 17 септември!

М. Дилиановъ (з): Да, 17 септември, търновскитѣ събития. Азъ пѣма да отреа, че тогавашната властъ не намѣри начинъ да парализира тѣзи събития.

И. Петровъ (д. ст): Тя ги организира.

М. Дилиановъ (з): . . . за да парализира по-сетне и още по-тежкитѣ събития, които настѣпиха.

И. Петровъ (д. ст): Тя ги устрои. Въ Търново стражари и околийски началници биеха.

М. Дилиановъ (з): Вие тамъ ли бѣхте?

И. Петровъ (д. ст): Да, тамъ бѣхъ.

М. Дилиановъ (з): Къде бѣхте скрити?

И. Петровъ (д. ст): Азъ не бѣхъ скритъ никъде.

М. Дилиановъ (з): Азъ ще Ви кажа по-добре какво е било въ Търново.

И. Хрелопановъ (д. ст): Той се билъ скрилъ, а вие сте били ачикъ подъ закрилата на вашата полиция.

М. Дилиановъ (з): Г. Хрелопановъ! Азъ ще отговоря на Вашия въпросъ още този моментъ. Азъ отговорихъ вече на публично събрание въ Търново, но азъ ще повторя своя отговоръ.

И. Хрелопановъ (д. ст): Насъ стражари ни биеха въ Търново, а васъ стражари ви вардѣха.

М. Дилиановъ (з): Мене никой не ме е вардилъ. Така ли мислите Вие? Малко знаете тогава за търновскитѣ събития.

Г. г. народни представители! Въ Търново ние всички трѣбваше да платимъ данъкъ за опова безумие, което всички имаме — да палимъ опасенъ пожаръ въ душитѣ на нашитѣ младежи.

И. Хрелопановъ (д. ст): Вие лично не платихте; нито една цепеница не изядохте.

М. Дилиановъ (з): Това би значило азъ да Ви поштамъ: колко ваши хора пострадаха на 22 септември и колко цѣли?

Нѣкой отъ сговориститѣ: Много наши пострадаха.

М. Дилиановъ (з): Азъ нѣма да ви задамъ този въпросъ, защото азъ обяснявамъ исторически и психологически известни явления въ нашия общественъ животъ. (Глъчка. Възражения отъ сговориститѣ)

Р. Маджаровъ (д. ст): Г. Дилиановъ! Васъ земледѣлицитѣ щѣха да Ви обѣсятъ въ Търново, защото бѣхте противъ организираниѣтѣ кланета. Земледѣлскитѣ министри, които организираха убийствата въ Търново, противъ които Вие лично бѣхте тогава, бѣха лично противъ Васъ. При менъ дойде Никола Коларовъ отъ името на Турлакова и ми каза, че ще ни убиятъ, а Васъ щѣха да обѣсятъ.

М. Дилиановъ (з): Значи има хора, които знаятъ нѣщо повече за търновскитѣ събития.

Г. г. народни представители! Ще кажа за себе си, че и азъ трѣбваше да плащамъ данъкъ въ тѣзи събития. Азъ работихъ да бѣдатъ предотвратени, за да не вземе стихненъ размѣръ тази опасна вълна, която бѣше пламнала въ душитѣ на мнозина.

И. Марулевъ (д. ст): Това е една позорна страница изъ вашето минало. Забравете я, моля ви се! Недейте повдига страститѣ! Това е позорна страница отъ вашето управление. Азъ търпя, обичамъ да изслушвамъ, но не искамъ да говорите за нея.

М. Дилиановъ (з): Азъ имахъ доблестъта следъ търновскитѣ събития да излѣза да говоря предъ търновското гражданство цѣли три часа на тази тема.

Ц. Бръшляновъ (д. ст): Тамъ нѣмаше никакво гражданство.

М. Дилиановъ (з): Въ препълнения салонъ нѣмаше повече отъ десетъ души сдружени земледѣлци, които, кой знае, следъ 9 юний, да не сж станали сдружени сговористи.

И. Хрелопановъ (д. ст): Азъ бѣхъ на това събрание и ви зададохъ нѣколко въпроси да ми отговорите.

М. Дилиановъ (з): И отъ галерията стана една дама и ти Ви отговори вмѣсто мене.

И. Хрелопановъ (д. ст): Азъ Ви попитахъ: не бѣхте ли Вие назначенъ отъ комитета за селска диктатура въ Русе за организаторъ на бандитѣ въ Русенския окръгъ? Не дойдохте ли Вие отъ името на този комитетъ начело на една трень отъ Русе, чийто началникъ бѣхте Вие и тѣлпата не се ли ржководѣше лично отъ Васъ? Не пристѣпахте ли на Търновската гара на 16 септември сутринта? Не станаха ли въ Вашѣ присѣствие побойщата, отъ които Иванъ Хрелопановъ лежеше полумъртавъ на сжщата гара? (Викове: „Позоръ!“ отъ сговориститѣ)

М. Дилиановъ (з): Позоръ? Така ли? Е добре, чуите какво има задъ тоя позоръ.

И. Хрелопановъ (д. ст): Свалете си маската.

М. Дилиановъ (з): Азъ казахъ, че връзкитѣ на тѣзи печални събития, споредъ моитѣ разбирания и споредъ разбиранята на моитѣ другари, сж въ театръ „Ренесансъ“ и въ изгорѣлия клубъ на комуниститѣ. (Ржкоплѣскания отъ земледѣлицитѣ)

Министъръ Я. Стоенчевъ: Г. Дилиановъ! Азъ ще Ви прѣжсна. Това бѣ на „Чучулигата“, където Недѣлко Атанасовъ, Стоялъ Стефановъ и бившиятъ софийски кметъ Крумъ Поповъ решиха да направятъ търновскитѣ събития и да се избиятъ блокаритѣ.

М. Дилиановъ (з): Г. министре! По единъ щастливъ случай, Вие сте министъръ на правосъдието и ще се справите съ всичката строгост на закона съ ония, които сж водили страната къмъ бунтове и мятѣжи. — Азъ ще отговоря на г. Хрелопановъ и моля да бѣда изслушанъ. Азъ дойдохъ въ Русенска околия . . . (Силна глъчка)

И. Хрелопановъ (д. ст): (Възражава нѣщо)

Председателствуващъ д-ръ Б. Вазовъ: Г. Хрелопановъ! Моля, недейте прѣжсва. Само Вие не сте битъ. Моля,

г. Дилиановъ, продължавайте Вашата реч и не отговаряйте на всички потърпявши, защото потърпявше в тия събития сж много.

М. Дилиановъ (з): Азъ бихъ искалъ да бъда въздържанъ, но ме пресичатъ. Азъ смѣтамъ, че потърпявши сж обществото и народното дѣло и само затуй отговарямъ.

Отъ Русе азъ избѣрахъ да дойда въ Търново пръвъ, безъ каквато и да е сдруженъ земледѣлецъ още на 15 септемврий. Съ менъ бѣше г. Мушановъ и г. Костурковъ. Азъ вече знаехъ, идейки отъ Русе, че се създава едно тежко настроение, което поставя не васъ въ тежко положение, но което поставя въ тежко положение менъ, депутата на правителството, което поставя въ тежко положение правителството на Земледѣлския съюзъ. И когато пристигнаха треноветъ окръжавени, ние констатирахме оня ужасъ, който зѣе надъ страната и, преди всичко, надъ насъ, надъ Земледѣлския съюзъ и надъ неговитѣ депутати. И азъ съмъ длъженъ да ви кажа, че не зная какво е имало въ „Чучулигата“ или въ „Врабеца“ нѣкъде, но азъ съмъ длъженъ да подчертая, че Райко Даскаловъ, когото Вие обвинявате като най-голямъ бунтаръ въ случая, съ сълзи на очи молѣше всички къмъ спокойствие. (Възвращения отъ сговориститѣ)

Нѣкой отъ сговориститѣ: Райко Даскаловъ и сълзи! О-хо-о-о!

М. Дилиановъ (з): По този въпросъ ще говори правосъдието. По този въпросъ и военната властъ имаше свой върховенъ представителъ.

И. Хрелопановъ (д. сг): Да повѣрите командването на войската на единъ пиянъ човѣкъ — това бѣше унижение за нашата народна армия.

М. Дилиановъ (з): Той и днесъ е въ редоветѣ на войската. Той е проявилъ най-голямъ тактъ, за негова честъ.

Нѣкой отъ сговориститѣ: Военниятъ министъръ командуваше.

Н. Рачевъ (д. сг): Голѣмо тупе имате, г. Дилиановъ!

И. Хрелопановъ (д. сг): Като полковникъ Поповъ ли? За този мерзавецъ ли? Христовъ бѣше арестуванъ въ казармата.

Председателстваващъ д-ръ Б. Вазовъ: Г. Дилиановъ! Не можете ли набързо да минете тази печална дата?

М. Дилиановъ (з): Да дойда на 22 септемврий ли? Ами тази дата е по-печаленъ споменъ, г. председателю! Азъ казахъ, че фаталната верига отъ събития ни води до 9 юний, а най-сетне и до 22 септемврий. Азъ нѣма да се спирамъ тамъ, но виждамъ, че вие се спирате повече отколкото трѣбва на тази болна точка на нашия политически животъ. Тронното слово зове къмъ лоялностъ, къмъ търпение, къмъ себеотрицание, къмъ сътрудничество. Е добре, вие ще ви дадемъ туй сътрудничество, да лѣкуваме тѣзи рани, . . .

Нѣкой отъ сговориститѣ: Нѣмаме нужда.

М. Дилиановъ (з): . . . които се нанесоха, благодарение на редъ печални събития, въ нашия политически животъ. Но ние искаме да ви обърнемъ вниманието — защото въ този моментъ вие сте отговорната властъ — щото освенъ мѣрките, които вземате по силата на строгостята на законитѣ, да отидете по-надолу, по-назадъ, да вземете други мѣрки, мѣрки не чрезъ камшика, а мѣрки чрезъ живото слово, което да проникне въ душата на нашата младежъ. Въ училищата нашата младежъ е изгубила идеала, изгубила е пулса на правилното развитие на нашия животъ. Нашето семейство ригна настрана. Улицата, където зрѣе нашата младежъ, лопка тази младежъ насамъ-нататѣкъ и тя встѣпва въ живота безъ компасъ. Ето, тамъ ние ще чакаме отъ васъ да лѣкувате, тамъ ще чакаме да насочите вашето внимание.

Г. Нешковъ (д. сг): Вие покварихте училището, защото съ постановление № 101 вие изхвърлихте всички годни и способни учители и намѣсто тѣхъ нагласихте мръсни, отвратителни дружбани. Азъ бѣхъ училищентъ инспекторъ и зная това. Срамно е да говорите туй, че вие сте направили

най-много за училището. Вие сте учител и знаете много добре грамадната поквара, която насадихте.

М. Дилиановъ (з): Фактитѣ говорятъ. Азъ само привеждамъ фактитѣ, азъ нищо повече не говоря. Вие само говорите.

Нѣкой отъ сговориститѣ: Кои сж тѣзи факти?

М. Дилиановъ (з): Г. г. народни представители! Не вземемъ ли мѣрки да лѣкуваме болката въ нейната основа, напразно е всичко, напусто е всичко. Нашата интелигенция е болна. Това се подчерта отъ повечето отъ говорившитѣ. А така не бива да бѣде. Нѣма овази наша идейна, обществена интелигенция, която започна съ Паисия, която Каравеловци, която Славейковци и други подѣха и издигнаха като знаме на нашето общество развитие.

Нѣкой отъ сговориститѣ: Която вие развратихте.

М. Дилиановъ (з): Вие казвате, че ние сме причината за туй. Азъ ви казвамъ, че причинитѣ сж преди всичко войнитѣ и туй, което стана следъ тѣхъ.

Н. Кемилевъ (д. сг): Защо Стамболийски и Станчо Доневъ Ви махнаха отъ Русенския окръгъ преди 9 юний?

М. Дилиановъ (з): Мене ли?— Отговоръ на този въпросъ и на всички други въпроси вие намирате въ говореното досега. Азъ не искамъ да говоря на тая тема, защото азъ на нея говорѣхъ, когато имаше единъ Стамболийски; днесъ Стамболийски го нѣма, на тая тема нѣма защо да говоря.

Н. Кемилевъ (д. сг): Ние искаме това да го кажете.

М. Дилиановъ (з): Азъ говоря туй, което е и което трѣбва да бѣде.

Н. Кемилевъ (д. сг): Запазете почтеното име, което имате като добъръ българинъ, не ставайте демагогъ.

М. Дилиановъ (з): Вие знаете, че азъ се борихъ срещу Стамболийски и срещу погаване народовластието на съюза отъ негова страна. Излишно е да говоря на тая тема.

И. Петровъ (д. сг): Какъ завърши вашата борба? Като помъкнахте пълчища отъ Русенско къмъ Търново.

Председателстваващъ д-ръ Б. Вазовъ (Звѣни): Моля, г-да, пазете редъ, недейте прекъсва.

М. Дилиановъ (з): Г. г. народни представители! Обвиниха ни, че ние туряме преграда, че ние копаемъ бездна между селото и града. Азъ отричамъ това. Азъ съмъ го отричалъ на всеко публично мѣсто въ тази страна, . . .

Н. Кемилевъ (д. сг): Вие лично да, но вашите колеги — не.

М. Дилиановъ (з): . . . отричамъ го и тукъ, и благодаря, че г. Кемилевъ твърди, че съмъ го отричалъ. Ние сме една организация на почвата на дребната собственост, организация на дребнитѣ производители и ние знаемъ, че производството на ония, които представляваме, производството на селянина, не може да получи своята пълна цена докато не мине презъ ржката на единъ другъ производителъ въ града. Производството на селянина, за да стане продуктъ годенъ за консомация, трѣбва да мине презъ друга една трудолюбива ржка въ града и ние не можемъ да убиемъ тази ржка, защото иначе продуктитѣ на селянина ще трѣбва да излѣзатъ сурови на пазара, а не въ фабриченъ видъ.

Р. Маджаровъ (д. сг): Но това бѣше политиката на Стамболийски.

М. Дилиановъ (з): Това именно е, което ни кара да не туряме никаква бездна между селото и града, това е което ни кара да гласуваме закони специално за града — за жилищната нужда, за консорциума, чрезъ който дадохме на градния градъ по 3-40 л. хлѣба и който веднага щомъ падна законътъ — по чия вина вие знаете — цената му стана двойна.

Х. Баралиевъ (с. д): По вината на вашитѣ синдикати.

М. Дилиановъ (з): Г. г. народни представители! Ние по пътя на кооператизма сме се стремили и се стремимъ да примиримъ селото съ града, да обединимъ производителнитѣ слоеве на селото и града.

Азъ ще завърша съ нашата интелигенция, защото не излъкуваме ли нея, всичко е загубено, всичко е пропаднало. Не отклонимъ ли нашата интелигенция отъ пътя на спекулата, по който тя се движи по силата на икономическата необходимостъ, по силата на тежкитѣ условия на живота, по силата на скъпотията, ние сме обрекли нашата интелигенция на израждане. И въ туй отношение ние ще чакаме правителството да се прояви като една добра майка, грижлива майка сирѣмо нашата интелигенция.

Нѣкой отъ сговориститѣ: Вие гонехте интелигенцията.

М. Дилиановъ (з): Огледало на интелигенцията на едно културно общество, това сж представителитѣ на пресата, представителитѣ на литературата, представителитѣ на изкуствата.

Нѣкой отъ сговориститѣ: Вие биехте по пътя журналиститѣ.

М. Дилиановъ (з): Сега нѣма опозиция журналистическа.

Другъ отъ сговориститѣ: Какъ да нѣма? Това не е вѣрно.

М. Дилиановъ (з): Оставете тая работа; да не говоримъ за това. Азъ нѣма нищо да кажа за тѣхъ.

Културнитѣ ценности на единъ народъ не намѣрятъ ли отражение въ неговата литература, въ неговата музика, въ неговата живопись, това значи, че този народъ още не се е откопчалъ отъ варварството, въ което е билъ по-рано. Нашата литература въ туй отношение сли. Нашитѣ литератори не сж оправдали онова довѣрие, което чака отъ тѣхъ българския народъ.

Нѣкой отъ сговориститѣ: Бакаловъ нали го оправда.

М. Дилиановъ (з): Нѣма Ботевъ, нѣма Славейковци, нѣма ония титани на перото, . . .

Нѣкой отъ сговориститѣ: И хонораръ на Цанко Бакаловъ 80 хиляди лева.

М. Дилиановъ (з) . . . които виждаха живота и го рисуваха. Отпаднахъ въ душата на всички създаде отпадъкъ въ душата и на литератора. И днесъ вие ще видите само единъ-двама писатели, останали на нивото на общественицитѣ, да реагиратъ живо на онуй, което е ставало и което продължава да става. Всичко друго почива въ вѣченъ сънъ.

И. Петровъ (д. сг): Символъ на вашата интелигенция нали бѣше Омарчевски!

М. Дилиановъ (з): Докарайте въ съприкосновение нашата интелигенция, представителитѣ на нашата литература и художество съ вѣншия голѣмъ резервоаръ на култура за да се опрѣсни. Ние имахме тая идея. Оня, противъ който най-много викате, Стамболийски, самъ имаше тая идея и бѣше решилъ да праща въ странство хора отъ интелигенцията. И ако не бѣха другитѣ министри, които пращаха своитѣ братовчеди и сестриници въ легацитѣ, това щѣше да бѣде изгълнено. Пазете се вие да не пращате тамъ министерски братовчеди и сестриници. Пратете очитѣ, културнитѣ очи на нашия народъ, пратете представителитѣ на литературата и изкуствата.

Г. г. народни представители! Ние мислимъ, че къмъ омиротворение на страната не може да се дойде, докато не се даде и по-голѣмъ пай на жената, на българката въ

уредбата на нашия животъ (Ржкоплѣскания отъ земледѣлцитѣ). И тукъ Земледѣлскитѣ съюзъ, който нарекохте съ най-грозна имена, бѣше спрѣлъ своето внимание и готвѣше единъ проектъ за известни права на жената въ тая страна.

И. Петровъ (д. сг): Стамболийски даде това, нали?

М. Дилиановъ (з): Но азъ ви заявявамъ, преди да слѣзва отъ тая трибуна, че българскиятъ народъ долу нѣма да повѣрва на тия свѣтли думи — свобода, редъ и законностъ, които вашето правителство провъзгласи на 9 юний, нѣма да повѣрва, че вашата властъ се заздравява докато той не види първото нѣщо, първиятъ знакъ, първото условие за това, докато не му дадете една пълна амнистия, която ще прибере всички прокудени въ чуждитѣ страни, които въ тоя моментъ могатъ да бждатъ една опасностъ и за васъ и за насъ и за цѣла България (Ржкоплѣскания отъ земледѣлцитѣ)

Нѣкой отъ сговориститѣ: Включвашъ ли и Коста Тодоровци?

Председателствуващъ д-ръ Б. Вазовъ: Има думата г. министърътъ на вътрешнитѣ работи.

Министъръ И. Русевъ: Г. г. народни представители! Г. Дилиановъ каза твърде ласкави думи тукъ по адресъ на запаснитѣ офицери и подофицери. Запаснитѣ офицери и подофицери бѣха привиянали презъ дружбашкия режимъ да слушатъ само оскърбления, унижения и презрения.

М. Дилиановъ (з): Искамъ думата за лично обяснение.

Министъръ И. Русевъ: Единъ голѣмъ дружбашъ достигна дотамъ, щото публично, въ голѣмото си желание да оскърбява, каза, че запаснитѣ генерали сѣдятъ парцаливи предъ Военния клубъ, . . .

М. Дилиановъ (з): Ние още тогава съжалявахме, г. министре, съжаляваме и сега.

Министъръ И. Русевъ: . . . безъ да подозира, че това прави честъ на тия хора. Но какво да се прави, когато у дружбаша понятието държавна служба изключваше понятието за честно служене на държавата, а се искаше всѣки да излѣзе непременно много богатъ. И азъ си позволявамъ, като запасенъ офицеръ, отъ името на всички запасни офицери и подофицери, да протестирамъ противъ тия ласкави думи, които се казаха тукъ по адресъ на запаснитѣ офицери и подофицери. (Ржкоплѣскания отъ сговориститѣ) Азъ не бихъ протестиралъ, ако тѣ бѣха казани само отъ г. Дилиановъ като личностъ, когото зная за почтенъ човѣкъ, но протестирамъ затуй, защото тѣ изхождатъ отъ една срѣда, отъ името на която той говори. (Ржкоплѣскания отъ сговориститѣ) И азъ моля и заявявамъ, че запаснитѣ офицери и подофицери ще бждатъ извънредно доволни, щото представителитѣ отъ дружбашката парламентарна група да не се занимаватъ съ тѣхъ и да не желаятъ да имъ правятъ добро дотогава, докогато не се извинятъ публично за казанитѣ клевети и не разнесатъ това разказание на всѣкжде, дето по-рано така старателно разпространяваха тѣзи клевети и направиха насъ, запаснитѣ офицери и подофицери, да не смѣемъ да се явимъ въ селата (Ржкоплѣскания отъ сговориститѣ)

Председателствуващъ д-ръ Б. Вазовъ: (Звѣни) Съгласно решението ни ще трѣбва да вдигнемъ заседанието. Дневникътъ редъ за утре остава: продължение дебатитѣ по отговора на тронното слово.

Заседанието се вдига за утре следъ обѣдъ.

(Вдигнато въ 21 часа и 10 минути)

Председателъ: **Д-ръ Т. КУЛЕВЪ**

Подпредседатели: { **Н. НАЙДЕНОВЪ**
Д-ръ Б. ВАЗОВЪ

Секретаръ: **Д. ТЕРЗИЕВЪ**

Началникъ на Стенографското отдѣление: **Д. АНТОНОВЪ**

СЪДЪРЖАНИЕ

	Стр.		Стр.
Отпуски, разрешени на народните представители: Христо Господиновъ I и Константинъ Батоловъ	173	труда относно катастрофата въ рудника „Хумни долъ“ при мина „Перникъ“ (Развиване и отговоръ)	173
Питане отъ народния представителъ Григоръ Дановъ къмъ министра на търговията, промишлеността и		Тронно слово. Продължение разискванията по проекта за отговоръ на тронното слово	175
		Дневенъ редъ за следующето заседание	201